

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
у Львові.

III
ЖС-14.988
1930-1-12

БІБЛІОТЕКА
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНІ
ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ.

Ч. 30429 / 1930

1.092

III

2414.988

1930-1-12

CF

„ПОСТУП”

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

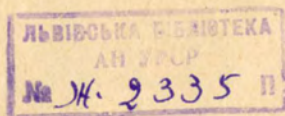
РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

НАЧ. РЕДАКТОР ДР. ГР. ЛУЖНИЦЬКИЙ

30429

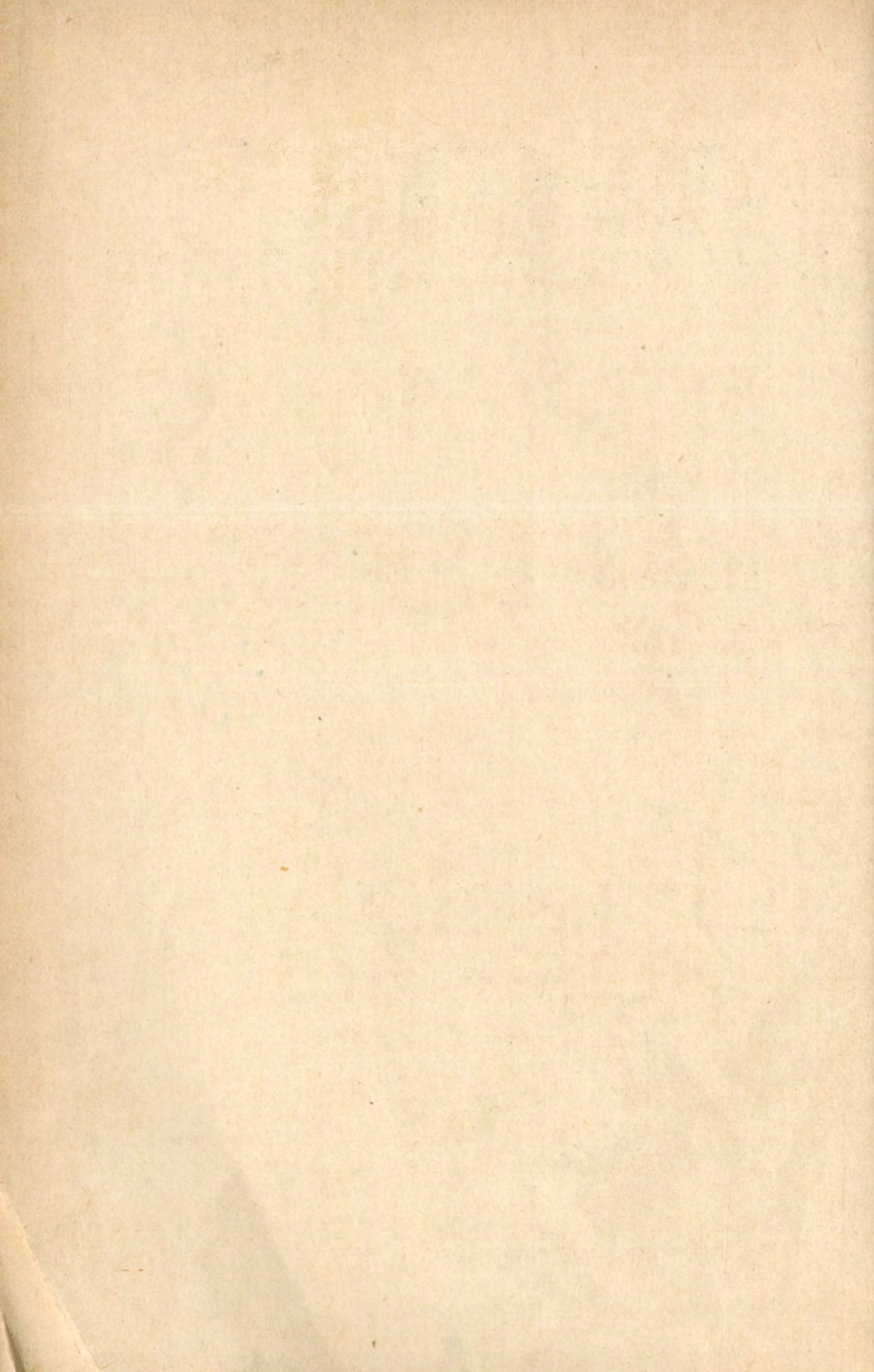
РІЧНИК X

ЛЬВІВ

НАКЛАДОМ КАТОЛИЦЬКОЇ АКЦІЇ

1930

Зміст X річника

I. Красне письменство

стор.

Бензен Р. Г.: Зелена шата	65
Усміхнений сторож	110
Понад брамою	214
Кривавий орел	224
Бурже П.: Дзвони	34
Вергарн Е.: Мороз	194
Корабель	54
Із книги „Години“	223
Гомзин Б.: Європа-Україна	67
Думанський В.: Вишивана сорочка	76
Кабаровський Б.: На Капрі	92
Кміт Ю.: При сконі	42
Людкове	145
Ошоломні міркування	234
Курніта Т.: * *	109
Ле Форт Г.: Святість Церкви	8
Моління Церкви	193
Лімниченко В.: Моїм дітям	170
З поезій у прозі	171
З поезій	217
Лясерлеф С.: Хустина св. Вероніки	162, 203
Прюдом С.: Крила	34
Тут на землі	61
Ростан Е.: Самарянка	10, 68, 100
Семчук С.: Місто	97
Сендецький І. П.: * *	172
Соняшин В.: Останній метал	78
Угорчак М.: * *	161

II. Статті й розвідки

Бердяєв М.: Християнство й соціалізм	87
Зайкин В.: Французька праця про Митрополита Андрея	55
Нариси з історії філенотичної ідеї в Східній Україні	
в XVIII—XX в.	186
Апостол Словян св. Адальберт на Русі	228
Зубик Р.: Життя Українців у Румунії	50
Кальве Ж.: Змисл католицизму й дух закритості	183
Коструба Т.: В. Наріжний	181
Пісня про Петлюру	235
Михайленко В.: Два ясні проміні серед темної ночі	117
Оляничин Д. др.: Участь і роля німецького війська в війні Польщі	
з Козаками	22, 81, 147

<i>Павлосюк Н.</i> : Шевченко та Ольбрих	79
Форма й зміст у мистецтві	113, 237
<i>Полянський М.</i> : Проф. О. К. Мицюк як економіст	155
<i>Честертен Дж. К.</i> : Дух заперечення	44
Про важність ортодоксії	127
<i>Чехович К. др.</i> : Думки О. Потебні про національність	173, 195
<i>Ш. П.</i> : Нова легенда	131
<i>Ясенівський Я.</i> : Плятонова філософія	219

III. Спомини

<i>Кибалюк Н.</i> : З минулих днів	35
<i>Клосовський В.</i> : Свят-Вечір на Радянщині	1

IV. Записки

Монархія в Європі (І. Л-кий)	91
Синдикати й держави (І. Л-кий)	92

V. Всячина

<i>Aramis</i> : Преса про пресу	48
З вічного міста	62
(Др. К. М.): Католицькі організації молоді	243
<i>Застирець Др. Й.</i> : Про будову тіла й характер людей	246
<i>Коструба Т.</i> : До статті про Наріжного	247

VI. Бібліографія

<i>В. Дежеліч</i> : Софію вибрав (Л. Н.)	64
<i>П. Козланюк</i> : Вогонь (Л. Нигрицький)	64
<i>І. Филитчак</i> : Сила волі (Л. Нигрицький)	93
<i>В. Кравців</i> : Проміні (Л. Нигрицький)	93
<i>Prof. D. Doroschenko</i> : Schewtschenko (І. Л.)	93
<i>Т. Крушельницький</i> : На тихих водах (Я. Бох.)	137
<i>В. Кархут</i> : На мандрівці (Я. Бох.)	137
<i>Р. Г. Кульчицький</i> : В вогні і крові (Я. Бохенський)	138
<i>Правда</i> ч. 11, 12, 13, 14 (Др. М. К.)	138
<i>Проф. Дорошенко Д.</i> : Історія України (1917—1923) т. II (П. Ш.)	139
<i>О. Мицюк</i> : Фашизм (В. З.)	140
<i>Катехизм</i> українського державника (Д. С.)	141
<i>О. Лисюк</i> : Ганя (Л. Нигрицький)	III. ст. окл. 6—10 ч.
<i>Пассанто</i> : Злочинець (Л. Нигрицький)	148
<i>С. Тудор</i> : Молочне божевілля (Л. Нигрицький)	248

VII. Лист до Редакції	96
VIII. Відповіді Редакції	94, III. ст. окл. 11-12 ч.
IX. Криве дзеркало	95
X. Звіdomлення	96, 142
XI. Світлини	

портрет Експ. Митрополита Андрея, додаток до ч. 1—2.

ПОСТУП

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ

Портрет Експ. Митрополита Андрея Шептицького — В. Косовський: Святвечір на Радянщині (1-8) — Г. ф. Ле Форт: Святість Церкви (8-9) — Е. Ростан: Самарянка (10-22) — Др. Д. Оляничин: Участь і роля німецького війська в війнах Польщі з Козаками (22-34) — П. Бурже: Дзвони (34) — С. Прюдом: Крила (34) — Н. Кибалюк: З минулих днів (35-42) — Ю. Кміт: При сконі (42-43) — Дж. К. Честертен: Дух заперечення (44-47) — П. Грабовський: Тебе забути нам (47) — Aramis Преса про пресу (48-50) — Р. Зубик: Життя Українців у Румунії (50-54) — Е. Вергарн: Корабель (54) — В. Заїкин: Французька праця про Митрополита Андрея Шептицького (55-61) — С. Прюдом: Тут на землі (61) — З вічного міста (62-63) — Бібліографія (63-64).

СІЧЕНЬ — ЛЮТЕНЬ

Від Редакції

Сього року обходить ювілей 30-ліття вступлення на митрополичий престіл Йх Високопреосвященство Митрополит Кир Андрей. Бажаючи хоч частинно причинитися до звеличання Ювілята, видаємо це число в подвійному, обемі та присвячуємо його Високопреосвященному й Дорогому Ювілятові.

Зачинаючи цим числом 10-тий рік видавання нашого журналу, маємо надію на будуче збільшити та поширити обем його, збогачуючи зміст головно перекладами з чужих католицьких літератур, щоби таким чином витворити у всіх нас однозгідний католицький світогляд. Рівночасно з цим старатисьmemo поширити ідеї нашого державницького оформлення, оперті на законах Божих і Церкви.

За останній рік наш журнал переходив важкі часи, тому за неточне видавання його, як рівнож за своєрідну несуцільність та доривочність прохаємо в наших читачів та прихильників вибачення. Від них головно залежить наш орган, котрий в своє десятиліття мусить стати заборолом проти комунізму та масонерії, що під маскою ріжного відтінку націоналізмів, роблять з українського народу метисів та нищать його здорового духа. Хай не хвилює наших читачів малий і незначний обем нашого журналу, малий супроти ворожої преси. Ми скорше чи пізніше поширимо його, а тепер, як каже французький афоризм »моя чарка невеличка, але я пю з власної чарки«....

Чергове число вийде з початком березня 1930 р.

Редакція.

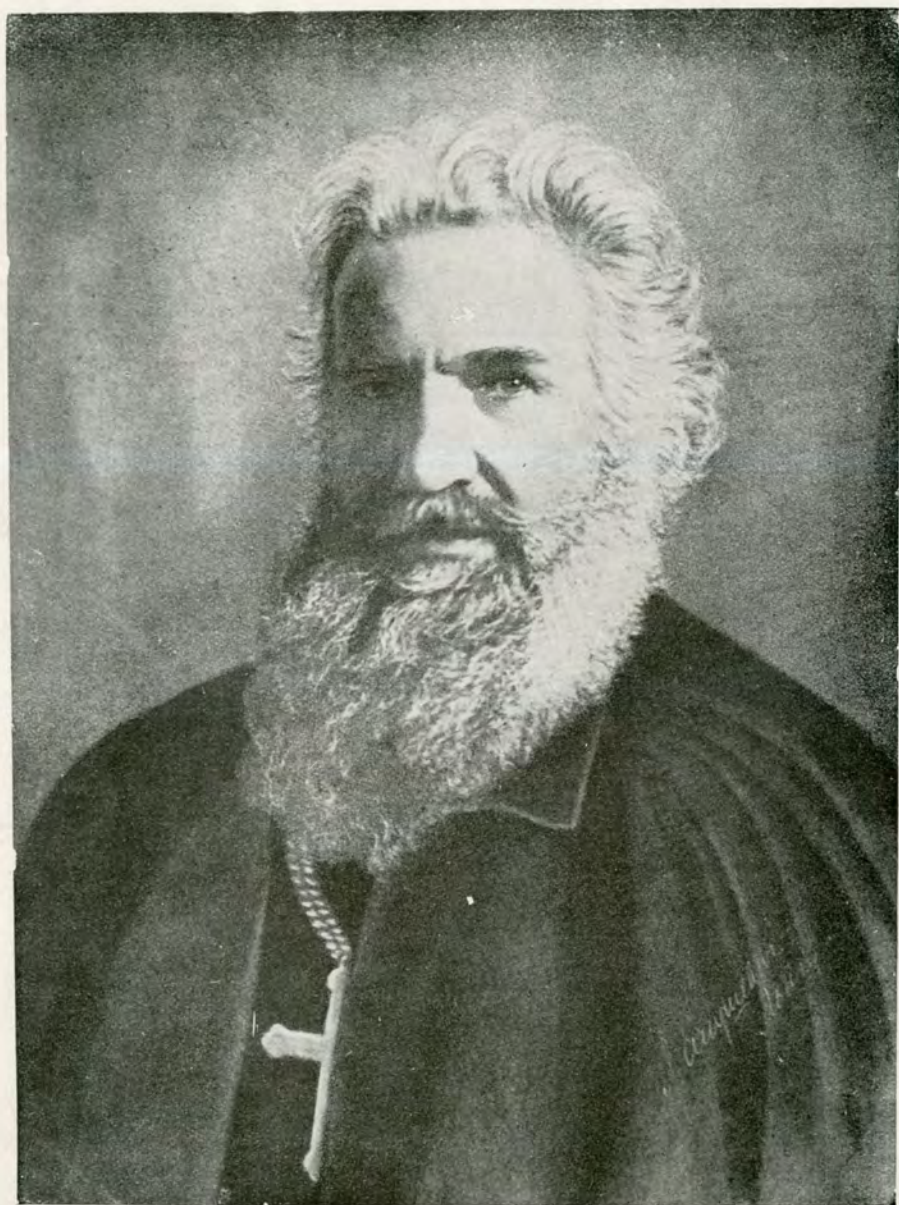
Do P. Aleksandra Mocha, Lwów.

Sąd okręgowy we Lwowie Wydział karny XXIV w sprawie Pr. 439/29, na posiedzeniu niejawnem w dniu 23 listopada 1929 roku po wysłuchaniu zdania Prokuratora okręgowego

postanawia

- a) zatwierdzić po myśli przepisu z art. 76 rozp. Prez. Rz. P. z dnia 10 maja 1927 r. Dz. U. Rz. P. Nr. 45 poz. 399 dokonane dnia 19 listopada 1929 r. przez Starostwo Grodzkie we Lwowie zajęcie druku p. t.: „Postup“ Nr. 8-10 sierpień październik 1929 r. z powodu artykułu p. t. „Szlachom junakiw“ ustępy: 1) „Pryhotuwannijsja“ w całości, 2) „W osinni sumni dni“ w całości, 3) „U woskresennyj Deń“ w całości — zawierającego znamiona zbrodni z §. 65 a) uk.
 - b) zakazać po myśli przepisu z art. 77 cytowanego rozporządzenia rozpowszechniania powyższego druku.
 - c) natomiast uchylić po myśli przepisu z art. 78 cytowanego rozporządzenia zajęcie — o ile ono dokonane zostało z powodu umieszczenia w tym druku artykułów p. t.: 1) „Szlach do niezależnoscj“ w całości, 2) „Tradyciji łysarski“ w całości, jako niezawierające w swej treści jakiegokolwiek czynu karygodnego. —
- Przewodniczący: J. Antoniewicz wr., Protokolant: Z. Kulczycki wr., Za zgodność: Müller st. sekr.

Іх Високопреосвященство Ювілят
МИТРОПОЛИТ КИР АНДРЕЙ

роджений 1865 р., рукоп. 1892 р., інтронізований на Єпископа Станислав.
1899 р., іменований Митрополитом Галицьким 1901 р.

В. КЛОСОВСЬКИЙ

Святвечір на Радянщині

*Із щоденника професора Гірничого Виділу
Н-ської Політехніки.*

7. I. 1922. (25. XII. 1921).

Святвечір у сім році довелося провести мені в особливих, можна сказати, надзвичайних обставинах. Позавчора привезли гірничий «пайок» і ще не встигли його роздати. Пайок чудовий! Усім професорам і студентам Гірничого Виділу — по $3\frac{1}{2}$ пуда муки на місяць! Мука щоправда вієсяна й горохова. Але й то гаразд! Принаймні, не просіяна; бо з просіяної хліб зовсім неможливий до їдження: гірший ніж з кінського каштану. Одначе пайок сей треба по ночах охороняти. Інакше його напевно розікрадуть, як розікрали вже по лабораторіях спершу платину, потім ртуть, далі фіранки з вікон, нарешті поздирали перату зі столів, словом украли все, що тільки можна було вкрати... Хто? Хіба тепер пізнаєш? В штудії розкрадування і «казьонного» й приватного майна дійшли ми тепер до... ідеалу. Ніде правди діти: я й сам, разом з моєю сусідкою, учителькою німецької мови в 1-ій школі-комуні (був-шим Шляхетським Дівочім Інституті) нераз тягав дошки з сусідніх парканів, поки вони були. Тепер парканів у нас уже нема! Тай по що вони в соціалістичній державі?... Таксамо пощастило мені взяти участь і в розбиранню на дрова собачої буди й якогось сарайчику в сусіднім дворі. Засаду, що власність се крадіж і що треба з нею боротися, засвоїли ми всі, від професора високої школи й до останнього волоцюги! Щоб охоронити наш знаменитий гірничий пайок, ми всі, що одержуємо, мусимо по черзі його стерегти. На сьогоднішню ніч припала черга на мене й на проф. Птіцина, мого колишнього товариша в Гірничім Інституті в Петербурзі. Отже Святвечір і ніч під Різдво я мусів провести у великій пивниці, котра колись служила для якогось магазину і в котрій тепер зложено наш пайок.

Зрештою, я не дуже жалкував, що в такий спосіб мав у сім році стрічати Різдво. Я тільки нудився і сумував, сидячи сам на Святвечір. До церкви нічого й думати було йти. Бо напевно в кожній церкві не менше десятка шпиків і чекістів старанно нотує всіх професорів, шкрабів і соврабів, що були у церкві. Ну а деж за 2—3 дні всіх, хто мав необережність піти до церкви, повикидають, особливо професорів і шкрабів. Ще історики, соціологи, правникові можна часом вибратися. Скаже, що ходив до церкви, щоб послухати, що там діється й говориться, аби потім ліпше «спростовувати» релігійні «забобони» на лекціях. Ну а мені, гірнякові, й се непотрібне.

Зі знайомих мене ніхто не запросив на кутю. Тай деж тепер чужого чоловіка запрошувати, коли кожен на себе та на свою родину ледви знайде...

Отже мусів я сидіти вдома, поки за мною не зайдуть Птіцин та ще 2 студенти з рушницею, аби йти берегти пайок. За тонкою стіною, в сусід-

нім покою, дві донечки моєї сусідки-німкині клопоталися, прикрашаючи ялинку. Мати їх, з німецькою впертістю, таки і в сім році не відступила від традиції й урядила ялинку. Що хвилини мусіла вона зупиняти дівчаток, щоб не так голосно говорили, аби на вулиці, не дай Боже, який чекіст не звернув уваги, що то за галас і веселість. Та де там, хіба спиниш дівчаток!... Нарешті, мабуть скінчили прикрашувати й запалили свічки на ялинці. Ну тепер будемо співати, але тихенько, щоб на вулицю не було чути. І жіночий голос, а за ним кілька дитячих ледви чути почали співати німецькі пісні. Під тихий, приємний спів я почав дрімати. Мені здавалося, що я у себе вдома, в ріднім краю, а не тут у чужім мені Н... Ось на сні стоять узвар і кутя. Навколо великого столу зібралася вся наша родина. Прийшли вуйки й тети з кузинами. Крик, сміх; менший брат мій побився з кузинкою; сестра з кузином залізли в темну салю, де стояла украшена ялинка й почали куштувати чеколядки з ялинки, аж трохи не перекинули. Їх чекають суворі докори. Та на їх щастя якраз у сей мент приходять христослави з зізвдою. Щось аж з десятеро хлопчиків від 7 до 12 років. З яким завзяттям вигукують:

»В Віфлємі зєзєда возсієлє...«

Ну, як доходять до кінця: »Ви к рожденному Царю ідіте, і мене же возвестіте...«, їх голоси лунають на весь дім... А велика червона зізвда, зі свічкою в середині, як вона майстерно зроблена! Ми, діти, не можемо на неї надивитися. Ех, якби хотілося й мені разом із сими хлопчиками, бігати з одного дому до другого зі зізвдою та отак весело виспівувати. Та де там! І мамця й тети й бабуся не дозволять. Нічого й думати...

Але що се? Чому замість голосного, сміливого хлопячого »Ви к рожденному Царю ідіте!«... ледви чути німецька пісня... Я поволі прокидаюся. Де поділися хлопці зі зізвдою, мамця, тато, тети і вуйки, сестри й кузинки, великий стіл, кутя і узвар на сні...? Нічого нема. І я вже не 11-літній хлопчик в гімназіяльній »курточці«, а... напів-посивілий, хоч іще, як кажуть, »молодий« професор, саїтний, у чотирох стінах зі щільно замкнутими віконницями...

В сей момент чотири рази стукають у віконницю... Се прийшов Птіцин, щоб іти разом стерегти пайок. Сполошені сусідка й дівчатка моментально заминають. Я швидко вдягаюся й виходжу. Птіцин і двоє студентів-гірняків з рушницями. Один з них подає рушницю й мені. Без рушниці тепер не рекомендується виходити, як стемніє. Бо не тільки стягнуть і кожух і одяг і навіть білизну, а й Вас самих, чи точніше Ваше м'ясо чого доброго зупіляють на котлети або на пиріжки. Таких випадків було вже кілька.

Ніч була чудова. У світлі місяця неначе сріблом світилися дерева, прикрашені ледом, інєєм і снігом. Високо над усіма домами підносився старинний собор із золоченими главою й хрестом. Сей хрест сияв незвичайним золотим блиском, так наче щойно вчора його зроблено. Ще кілька днів тому він ледви блистів як звичайно се буває з давно золоченими мідними хрестами. Та від учорашнього дня сей хрест сияв як жар, як вогонь, немов благословляючи нещасне місто, котре навістили пошести, страшний голод, людське жерство й нелюдський терор і котре навіть не має змоги голосно й свобідно звернутися до Бога з покайною молитвою. Дивне се явище, отсе »оновлення« хрестів і образів! Ми, гірники і хеміки, довго розглядали се питання, та нічого певного не змогли сказати. Але се факт, що в цілім ряді міст України й Росії були сі незвичайні випадки...

¹⁾ Шкраби — шкільні робітники, учителі.

Ми йшли в мовчанці. Загальна тиша панувала навкруги. Ніде ні слова, ні звуку. Місто було наче мертво. Без сумніву, в багатьох домах, де лише була на те матеріальна змога, були і кутя і узвар, а може й ялинка. Але віконниці були всюди щільно замкнуті й вікна старанно позавішувані. А говорити старалися тихо, щоб на вулиці не звернути уваги якого небудь чекіста, котрий міг швентяти по вулицях, сповняючи свою шпиківську службу, а може і чигаючи чи не вдасться ограбувати при нагоді якого необережного громадянина, котрий би відважився вийти вночі на вулицю без рушниць.

Нараз — серед загальної тиші слабенький ледви чутний дитячий голос. З кучі лахманів протягаються до нас вихудлі рученята, кости обтягнуті шкірою: »Дядя, кусочок хлібця!... Хлібця!«... Се вмираючі на вулицях діти... Хто вони? Звідки?... Того ніхто гаразд не знав, ніхто тим не цікавився. Часом міліціонер обіде з возом місто і назбирає по вулицях цілий віз дитячих трупів. Спершу, коли їде було такий віз із горою малих трупів, сльози у всіх наверталися на очі. А тепер всі вже привикли. І отсей розпачливий голос: »Дядя, дай хлібця« вже не зворушує більше нашого серця. І я вже не стільки серцем, чуттям, як розумом, головою жахаюся на вигляд отих голодних, умираючих дітей.

— Шкода, що не маю з собою кавалка хліба, — сказав Птіцин.

— Еее, товаришу професоре, — відізвався один із студентів, — не варто так давати! Вони вже засуджені. Вони й проковтнути вже не зможуть, та ще гороховий чи просяний хліб! Я дав одного разу кавалок хліба такому, хдопяти; воно пробувало проковтнути, та тільки закашлялося, і — дух випустило...

— Се правда, — піддержав другий студент, — сим уже не варто давати, все одно повмирають. А от тим, що в приютах, то щє можна допомогти, хоч деяким...

— А хіба в приютах дітям не зовсім гаразд? — запитав Птіцин.

— Що місяця половина дітей у кожному приюті вмирає, звичайно крім зразкового приюту (там добре!)... А в інших жах... По чверть фунта хліба дитині на день, тай то не завжди... А до того ж, завхози ще й з того крадуть...

Ми перейшли на другу вулицю. Раптом увагу нашу притягли ярко освітлені вікна, від яких на цілу вулицю розлягався сильний і гарний контральт:

*Гайда, тройка! Снег пушистой,
в ноч жарознуну, вдвойом...*

Ми підійшли ближче. Крізь вікна побачили незвичайну й давно невидану картину. Гарно вмебльована кімнати. На столі живі квіти й овочі... (Се на Святвечір!)... Звідки вони їх узяли?! Хіба з сусідного міста. Бо в нашій Н... живих квітів напевно не дістали... Щось з десятків розкішно убраних пань і панів. На панях блищать брилянти, рубіни, смарагди — на пальцях, на шії, в ушах, у волоссі. В одній чудове кільце з перел, у другій діядема з брилянтів... Льокаї у фраках розносять вино... Ага, до завідуючого ісполкомом приїхав К***, один з найзначніших достойників у Москві... Се він його гостить... і разом »святкує«... Святвечір?...

Студенти зупиняються, цікаво розглядають сей дивний образ. На лиці Птіцина нервова гримаса. »Ходімте, ходімте, далі«, шепоче він. Мовчки йдемо...

Нарешті, прийшли. Провіряємо рушниць й патрони. Студенти залишаються на вулиці, для зовнішньої охорони. Миж із Птіциним опускаємося в пивницю. Кілька замків і засувів замикається за нами. Сідаємо на мішках з гороховою мукою, з рушницями в руках. Відразу проймає все тіло неприємна сирість пивниці. А ще більш неприємна гнітуча темрява, котру ледви розгоняє світло

невеличкої лампки без скла. Похмурі, напівтемні зводи пивниці впливають, наче якась невідома пригноблююча сила... Наче в могильному склепі або... в чрезвичайці... Брр...

Та помалу забули ми холод, сирість і темноту, й навіть обов'язок чутливо прислухатися до найменшого шелесту... У нас із Птіциним завязалася найживіша розмова, наче ми сиділи не в сирій і темній пивниці, а в привітнім кабінеті або розкішнім салоні. Таж ми з Птіциним разом проводили наші студентські літа, жили навіть в однім помешканню, ділили студентські радощі й неприємности. А доля нас потім розлучила. Птіцин лишився в Петербурзі, й поїхав на південь. Підчас революції, в 1918 р. Птіцин, як я чув, ніби-то зробився комуністом і вступив навіть у червону армію командіром. Я був певен, що робить він се ради кар'єри і «лакомства нещасного», хоч і дивувався, бо знав його замолоду, як людину ідейну: Але, думав, життя людей міняє. Пару місяців тому Птіцина несподівано призначено в Н... начальником курсів червоних командирів. Наш гірничий виділ, цінячи в нім безперечно визначного ученого фаховця, скористав з того й обрав його професором, хоч всім нам неприємна була нова діяльність Птіціана в роді начальника курсів червоних командирів. Тим більше, що за ним усталилася не дуже гарна з нашого погляду репутація ідеального провідника червоних командних шкіл: казали, що та воєнна школа, в якій він бував начальником, ставала завжди одною з найкращих. Протягом тих двохмісяців, що Птіцин був у Н., я уникав зустрічі й розмов з ним. Але тепер опинилися ми в такім становищі, що мимоволі завязалася розмова, котра прибрала скоро інтимний характер. Пригадували старі часи, старі мрії, й проєкти, забави й романси. Згадували, як колись проводили Святвечір, і різдвяні свята. Як їздили одного року на Різдво до мого вуйка в його маєток на хуторі. Ах, що то був за Святвечір!

Що то були за чудові часи! Помалу перейшли до пізнішого. Згадали перші дні революції, весняні дні, коли здавалося усе таким гарним, коли здавалося, що весь світ має оновитися, і що оновителями його будемо ми! Ми, що зуміли зробити майже безкровну революцію!... А потім згадали ті жахливі дні, коли почали надходити з фронту страшні вісті. Надійшла страшна, ледве ймовірна вістка, як по-нелюдському замордували на фронті збольшевичені салдати нашого спільного товариша і приятеля офіцера С., наймилішу й найлагіднішу людину, любленого всіма товаришами й знайомими. Се була одна з перших жертв озвірілого салдацтва. А потім таксамо загинули вже сотні, тисячі, десятки тисяч невинних молодих людей, котрих уряд убрав підчас війни в офіцерські однострої... Нарешті, я цілком природно запитав Птіціана, яким чином після всього того він добровільно пішов у червону армію в 1918 р.

Птіцин охоче відповів:

— Се було дуже просто... Ви знаєте, що я був завжди патріотом. Пригадуєте собі, я ще як був студентом лаявся із-за цього зо всіма товаришами й доводив їм, що треба бути не тільки соціалістом і народолюбцем, але також і патріотом та націоналістом... Коли я почув про Берестейський мир, коли я довідався про страшне пониження, якого дізнала на нім Росія, я мало не збожеволів. Таж все, що робилося й будувалося протягом трьох останніх століть, мало згинуть! Навіть Малоросію, з її чорноморськими портами, з хлібом, вугіллям, цукром відривали від нас. Росія малаб стати князівством Московським, тай годі?!... Але що робити?! Йти в червону, большевицьку армію? — ні, се здавалося мені тоді неможливим... І не знаходив спокою ні на хвилину. Зрештою, скоро почали доходити до нас потішачі вісті. Українська Центральна Рада сварилася з Німцями. Українські народні міністри поводитися, як діти. Ми сподівалися, що ось-ось вибухне війна між гайдамаками і Німцями. Ну, а з того Росія розуміється скористалаб. Але несподівано діс-

тали ми страшну відомість. Раду розігнано без жадних непорозумінь й інцидентів. На чолі України, замість Ради, станув гетьман, досвідчений генерал, з історичної, аристократичної родини з великими зв'язками на заході! Україна нав'язувала національно-історичну традицію зі старою гетьманщиною. Україна могла дійсно стати незалежною державою! А там услід за Україною, пішлаб розуміється Білорусь, і всяка татарва, Башкирія, всякі чукчі і чуваші, всяка мордва, всякі лопарі, самоїди, людюди і хіба я знаю хто. Таж Росія вернулаб до часів Івана Калити або Дмитра Донського! Для мене стало ясно, що всякі партійні, й політичні й моральні й етичні міркування треба відкинути к... (слідкувала московська лайка). Я зрозумів, що треба йти в російську армію, якаб вона не була, червона, синя чи зелена і хто б нею не командував, хочби й Троцький, хочби й сам чорт!

Птіцин схопився з місця й кілька хвилин бігав по пивниці:

— Так, я зрозумів, що кожний, у кого в грудях бється російське серце, повинен йти в російську червону армію, боронити російську радянську республіку, якогоб коліру прапор у неї не був: І мав рацію. Червона армія доказала, що вона російська армія! Наша червона армія вернула Росії Кавказ і Україну. А нині наша червона армія вже повертає і Далекий Схід. Зайдіть і побачите згодом, що вона верне Росії й Фінляндію й Прибалтику і Бесарабію. І нарешті настане той день, що російська червона армія, як колись за часів Суворова побідно перейде через Вислу й з Варшави подиктує свої умови Заходові. Давно сподівані, наші червоні війська повернуть до рідного пня давно відірвану західну галузь нашу — Прикарпатську Русь, де наші брати нетерпляче чекають хвилини визволення і зєдинення з матір'ю-Росією.

— Чекайте, — зупинив я Птіцина, — мені здається, що Ви надто захоплюєтеся. І зокрема... Я сумніваюся, чи... Прикарпатська Русь, як Ви її називаєте, дійсно хоче злуки з Росією.

— Я в тім не сумніваюся. Я сам говорив не з одним галичанином і не з одним русином з Підкарпаття, забраного Чехами. А коли будуть такі, які не схочуть злуки, ми їх знищимо, як непотрібну перешкоду до відбудування великої, єдиної Росії...

— А чи не за багато галичан Вам доведеться «усувати»?...

— Забагато? А чи Ви знаєте, що діялося в перші дні після того, як наша армія зайняла Одесу, Катеринодар і Новоросійськ? Чи знаєте скільки розстріляли ми білих офіцерів у кожному з тих міст?!

— Як? Ви оправдуєте розстріли тисячі тих нещасних, безоружних полонених офіцерів?!

— А що ж було з ними робити?! Лишити їм усім життя, булоб надто небезпечно! А la guerre, comme à la guerre! Сеж не балъ, де танцюють у білих рукавичках! Хто будує велику державу, той неодмінно матиме руки в крові. Згадайте, скільки крові пролив Петро Великий. Згадайте, як він катував стрільців. Ми йдемо його слідами. Памятаєте... Се, здається, Шілер сказав: «Мізерна та нація, котра не приносить всього в жертву своїй честі!» Розумієте: всього! Ми не можемо оглядатися на жертви. Будуючи майбутню велику державу, котрій — ми віримо — належатиме гегемонія в цілім світі, ми не можемо звертати увагу на те, як гинуть паразити, котрі жили з чужої праці й котрі не в стані пристосуватися до нових обставин...

— А ті діти, яких ми шойно бачили на вулиці... Ви ж самі хотіли дати їм шматок хліба... Адже вони гинуть через безумну господарку, котру веде теперішній уряд!... Гадаю, що Ви, мій бувший товариш, не передасте сих моїх слів далі...

— Передавати Ваших слів нікуди я, розуміється, не буду, але дивуюся Вам чимало. Таж голод бував не раз і за царату. Згадайте 1891-ий рік.

— 1891-ий рік? Та хібаж можна рівняти той голод з теперішнім? Хіба вмирали тоді цілі села? хіба їли тоді кіток і собак, або гнилу солому зі сгріх, як тепер? Хіба тоді вмирали сотками на вулицях міст? хіба тоді було людоджерство?

— Се все дрібниці! Слабі організми вимруть. Зате сильні виживуть і дочекаються дня незвичайної величи нашого рідного краю.

— Себто величи інтернаціонального союзу радянських республік?

Птіцин у відповідь на се розсміявся:

— Який там інтернаціональний союз?! Хай би попробував 3-ій інтернаціонал хоч слово сказати не так, як накажемо йому ми, росіяне! Інтернаціонал се казка для дорослих дітей... Се один зі щаблів, по яких сходить до всесвітної слави Росія.

— І Ви вірите, що сим шляхом, при комуністичних експериментах, при голоді й терорі чрезвычайки, Росія дійде до величності й слави?

— Ви, як бачу, мало знаєте, що останніми часами вирішено у Москві. Невже Ви досі нічого не чули про НЕП, котрий починають вводити в життя і котрий помалу доведе нас назад до капіталізму. Та зрештою се неважно. Важно для мене одно — щоби була Росія! І от скажу Вам щиро. Ми з Вами старі товариші були колись немов побратими. Розуміється, те, що ми зараз говорили, се теоретична дискусія. Але якби Ви здумали йти й пропагувати проти нашого уряду й нашої системи, я не завагався б без жадних слідств і судів, всадити Вам кульку в голову! Таксамо я зробивби, якби то був мій брат, батько чи син, жінка чи коханка.

Птіцин замовк. Мовчав і я. Що було говорити після того, що було сказано? Все, що робило нас близькими чверть години тому, тепер начебто зникло навіки й без сліду. Не знаю, що почував Птіцин. Але у мене на душі було невимовно тяжко. Лише тричі в житті я переживав таке тяжке, болісне почуття. У перше, се було, як умер мій батько; вдруге — мені було тоді 16 років — коли я перший раз, проходячи мимо церкви, не скинув своєї гімназійної шапки, бо... після довгих міркувань я тоді прийшов до висновку, що »Бога нема« і що мені, яко »мудрій і вчений« людині не випадає скидати шапки перед церквою. А втретє, недавно при виді наших військ, відступаючих перед большевиками. Тяжкому почуттю, яке охопило мою душу, відповідала вповні ціла обстановка пивниці, котра тепер особливо остро виступила перед очима. Здавалося, що »могильні« зводи пивниці виступили особливо різко. Особливо сильно стали відчуватися сирість, холод і темрява. Ми мовчали. Жаден звук не переривав глибокої тиші.

Наче в могилі. Темно, холодно, сиро і тихо.

Я задумався... Дев'ятнадцять віків тому назад в сей день народився Спаситель світу. В той день співали ангели: »Слава во вишних Богу, і на землі мир, в чоловіцях благоволеніє«... Прошло 19 віків... І люде не хочуть досі прислухатися до цієї величної пісні. Одні з них вигадують фантастичні проекти раю на землі та в імя того »рая« роблять пекло. Другі велику ідею любови до рідного краю перекидують у якусь хоробливу жадоху панування над іншими та в імя її гноблять, мучать, калічать і позбавляють життя мільйони людей. А треті... треті просто користають з загальної замішанини й загальної кризи і серед загального страждання й голоду »насолоджують життям«... Як 19 віків тому назад озвірілий у душі римський богач насолоджувався виглядом глядіяторів, що взаємно себе вбивали, або велів годувати риб мясом убитих для того невільників, щоб була смачніша риба, так само нині озвірілі господарі нещасної країни мордують людей для власної насолоди... Але

безбожний, озвірілий Рим, той «другий Вавилон» упав. А на його місці повстав Рим св. Петра, центр усього християнського світу. Колиж надійде той день, що впаде і наш «третій Вавилон», коли нарешті і в нас відчують люде ангельське благовістя! Коли сей великий вечір будемо стрічати знов з молитвою, і традиційними обрядами, отверто і вільно?! Коли зможемо, стріввши бідну дитину, протягти їй руку допомоги, а не лишати її на певну смерть? Коли оновляться наші серця новим саявом, як — кажуть — оновилися хрести на церквах

Раптом серед мертвої тиші якийсь ледви чутний звук. І я і Птіцин піднімаємося й наслухуємо. Все тихо..... Проходить хвилина, друга... Здається, наче пройшла година, але дивлюся на годинник — кілька хвилин.

Знову якийсь шум. Ще і ще. Ми з Птіциним переглядаємося, беремо рушницю й світло і без шелесту ідемо в той бік, звідки почули шум. Шелест стає — ясніший. Ще кілька кроків, і світло нашої лампки відслонює лежачу людську постать, котра намагається тащити мішок з мукою у прориту в стіні діру. Придивляємося. Молодик у студентському убранні. Спершу він не зауважує нас і продовжує свою невдачу боротьбу з важким мішком, з кожною хвилиною все більше слабючи. Та ось він злегка обертається і, бачучи світло і нас, зі зусиллям піднімається. Птіцин підносить світло до його лиця:

— Гляньте на його щоки! Який добре відгодований! Певно, спекулянтський синок. Алеж у нас кричать, що ледви не всі злочини повстають через голод. А за голод відповідальними, розуміється, оголошують комуністів і радянську владу. І обвинувачують і за збільшення числа злочинів, що роблять піби-то голодні. Ну, ось Вам заразок «голодного» злочинця. Студент, відгодований спекулянтський синок.

Я уважно приглядаюся і якийсь болісний спомин повстав у моїй голові. Я бачив десь цього молодика. Але не можу пригадати; бо неприродна повнота змінила його обличчя.

— Боже мій, — кажу Птіцинові по-французьки, — та хібаж се повнота?! Таж він опух!... Його щоки опухли від голоду. Пригляньтесь уважніше в його очі, скільки в них муки й страждання!

— Ах, пане професоре, — в дуже гарній французькій мові звертається до мене спійманий нами студент. — Дякую, що Ви зрозуміли, як важко мені було... Святвечір... Різдво... — Він нервово розсміявся.

Кілька хвилин він був у гістерії. Тепер я вже пізнав по голосі у цім студенті найздібнішого і найстараннішого з моїх слухачів на механічному виділі, сина відомого інженіра В., котрий перед пару місяцями одержав дуже вигідну посаду в Москві, так що всі йому заздріли. Скоро по відїзді В. його син, котрого бачили ми тепер перед собою в гістерії, перестав бувати на викладах. Знаючи його старанність і не бачучи його на викладах і в лабораторії, я був певен, що він переїхав разом із батьком до Москви.

— Вибачте, — сказав я до молодого В., коли він трохи заспокоївся, — а щож з Вашим татом? Чи з ним не трапилося чого недоброго?

— Він живе чудово. Сими днями від московського ЗАГС'у²⁾ мама одержала повідомлення про його розвід з нею. А знакомі переказали, що він уже й оженився з графінею Л.

— А Ваша мама?

— У неї опухли ноги, так що вона не може піднятися з ліжка. Сестра хора, на плямистий тиф. Молодший брат теж чимсь хорий, не знаю чим.

²⁾ ЗАГС — «Подотдел Записей Актов Гражданского Состояния», де реєструються народження, смерті, шлюби й розводи.

Гарячка певно більша 40°. Бог дасть помре, не буде мучитися як ми. Я вступив був на посаду в Совнархоз, але мене звільнено, з огляду на скорочення штатів. Пробував найматися дрова рубати. Та сил не стає. Ну от, коли я почув, що гірнякам привезено »пайок«... Три ночі робив підкоп. Думав, мішок муки—може матір підніму з ліжка. Все було добре, ніхто не зауважив. Аж під кінець забракло сил витягти мішок. Ну, все одно! Чи одним днем раніш, чи пізніш, всім нам прийдеться померти з голоду...

ГЕРТРУДА фон ЛЕ ФОРТ

Святість Церкви*)

ЩЕ МАЮ Я НА РАМЕНАХ КВІТКИ З ПУСТЕЛІ, ще маю в волоссю моїм росу людства поранку.

Ще маю молитви, що їх слухає нива, ще вмю я всмирювать бурі і воду благословить.

Ще ношу в лоні я пустині тайни, ще ношу я на голові моїй чесну пряжу мислителів сивих.

Бо я є матірю дітей усіх землі тієї: й чому ганьбиш мене, світе, що смію я велика бути як мій небесний Отець?

Глянь: у мені народи клячуть, що давно уже проминули і з моєї душі до вічного світять многі погани!

Я була притаєна в храмах божків їх, півсмерком була у висловках всіх мудреців їх.

Я була на вежах їх зорешуків, при саїтних жінках я була, що дух на них ізійшов.

Тугою всіх часів була я, я була світлом всіх часів, завершенням усіх часів була я.

Я є їх велике Разом, я є їх вічне Єдино.

Дорога я усіх доріг їх: по мені йдуть тисячеліття к'Богу!

ТИ Є НЕНАЧЕ СКАЛА, ЩО З ПРОПАСТИ КОТИТЬСЯ в вічність, а рід моїх днів, мов пісок, що падає в ніщо!

Він наче порох той, що навколо себе кружляє.

Бо возвишив свою кров до законів для духа й імя народу свого до Бога висот припідняв. Тому то инеем лежиш ти на лісах його снів і наче сніг на ялицях сфрунких гордині його.

Бо не даєшся ти в ярмо людей пригнути й минаємости їх не позичаєш голосу твогого.

Повалюєш ти нації під себе, щоби їх врятувати,

Ти кажеш їм перед тобою встати, щоб чинили спасіння своє!

Бо їх межі перед твоїм обличчям, наче з тіней мури, і бурхит ненависти їх неначе той сміх,

Оружжя їх мов дзенькіт скла, а перемоги їх віконця у малих коморах!

Твояж перемога від ранку до вечора сягне і понад моря усі ростуть твої крила,

Рамя твоє муринів і білих обіймає, і віддих віє твій ген понад роди усі, Часові твому час не бє ніякий, і межі є твої без меж, бо в лоні несеш ти Господа милість!

*) Продовження перекладу тв. »Гимни до Церкви« (гл. »Поступ« ч. 1-2. м. р.).

ТИ МАЄШ ПЛАЩ ІЗ БАГРЯНИХ НИТОК, що їх не ткали на землі цій.
 Твоє чоло серпанок прикрасив, що сплакали його тобі ангели наші:
 Бо маєш ти любов для всіх, що тебе не злюбили, маєш велику любов до
 тих, що тебе ненавидять.

Спочинок твій на терні завсіді, бо пам'ятаєш ти про їхні душі.

Ти маєш тисячі ран, звідсіль пливе твоя милість; всіх ворогів твоїх благо-
 словляєш ти.

Благословиш навіть цих, що вже про це і не знають.

Втікла від тебе донька, се милосердя світа, і весь закон людей почав од тебе.

Мудрість людей усіх од тебе вчилась.

Між всіма їх знаками ти приховане письмо. Прихована струя в їх вод гли-
 бині ти. Їх трівку ти потайна місць.

Не пропадуть блукаючі, бо ти ще знаєш дорогу, і пощадитесь грішників,
 бо молишся ще ти.

Навіщення твоє остання ласка для закаменилих.

А занімієш день один ти тільки, і вигаснуть вони, а ніч одну проспши,
 і пропадуть вони!

Бо ради тебе небеса не дають земній кулі пропасти: всі, що тебе лихослов-
 лять, живуть лише через тебе!

СЛУЖИТЕЛІВ ТВОЇХ НЕ СТАРІЮТЬСЯ РИЗИ, і твій язик мов криця
 твоїх дзвонів.

Твої моління мов дуби тисячелітні, і твої псалми мають морів подих.

Твоя наука кріпость в нездобутих горах. Коли обіти приймаєш ти, то
 їх луна по всіх часів кінець,

І коли благословиш, доми возносиш в небі.

Твої свячення наче великі знаки з вогню на чолах, не зможе їх стерти
 ніхто.

Бо вірности міра твоєї не людська: це вірність, і міри літ твоїх ніяка осінь
 не йметься.

Ти stále подумя над пошелу кружлянням!

Вежа неначе ти посеред рвучих вод!

Тому то мовчиш ти так глухо, коли оці дні галасують, бо таки під ве-
 чір вони впадуть до твого милосердя:

Бо ти це молишся над всіма гробами! Де нині цвів садок, пустар там
 завтра, й де нині ранком жив народ, під ніч загибель пробуває:

Ти є вічного знак одинокий над сею землею: все, чого не переміниш, пере-
 іначить смерть.

ТВОЇ СВЯТІ НЕНАЧЕ З ЧУЖИХ КРАЇН ГЕРОЇ, і їх обличча наче не-
 знає письмо.

Їх відосіблюєш ти із законів тварі, неначе хочеш погубити їх.

Вони, мов води, що пливуть угору проти гір.

Немов огні вони, що без горен палають. Вони мов радісний при смерті
 крик, вони мов сяння серед темних мук.

Вони мов молитви в ночі, вони принос велик в тиші лісів глибоких.

Їх місць немов покріплення сосуд ти виливаєш і проливаєш їх кров як
 повну чарку вина. Бо кожен чудноту відкопуєш ти мов джерела і отвираєш
 їх немов розсїй в камінні дорогім:

З пустині ведеш у любов і з мовчанки до безмовля:

При воротах твоїх нема покинутих, як у людей. Бо постники твої насичу-
 ються вщерт і неїмущі твої несуть дарунки княжі,

І зв'язані твої спасають й оживляють жертвопринесені твої,

Зреклися самоти пустельники твої: ти ясиру душ перемога!

ЕДМОН РОСТАН

Самарянка

З драматичні картини

в перекладі

В. ГЕРАСИМОВИЧА.

ПЕРША КАРТИНА.

КЕРНИЦЯ ЯКОВА.

(На перехресті двох шляхів, з яких один веде в Мезопотамію, а другий до Великого Моря — керниця Якова, недалеко города Сихима в Самарії. — Чимала, побовгаста цистерна. Низька цямрина, на якій можна сісти. На половині знищене склепіння ще стоїть над керницею. Простий журавель з необтесаного дерева, на якому мотузком спускають глеки в керницю. Дика смоковниця широко кидає тінь біля керниці. Росте тут і оливкове дерево, якого цвіт у Самарії буває більше сріблистий чим де инде. Тут і там тернина й сильвети струнких кипарисів. Оподалік збіча гори покриті запорошеними ростинами. Збічає у долину збігають доріжки. Одна з них колінкуватою стежечкою веде до керниці. За цим узбіччям синіє долина Сихиму. Гора Ебаль і гора Гарізім замикають краєвид. На Гарізімі видно руїни храму. В долині між обидвома горами розкинуті білі дімки, Сихиму. Таким буде краєвид, як розвидниться. Покищо ще ніч. Гарна, прозора темрява. На небі зірки. На каміннях керниці, на тлі камінного склепіння, яке чорніше від темряви ночі, стоїть примара: величній столітній старець з білою бородою, весь у білому, обпертий на палиці. Другий, подібний до нього, на основі зі ступнів, стоїть — не рухається. Третій, такий же величній, білий і теж з палицею пастуха, нишком наближується. —).

I.

ПРИМАРІ.

1-ша примара (підходить до керниці).

В далечинь гнаний в ніч глуху
Негомінко повзу вперед;
Блукаю тихо по землі
Поки не займеться на-світ.
І так по волі божества
Стрічать новий прийдеться день...
Та всемогучий Адонай!...
Хто це ось тут? Чия це тінь?
2-а примара (до першої):
Скажи, хто ти, чия це сидь
Крізь нічну темінь в очі бе?
Чи ти прийшов з таких країв,
Де світла місяця нема.
Де деревина не шумить?
Скажи, — ти тінь?

1-а примара:

Я тільки тінь.

2-а примара:

Сину! Я голос твій пізнав!

1-а примара:

Та бачу, ще одна мара

Біліє в темряві нічній...

(до 3-тньої примари):

Скажи, ти чуєш голос мій?

3-тя примара:

Батечку! — Я пізнав тебе!

2-а примара:

Ісаак!....

1-а примара:

Яків!....

3-я примара:

Авраам!....

Яків:

Чому ж оце звелів Творець

Зійтись сьогодні нам усім.

Якіж це приказали сили

Покинуть темряву могили?

Ісаак:

І чорний ангел відчинив

Одним махом могутніх крил

Бліді Схеола ворота?

Природи тайна нам свята!

Яків (до Авраама):

Прабатьку, дай нам відповідь:
 Яких надій це заповідь?
 Що видвигнуло наші тіни
 В цей холод земської країни?
 Єгови ти найблищий там,
 Скажи-же мудре слово нам.
 Авраам (до Ісаака):
 Чому схилившись у моріг
 Цілуєш камінь придорожній?
 Ісаак:
 Бо поцілуй цей на моїх
 Устах і любий і тривожний.
 Авраам (до Якова):
 Чому припав ти до водиці
 Устами в тихому тремтінні?
 Яків:
 Не знаю; в цій моїй керниці
 Неначе святість бачу нині.
 А ти чому мовчиш, чому,
 Немов побачивби видіння?
 Авраам:
 Загоді чую я крізь тьму
 Майбутніх слів святе натхніння.
 Ісаак:
 Яких слів, батечку, скажи?
 Авраам:
 Він тут! Він близько! Він іде!
 І тьмі нічній, кінець прийде.
 І гнети щезнуть, щезне тьма.
 Зірниця Божого глагола
 Зійде над світом для людей.
 Сьогодні це мені Мойсей
 Сказав у воротах Схеола.
 Яків і Ісаак (падуть на
 коліна).
 В серцях у нас дзвенять псалми.
 Авраам:
 Скоріш-бо чим нічної тьми
 Китайки синьої покрів
 Розстелиться тут по полям,
 Звершиться чудо дивних слів.
 На слъози справдішній бальсам;
 Струмок цілющої води
 З небесної наллється чаші...
 Ось і чому три тіни наші
 Таємно тягне щось сюди!...
 Яків (до Ісаака):
 Звідкіля-ж, батьку, мені це?
 Невжеж Господь вчинив таке
 Для тайних і величніх справ
 Це місце вибрать забажав
 Де я колись трудився сам?
 Ісаак:

Святе тепер це місце нам!
 Хай гордиться душа твоя:
 Твоє діло, керниця ця
 Спасення джерелом буде.
 Юрби народу приведе
 До чистої його води
 За струйкою живущою,
 За струйкою цілющою,
 Майбутнєе прийде сюди!
 (В цей мент увесь простір ви-
 повнюється примарами).
 Яків:
 Ба, ось всі ці, що по мені
 Жили у нашій цій землі
 І мою пам'ять поважали,
 До цієї струї припадали.
 Ось, бачиш, сунуть тінь за тіню
 Послушні вищому велінню
 Вони ідуть крізь ночі тьму.
 Щоб поклонитися Йому,
 Що вище всіх і дужче всіх!...
 Юрбі безтілній тіней ціх
 Прабатьку наш, благослови!...
 Авраам:
 Ось тут всі тіни приходите
 І на коліна припадите
 Тут перед джерелом любови!
 (На сході благословиться на
 світанок).
 Досвіток вже жевріє там;
 Прийдеться щезнути всім нам.
 Яків:
 І в мент із наших всіх примар
 Зістане тільки сирій шар.
 А час не спиниться, не стане
 І наші тіни без сліду,
 Неначе хмарки з овиду,
 Наче від сонця сніг потануть.
 Ісаак:
 Сюди ідуть... іде юрба;
 Раз-у-раз блище вже вона.
 Крізь легкий, ранішній туман
 Товпиться глота Самарян.
 Авраам:
 Тайком зійдуться тут вони,
 Заплачуть щирими слізьми:
 Бо в них ненависть — лють страшна
 Вперід до римського ярма.
 Відтак ще друга, теж могуча
 І ворожнеча й злість пекуча
 Й призирство до Єрусалима.
 Яків:
 Зникаймож ми мерщій як дим

Тай полишим дорогу їм.
 А ви, що тут на свої очі
 Бачили дива цієї ночі,
 Ви, що вважали в тишині,
 Як ранній досвітковий подих
 Благословенство з горниць Божих
 Звіщав нам у майбутнім дні:
 Ти, небо, зізд премудрих зоре
 Й ви гори і ти водозборе
 І ти, землице, наша мати,
 Ви свідки всіх дих див німі!
 Мали нагоду оглядати,
 Як то мерці уміють ждати.
 З черги побачите самі,
 Як ждуть Спасителя живі!
 (Тіни щезають і з досвітком зя-
 вляються Самаряне).

II.

СВЯЩЕНИК, АЗРІЄЛЬ, ПАРУБКИ, КУ- ПІЦІ І ИН.

(Всі поволеньки наче в похо-
 ронному поході зближаються
 до керниці, зупиняються і ви-
 водять свої жалощі).

1-ий з юрби:

Ось і керниця, яку копав колись
 Яків, патріарх наш богомільний,
 Сина Ісаака, сина Авраама
 Мудрця, який пізнав усі закони.

2-ий з юрби:

О, прискорбної Лії тиха журбо-смуток,
 Тебе для нас цвіти тутки зберігли.

3-ій з юрби:

Тут Рахилі тіни землею повзли.

4-ий з юрби:

Тут під горою спасіння Ковчиг
 Свого часу зупинив свій біг!

5-ий з юрби:

Тут покірний Богу памятної днини
 Авраам ягнятко випував з тернини.

6-ий з юрби:

Тут до нас пахучим димом завіває
 Легонький вітрець любо придуває
 З кадилиць з по-над Йосифа могили.

Старець:

Тут Навин дванацять каменів поставив.

Парубок:

Тут просто безсмертям самий воздух

2-ий старець: [дише.

І світло промінням слави золотиться.

Священик:

Ось, чому то, знайте, старшини Сихима
 Я вибрав це місце, щоби з вами тут ось
 Наші лиха-злидні обметикувати.

1-ий з юрби (обертається до роз-
 валин Гарізіма. Всі за ним па-
 дають ничком).

З загибілі твоєї, храме Гарізіма
 Сіонський гордий храм на радощах радів
 Тай тепер ненависть його невмолима,
 До святих руїн цих звалених мурів!

2-ий з юрби:

Поганами Жиди раз-у-раз кличуть нас.

3-ій з юрби:

Так, так, винують нас, що ми
 Помимо віри в істинного Бога
 Ще й у сторонських віруєм богів
 І поклоняємось ідолам...

4-ий з юрби:

Тартакові,

Суккот-Бенофу...

5-ий з юрби: Й богу мух, Зебубові!

Старець:

Це все брехня. Пильнуєм тільки ми
 Закони чистої Юдеїв віри.

2-ий старець:

В нас зберігається і справжній первопис
 Святого пятикнижжа у скринчині
 Із кованої міді...

Священик: Цю святую книгу,

При Скинї святим порозі

Переписав нам пильно і дослівно
 Авісоель...

1-ий старець:

Цей, що потомком був

Елеазара, Аронового сина,

2-ий старець:

Який Мойсееві приходивсь рідним

Парубок: [братом.

Чому же нами, чистими, гордують?

2-ий парубок:

Чому глядять на нас з такою гиддою?

Наче на тих плюгавих скорпіонів?

Священик:

В нас тільки землянка для божої

1-ий старець: [відправи!

Гнете нас Рим, Жиди нас зневажають.

1-ий з юрби:

Випадком як в нас, в лісі зірве квітку,

То зараз руки мие, добрий Фарисей!...

2-ий з юрби:

Щоб з себе змить і тінь тієї деревини,

Він мусить тричі мармурну водойму

Задля очищення водою наповняти.

Парубок:

Уже терщеві край! Гей, як це вже давно
Орел цісарський крилами нас бє, товче.
2-ий парубок:

Доволі цього вже! Гей, скиньмо раз
[ярмо,

Вставаймо враз! Рабство звержим важке!

Пияк:

А моя рада, ось: Садитиб нам
[смирненько

Свій виноград...

1-ий старець:

Як? Жить нам так марненько,
Ти карк готів ще підставлять в ярмо?

Пияк:

1-ий старець:
Не дріжить душа в тобі?

Пияк:

Чого?

Та...

Забуть стараюсь свої всі пригодоньки.

1-ий старець:

І пеш!...

Пияк:

Ба, чом в горах весною
Лозонька кучерява пупляшки пускає?
Я забуття шукаю, як ти, прабатьку
[Ною!...

Є у поганців, бач, та словечко таке:

В них я його підхопив. Гм,... слухай:
[«Евое» —

»Еван! — Вино рятує нас од мук...

Азріель (що досі мовчав):

Він правий. Не боротись нам!...

1-ий старець: Так, так,

Тяжка, бач, боротьба, миліше, бач,

[ось як:

Безжурно жить в обіймах ніжних рук.

Ей, синку мій! Деж мрії всі твої:

Жадоба бунгу, пімсти, жар-огонь душі?

Колись горів твій дух! І шож? Бач,

[в путах ти

Безглуздої, негідної, гидкої пристрасті,

Засліплений продажною красою.

И не соромже тобі? Водитись із такою,

Що любасів п'ятох вже вабила-манила?

Тиж в неї шестий. Ось яка ця любка-

Твоя Фотина!... [мила

Азріель: Я її люблю.

Чиж не однаково, як я життя гублю?

Не варта плакати, над втратою жаліти.

Не вірю, щоби ми могли ще побідити.

Коби то в нас ватаг який зявився,

Щоби його кличем народ весь перей-
[мився.

Перший піду за ним бадьоро, без

[гремтіння!

А покищо (вказує на пияка) як він,
[шукаю оп'яніння.

Йому досить слабьонького вина

І забуття, яким воно всипляє,

Меніж Фотинина потрібна є краса

И огонь її очей, яким мене проймає.

1-ий старець:

Раз-у-раз так. Зійдемося на нараду

И ніхто з порадою не виступить на зборі.

Купець:

Чому ніхто? Я перший! Моя така є рада:

Леститись до Римлян, запобігати ласки

Тоді не тяжко буде і з Жидами...

Один з юрби (перебиває):

Мовчи, плюгавий трусе! Ти боїшся

Народніх чвар, грізних для торгівлі?

Спокою хочеш? Любиш меч тирана?

О, так! Та щоби його вістря

Охоронило золото твоє:

Під удар ти залізної головні

Готов підставить карк! Ух, ти, крамарю!

Купець:

Та я...

Один з юрби:

О, вже терпець урвався!

Вставать, святий наш обов'язок!

Загальне повстання! Глядіть на примір
[Юди!

Податків не платить від наших земних
[плодів:

За кмин, за ганус тай за сіль!...

Священик:

Так: грабіжів, насильства, чварів,

Цього тобі і твоїй банді треба!

Мовчи! Я ось що предкладаю вам:

Збірку зробім, щоб відновити храм!

Це першої ваги для нас! Жиди

Не перепинайть нам затьмити їх.

Тоді від лютости умре Каяфа,

Ось пімста! І коли наш Гарізім

Спроможеться відсвяткувати Пурім.

Відновте храм! А рівнож поновіте

Красу і обряди всіх давніх Божих служб.

Первосвященика теж назначіть мерщій,

Щоб згуки срібних сурм святих велично

Знов залунали грімко під небесний стріп!

Купець:

Ех, мягко стелили — твердо спать!

[Хтож стане

Первосвященником на злість Каяфі?
 Ти, ти! А вжеж! Тиж не від цього
 Вдягнуть ефуд з тоненького висона
 І синю ризу, здовж краями
 Мережану у квіти золотисті, —
 На це народній гріш, що, га?...

Священик:

Крамарю, геть! Крамниці ти пильнуй!

Один з юрби:

Священик, бач, нерадий, що йому

Залізли геть, у душу...

Священик: А я же не читав

В твоїй душі, злодюго?

Один з юрби: Облуднику!

Священик:

Грабіжнику!

1-ий старець (закриває лице по-
 лою):

О, ганьба, сором!

Азріель: Бачиш?

Таж кажу я тобі: нема надії,

Тому-то не спішуся я до бунту.

Всі тільки всюди свою користь бачуть.

Ні, край уже! Засуджений на гибіль

Наш бідний край і гине без часу.

І нам кінець приходить...

Голос (з юрби): А Месія?

Всі:

Що він сказав?

Пастух (виходить з юрби):

Сказав я: «а Месія?»

Священик:

Ось що:...

Пастух:

Про нього ви тепер щось обмаль

Кажете... І якже, прийде він? Коли?

Священик (усміхається):

Так, так, прийде напевно.

Пастух: Цей Спаситель,

Що нам його пророки обіцяли?

Священик:

Настане день такий, що він прийде.

Священики об цім розвідують, в цюж

[миг]

Народові вони оповістять.

(До других священиків):

Дурні! Вони ще сподіваються!

Пастух:

Колижто він прийде?

Священик: Вже незабаром

Якщо народ молитись постійно

І не поскупить жертв.

Пастух: Нічого ви собі:

Обіцяєте нам, бач, а самі

Таки мабуть не знаєте нічого.

Хтож він такий буде, оцей Месія?

Парубок: Жовнір!

Священик:

Первосвященик.

1-ий старець:

А зійде же він до нас

На хмарах...

2-ий парубок:

О, ні, а на коні крилатім.

3-ий парубок:

Так двох буде Христів:..

4-ий парубок:

Один!

Голоси:

Один!

Ні, двох! Так!... Ні!...

1-ий з юрби: Христос уже прийшов

Голоси:

Хтож він такий?...

Парубок (кричить):

Син Манасії, Юда!

2-ий парубок:

Не він, не він! Христос — Іван

[Хреститель!]

Священик:

З'явиться він веселий і могутній!...

1-ий старець:

Ні, він прийде покірний і тужливий...

Парубок:

А може він...

Купець:

Ні, він прийде та тільки...

Пастух (перебиває їхню суперечку. В цю мить як він говорить, на вершку узбічча, на дорозі з'являється Христос зі своїми учениками):

О, у Христа в вас віри вже немає!

Ні, Він для ваших душ пустих, холодних

Притчина для чварів безосновних.

Нема живої віри в вас — дарма!

Та незабаром вже Він тутечки з'явиться!

Я серцем чую це, хоч в умі і не сниться...

Тож кажу вам: що Він прийде-прийде...

Хто він такий? Чи ж це не всеодно?

Надія в серці є, надія, а воно

Воно Його так довго-довго жде!

Як смієте своїм безцільним спором

Душ наших нарушати спокою чар?

Яким Його священик і крамар

Можливо бачуть тьмавим своїм зором,

Не всеж одно? А Він прийде-прийде!

Ми, Самаряне, темна, сіра маса

Кдемо і повитаємо Його як Спаси;
Кдемо, а Він зявиться нам напевно
Його гнів справедливий тут змете побідно
Зсю гордість чварів наших геть, зовсім,
[безслідно.

Змете, як це буває, вітер після жнив
На всі боки змита колосся з наших янив.
Зін наближається, Він вже біля порога,
А ми... без вас вшануємо Його як Бога.
Зін дасть нам знак!...

Священик: Ба, чим?

Пастух: Не знаю чим.

Чи поглядом, чи постатю святою,

Чи голосом...

Ісус (з висоти збічча вказує на
город):

Гей, друже, це Сихим?

Пастух (обертається до Нього):

Іди, куди пустився!...

III.

ТИ САМІ, ІСУС І УЧЕНИКИ.

Пастух:

Жиди! Жиди! Ось бачите: Жиди!

Крики з юрби:

Поганці! Геть їх, прич гоніть звідділя!

Священик:

Ні, привитаймо їх призи́рством...

Купець: Уступімся

із місця їм з відразою!

Азріель: Я лишуся.

Парубок:

Лишаєшся? Чого? Що це значить?

Азріель:

Сюди прийде Фотина за водою.

Парубок:

Ні, ти повинен з нами геть піти

й Жидам своє призи́рство показати.

2-ий парубок:

Ходім, ходім! Берім його з собою!

Петро (за відходячими Самаря-
нами):

Го ви й не хочете нам відповісти?

Андрій:

А ми голодні...

Один з юрби:

Харчі для вас знайдуться тут.

Ось вам о бодяки і терня: їдьте!

Пияк:

Як кращого чого забаглося вам ось тут,

Го дорого стоятиме воно.

З Сихими, бачите, такий звичай,

Що із Жидів живцем стягають шкуру.
Парубок:

Ну, геть звідділя, геть! Ні? То буде
[лихо!

Та попильнуйте, щоб вам храм старий

Ми не споганили кістками мертвими...

Петро: Ов!!

Священик (тягне парубка):

Та годі бо, лишімо їх самих!

Один з юрби (відвертається):

Іх храм!

Він тільки зневажає Бога!

Петро (кричить за ним): Ні!

Один на світі тільки храм...

Голос з юрби (здалеку):

Це наш! (Регітв юрбі).

IV.

ІСУС, УЧЕНИКИ.

Петро (сходить з гори):

Проклятий хай буде цей край!...

О, Боже, Ти його вкарай!

Хай навістить його чума,

Хай ниви вкриє саранча!

Яків (сходить з гори):

Проклятий хай буде цей край!

Посуха хай спалить його! Нехай

Усе в ньому на пні гние!

Червак хай сточить у клунях збіжжа!

Андрій:

Нехай жінки дітей та не доносять,

А чоловіки хай даремне сили просять!

Нехай пекуча мучить їх спрага!

Хай шарпає їх голод, мучить, рве,

[шматкує,

Військо чужинців хай сюди загляне.

Хай з них живим ніхто тут не остане!

Петро:

Нехай роси ні каплі не почує

Ні зілля, ні гілячка деревини;

Нехай не гнуться віті садовини

Під ваготою гарних, спілих плодів!

Ісус:

Благословенство Боже для самарських

[родів!

Петро:

Учителю! А Ти же не казав нам:

»Цурайтесь Самарян а научайте

Тільки овець ізраїльського стада?»

Андрій:

Здавалось нам, що всіх гидких поганців

Ненавидиш Ти сам?

Ісус: Я люблю їх.
 Петро: А чи ж не сам Ти нам таке казав?
 Ісус: Спершу, тоді, як не містилась ще Моя наука в ваших головах.
 Як би я був сказав вам: «їх любіть», Вас це злякалоби відразу, діти.
 Тай міг же я у ваші тьмаві уми Без підготовлення влитись ясне моє світло, У вас, слабких, міцного влитись вина?
 Ні! Я спершу йшов вельми обережно, Усе тайни вам не міг одкрити. Та ось Сьогодні час прийшов і все відкриваю вам.
 Андрій: То не-Жидами теж не треба помітати?
 Ісус: Чи ж не Сирийця уздоровив Єлисей?
 Петро: Невже ж повинні ми любити і Самарян?
 Ісус: Так, ви любіть їх метою задля мене-ради.
 Петро: Чого ж від нас забаг?
 Ісус: Чого? Звершенности! Бо кажу: миле є ярмо моє і легкий Мій тягар. Несіть його зі мною Тай ближнього любіть!
 Петро: А хто ж ближній мій?
 Чи може гідкий поганин мій ближній?
 Ісус: До Єрихону раз ішов з Єрусалима Оцим шляхом пустинним чоловік. І на нього розбійники напали І поранили та і поздирали Із нього одежу, пішли і полишили Його ледви живого. Цим шляхом Один священик випадком проходив Погледів... тай пішов своїм шляхом. Відтак пройшов теж мимо нього і левіт Поглянув... й теж пішов своїм шляхом. Та ось надіхав і якийсь Самарянин, Побачив бідлаху й пожалів його: Поперевязував йому він його рани, Промив їх і оливою й вином Та посадив його на свого мула, Привіз його в гостинницю поблизьку І дружно заходився коло нього. А в ранці, як уже звідціль відїздив, Ще виняв з гаманця динарі два і дав Гостинникові і сказав: «пильнуй Його, а як що витратиш ще більше, Вертатиму, віддам». — Скажи,

Як ти гадаєш, хто з цих трьох Для бідлахи ближнім показався, Священик, чи левіт, чи цей Самарянин?
 Петро: Та...
 Ісус: Чи зрозуміли?
 Яків: Так, Учителю!
 Іван (підводить Ісуса до пам'ятини керниці): Сядь, відпочинь! Дорога довга і тяжка, Тут вельми каміністі всі шляхи.
 Андрій: Ба, кажуть, що і розбишаки швенда- [югься тут Тай вельми гідка, кажуть, слава тутки [йде
 Про цього,... бач, забув, як звуть його?
 Ісус: Варава...
 Іван (клякнув біля Нього): Учителю, Ти, як питає дороги То перервав своє оповідання Про сівача цю притчу. Тож поясни! Ми слухаємо, Ти кажи нам далі!
 Ісус (всміхається): Що пояснить?
 Іван: Що означає зерно,
 Яке сівач посіяв?
 Ісус: Боже слово,
 Що сію я.
 Петро (сідає йому в ноги): А поле?
 Ісус: О, цей світ.
 Андрій: А гарні плоди, га, Учителю?
 Ісус: Це вибранці мої, це Царства, бач, сини.
 Яків (таксамо): Ба, а кукіль?
 Ісус: Лукавого сини.
 Йх сіє ворог нишком, як спите.
 Вартоломей: А жнива — що таке?
 Ісус: Це кінець світа.
 Вартоломей: Женціж?
 Ісус: Господні Ангели. Вони В останню днину збіжжа враз зберуть І повідділюють від кукілю пшеницю І до небесних клунь її знесуть.
 Петро: Вже більше спати не ляжу, щоби поле Завсігди берегти.

Ісус: Ще спати будеш.
 А з притчі цеї ось і вам наука:
 Ласкавість, прощення, терпець.
 А кукілю не рвіть завзято дуже
 Щоб разом та не вирвали й колосся.
 Вартоломей (сумний, голод-
 ний):
 Ах, свіжо змелений пшеничний колос
 Чудово пахне, хлібом пахне він
 А я голодний...
 Ісус: Попроси у неба.
 Щоб хмарка ця полилася на вас
 Дощиком божої манни!
 Петро: А тоді
 Ти віриш, що...
 Ісус: Так, так, ти попрохай!
 Петро: У неба?
 Ісус: Так.
 Петро: І манна з дощиком злетить?
 Ісус: Так.
 Петро: Ба...
 Ісус: Прохай!
 Петро: Ба, як це я?...
 Ісус: Прохай!
 Петро: Та бо...
 Ісус: Проси!
 Петро (переконаний):
 О, небеса, нехай

Сьогодні манна впаде нам з дощем,
 Як падала колись Жидам там у пустині!
 (Трішки мовчить).

Нема, нема...

Ісус: Це, бач, ізза невірства твого.

Та кажу, ось тобі: коби ти мав
 Хоч за гірчичне зерно цеї віри,
 Сказавби цій горі: гей, піднімись
 І кинься в море! — Та не захитайся
 В цій вірі, що воно так статись мусить
 Піднявсяби великий Гарізім.
 О, маловірі! Ідїть собі ви геть
 Харчів шукайте! Нумо, ідїть!

Геть всі ідїть! Я тутки сам зістанусь
 Книгу невидиму свою читатиму.
 (Всі відходять. Ісус до Петра,
 що сумний останній іде):

Петре, пора прийде, що Ангели мої
 І спрагу угасять тобі і голод
 Самим лиш подувом воздушних крил
 І співом гарф небесних. Покищо
 Шукай собі, небоже, земського харчу!
 (Ученики розходяться. Одні в

город, одні в поля. Ісус оста-
 ється сам один і говорить):
 Знемігся я! Так треба. Без кінця
 Іти мені тернистим цим шляхом.
 Зіхлялому, обдряпаному, все їти.
 Як з соковитих винних тих китяг,
 Розчавлених цілючий сік тече,
 Так же і я спасіння творю з мук.
 Моя знемога-втома цьому знак,
 Що тут щось величне і гарне довер-
 [шиться.

О, Отче мій! Тиж завжди Синові Твому
 Величеньку знемогу посилавш,
 Як явний знак важких-тяжких подій!...
 Проміння скієсь паде. Ось південь вже
 І здалеку я чую пісні згуки.
 Це жінка йде якась із Сихиму сюди
 Спровола йде вона тут, до керниці.
 Як пражить сонце!... Тай близько вже
 [вона.

Вже бачу золоті ковтки на ній
 І пояє шовковий і яркосвітлий одяг.

(Сідає на цямрині):
 О, скількиж це краси зілляв та мій
 [Юець

На свій народ! О, так колись ішла
 Яковова донька і мовчки усміхалась
 Із гарною амforoю горі на голові
 Й сама прегарна, наче ця амфора.
 (На збічі видно Самарянку).
 Я завжди радий бачить ось таку
 [картину...

Ось так колись і Матінка моя,
 Покірпа й молода, коли то
 Не знала ще майбутньої своєї величі,
 Як ще не бачила Архангела у себе;
 Отак несла до джерела свій глечик...
 (Глядить на Самарянку).

Гей та немало жінка ця грішила
 Та і під плівкою її краси грішної
 Прокинується ще може Божий подих...
 Співає і гада про сьогосвітні речі.

V.

ІСУС, ФОТИНА (спускається сте-
 жечкою в низ).

Фотина (співає):

»Гей, ловіть бо лісів, вони нищать нам
 [цвіт у садоньку,

Чую тільки в любові відрадоньку —
 Я в любові горю і з любови умру.
 Дайте гронко та виноградоньку!

Бо мій любчик стоїть з того боку двору.
Гей, ловіть бо лисів, вони нищать нам
[цвіт у садоньку!

Милий кличе: Вставай дорога,
Встаньже любко тай вийди сюди!
Вже журчить потічок, вже минула зима,
Вже поплили з водою леди.

Цвіти вже зацвіли, всюди спів, гамір,
[крик,

Чути горлички воркіт в лісах.
Деревину вкрив цвіт, в серце промінь
[проник

Ясно і в небесах!
Ярко сонце горить, вже стопило леди,
Золотисте проміння кида
Гей, вставай дорога!
Встаньже любко та вийди сюди!»
Ісус:

Легка та безжурна її душа,
Наче кошіль очеретяний.

Фотина (підходить до керниці,
не глядить на Ісуса. Привязала
гличка до журавля й по-
воленьки спускає його в кер-
ницю й співає):

»Я спала, а серце чуйнєє не спало,
Вмить знакомий голос любка чую я:
Відчини дівчино, відчини дружино,
Відчини голубко ти чиста моя!
Причаїлась та сміюся за дверима
А сама хитрую тай кажу йому:
Я вже роздягнулась з білого хитона,
Якже відчинятому тепер кому?
Пахощами біле тіло намастила
І снігом біленькі ніжки обмила,
Якже му ставати на зимне каміння,
Якже відчиняти яб тобі могла?
Кажу, а серденько тьохкає-товчється,
За дверима голос миленький затих,
Біжу, відчиняю любчикові мому,
На засув стікає мирра з рук моїх.
Пішов любчик — жартом моїм обидився,
Оддалік замовк вже ступнів його грюк,
А я прошу, плачу, кличу надаремнє,
Не озвався милий на прохання згук».

Ісус:
Вона мене не бачить...

Фотина (співає):

»Уникатиме мабуть вже цілу днину
Вітроногий олень та свою дружино?»

Ісус: Ось вона
З керниці воду глеком добуває...

Фотина (співає):

»О, любий мій, ще з досвітку тебе гля-
[джу я
І все дарма!... Та ось знайшла. Щастя
[моє.

Як гарно тут. Не всюди ще тут мрякає.
Ще вспію я — бачить тебе.

А подих твій, це пахощі що найніжніші,
Блакиття неба сяє у твоїх очах,
А меду чиста патока в твоїх губках,
Все найлюбіше — в твоїх устах.

Моя душа, мов соковита, спіла садовина,
Вся розкрилась, щоби до тебе припадагь,
Моя дружино — на серці спать!»

Ісус:

Вона приглядається у дзеркалі амфори.
Фотина (співає):

»Як мирри цвіт, як лену кисть, — на
[твою грудь личко пригнуть!»

Ісус:

Безжурна тай кохується собою
Як дитя сміється з іграшки своєї,
А її Спаситель ось тут біля неї.
(Фотина поклала глек на плече,
хоче йти геть).

Відходить... Так людство проходить
Як вона, безжурно повз свого щастя.
(Фотина йде стежечкою й при-
співує).

Невжеж не кликнуть та її душі?

Зіставить в пітьмі... (Фотина йде).
Жінко, пити хочу!

Припіка!... Дай пити!

Фотина (обертається й сміливо
глядить на Нього):

А мені здавалось,

Що Жидам не годиться ніяким робом
Говорити з нами. А ти Жид, яж бачу.
А Сихимський хліб не йде Жидам по-
[нутру,

Та і мід сихимський гіркіший від крові.
Глек в руках мерзкої, гидкої поганки,
Що води набрала в самарській керниці
Ти радше повинен відкинуть з призир-
[ством,

Чим просить...

Ісус:

Прохаю, дай мені напиться!

Фотина:

Так, так, бач, снага зменшує відразу?
Та Ти мабуть не так оноганивсяб,
Якщо доторкнувсяб гада, чим приймивши
Від Самарянки поміч? (злобно): Ні
[тай ні!

Хочби прохав мене Ти і до вавтра,
Не здійму глека з голови для Тебе.
Нехай стоїть там, де стоїть він!
Прощай Елеазаре без почоту
Та без подарків. Я же не Ревека!
А хочеш пить?... Ба, таки пить не
[будеш. (Підходить блище):

Гляди, яка вода свіженька
І холодна і чиста як слюзинка!
Мов перлинки блищать росою пори
Холодної, глиняної амфори
Гляди, як чиста та водиця,
До сонця світить як сріблиста криця.
Та Ти не смієш цієї води пити,
Бо нею мігби ще Себе втроїти.
Такий, бач, ваш закон, нічого тут не
[вдієш...

Тільки стрібуй, напийся — захворієш.

Ісус:

Ей, жінко, жінко!...

Фотина: Не проси даремне,
Води Тобі не дам я ані каплі.

Прощай!

Ісус:

Колиб ти знала Божий дар

І хто тебе ось просить: »дай мені на-
[питься!«

То ти сама прохалаб у нього...

Фотина:

Не заблаhmаниш Ти мене байками.

Ісус:

І він би дав тобі води живої.

Фотина:

Я признаюсь Тобі, чужинче хитрий,
Що і Твій голос й очі в Тебе гарні
Тай зацікавити незгірша вмієш.

Ба як мені води даш? Чим зачерпнеш?

Коли не маєш глека? Джерело глибоке.

Тай про яку це воду Ти говориш?

І деж Ти кращої води добудеш?

Годину люде йдуть тут до керниці.

Її подарив нам ще наш прабатько Яків,

Її він викопав та для свого роду,

Із неї пив і він і діти всі з сім'ями

І стада їх, товар і вівці і верблюди.

Невжеж Ти може дужчий, чим прабать-
[ко Яків?

Ісус:

Так. Ти сказала.

Фотина: Якбиж я Тобі

Води цієї дала, Ти зараз зрозумівби...

Ісус:

Хто цю водицю не, знов буде чути
[спрагу.

А цей якому давби я води живої
Не чутиме на віки вже ніколи спраги.
Й вода, якої дам йому, у ньому стане
Бач, джерелом води, яка в життя йде
Фотина: [вічне.

Як в життя вічне? Може Ти говориш
Про тую воду, що Ілля пророк
В пустині пив, коли він там скривався?
Де не було ні потічка, ні джерела, ні
[річки?

Ти усміхнувся?... Так, я знаю це,
Ось бачиш, не зівсім такий то я не-
[знайко.

Він сорок днів і без води й без страви
Там пережив! Вважай, цеж сорок цілих
[днів!

Так може й Ти цю його тайну збаг?
То і мене навчи, прохаю Тебе, пане!
Такої дай води, щоби я в кожен днину
Не мусіла сюди носити свою амфору.
Ах, що за благодать вода така, якої
Напившись раз, не схочеш вже ніколи
[пити.

Усім сподобаласяби така водиця
І дорого б її я людям продавала.

Ісус:

Ей, жінко, до землі твоя душа прилипла,
Ти слухаєш мене тілесним тільки вухом.

Фотина:

Так научи мене, яка це ця вода?

Ісус:

Гаразд, вперед же ти піди та приведи
Свого чоловіка ось сюди!

Фотина: Я, чоловіка?

Ісус: Мерщій!

Фотина: Та я...

Ісус: Ти щось бентежишся?

Фотина:

Немає в мене чоловіка.

Ісус:

Так.

Ти правду кажеш, що його не маєш.

А той, з яким живеш, тобі не чоловік.

Фотина:

Ой, пане мій!

Ісус:

І з тих, яких ти попереду
Любила... ні один із всіх п'ятьох

Не був тобі дружиною...

Фотина:

Ах, пане!

Ісус:

Ти п'ять разів без сорому міняла

Своїх дружин. Оце вже шестий раз
Щивеш ось як: без шлюбу, без весілля,
Без смолоскипів...

Фотина: Пане!
Ісус: Й не зазнала

Стидливости княгині, ні вінка,
Ні цвіту мірта над своїм чолом.

Фотина: О, пане мій! Я бачу, Ти пророк.
Ісус:

Так!... Глибину упадку твого
Побачив я і вірять ти готова,
Що я пророк. Та істинно кажу тобі:
Відкрий я мігби иншу, глибшу правду.

Фотина: О, пане мій! Скажи, скажи, скажи!
Ісус: Ба, що?

Фотина: Ось що скажи мені: Ось ви, Жиди
З приризством глядите на нас Самарян
За те, що молимося тут. Та я
Довідалась, що теж і ваші предки тут,
Як ось і наші на горі молились цій.
Й кому же вірять? Знають це мудрі —
Священики: вони все розуміють.
Миж хочемо, щоб ми на нашій цій горі
Могли коліна наші прихилати.

Якжеж? Аж дві гори та перед нами.
У душах наших сумнів тай хитання.
Кожен прихвалює священник нам своє.
»На нашій лиш горі молитись можна,
Старша вона!« — »Ні, приходіть до нас!«
І так ні на одну з них не ідемо
І зістаємося в низу, тут, на долині.
А тут на долах солоденькі цвіти
Й посеред них тай забуваєм Бога.

Ісус: Повір мені: прийде пора — вже й є,
Коли Отцеві кланятись будемо
Не на горах, ні в храмах, тільки в душі.
Храм Гарізіма, храм Єрусалима
Для Бога однакові. Йому
Знадобиться та не такий поклін.
Йому бо треба тільки в правді й в душі
Кланятися. Бо правда Він тай дух.

Фотина: Завсігди оддала я жила від Того,
Про Кого так любенько кажеш Ти мені
Та віри три оці я свято зберігла:
Я вірю твердо в воскресення мертвих
І вірю в те, що Ангели святії
З'являються часами грішним нам
І ось у що іще я вірую уперто:

Що прийде тут до нас обіцаний
[Спаситель.

Так вірую і жду. Його й люблю
Христа, якого звать також Месія.
Ісус (підносить очі до неба):
Останні — завсігди покірні!
О, Отче мій! Я дякую Тобі!

(до Фотини):
Щож про Христа ти думаєш, скажи-бо?

Фотина: Що Він прийде.

Ісус: Прийде. І більше що?

Фотина: Як Він прийде...

Ісус: Щож станеться тоді?

Фотина: Гадаю, що Він скаже нам усе.

Ісус:

Отче! Чи чуєш прості ці слова?
О, жінко! Ти сказала! Тож гляди!

Хай зажевриє у душі твоїй могого світла
[промінь!

Я, цей, що розмовляю з тобою, я, Месія!

Фотина (відступається, щось
говорить незрозуміло, відтак
падає на вколішки):

Ти... Ти... Христос... Христос...
[Месія...

Ісус: Я, Ісус.

Фотина (на вколішках):

О, найдорожчий... любий!...
(Змовкла).

Ісус: Ти мовчиш?

Фотина:

»О, любий мій, ще з досвітку Тече

[гляджу я
І все дарма. Та ось знайшла. Щастя
[моє!

Як гарно тут. Не всюди ще тут мрак є,
Ще вепію я — бачить тебе.

А подих твій, це пахощі що найніжніші,
Блакиття неба сяє у твоїх очах,

А меду чиста патока в твоїх губах,
Все найлюбіше — в твоїх устах!»

Моя душа... Що дію я, о, Боже!
Та сама пісня і це... для Нього?

Зневага Бога!... Цеж слова, якими
Служила я...

Ісус: Нічого, не лякайся!

Бо дух мій завсігди у всіх словах любови,
Як довго не звертають їх до мене

Вони лиш спроба для душі.

Фотина:

Учителю, щоб тільки висловить Тобі
Мою любов, сказала тільки те, що знала

Ісус:

І я з любовю ці слова приняв.

Фотина:

Ні, пане мій!... Ах мені сором!

Ісус: Не стидайся!

Любов до мене заєдно виходить

З серцець, що иншої любви бажали.

І з цвітів земської любви вона

Вінці инакші серцю поспліта'.

До мене всяка вернеться любов!

Крамар, що пахощі всілякі продає:

Алой, чинард, щоб земській жаготі

[годить,

Не знає, що, чи скорше, чи пізніше

Каяття вилле їх на мої ноги;

Що для гріха розпущені коси

Мені покірно ноги обітруть.

Тож не стидайся, бач, ти запалу свого

Ненадійно захопив серце я твоє.

І чи воно могло мені створити гимн?

Тиж в захваті любви пісню заспівала

І сталася вона молитвою любви.

Фотина:

— »Бо цей, кому я дам води живої,

Не чутиме на віки вже ніколи спраги!«—

О, пане мій! Я спраги вже не чую.

Я вже тільки, вперве, вперве тільки

[пила.

І я бажалаб плакати над Твоїми

Руками пресвятими. — Ах, який Він

[добрий!

Ах, Він простяг до мене свої руки!

[Пробі!

Давненько вже, давненько я прагла,

Ось до чого я вперто прямувала,

Та доля щастя не дала.

Раз-враз к'воді живій змагала

До неї знаю всі шляхи... фальшиві.

Мені здавалось, що тільки любовю

До води цієї стежечки можливі.

Часом здавалось, що вже справді люблю

І неначе легше ставало мені;

Гадала, що люблю... Де там, не любила,

Серце мое нило, нило в глибині.

А душа моя неначе висихала

Й вже про друге джерело тоді

Мені казали і нова надія

Неначе зірка жевріла в мені.

І знова пускалась я у шлях далекий,

З холодним глеком своїм у руках

І розпізнавала дерева і стада

Ті самі, що перше і той самий шлях.

І тим самим давнім та привичним рухом

Та зі що раз більшим досвідом в душі

Мій посуд надії чистий та чималий

Пірнуть заставляла у мутній воді,

Посуд усіх бажань палких та гарячих.

Та як до води лиш уста притулила,

Глечик розбивала зараз до каміння

І своєї спраги тай не загасила.

Ісус:

Таж усе це знав я вже давно, Фотино!

Фотина:

А ось від тепер новим вже йду шляхом,

Світло вже продерлось в сумерк мій

[давний.

Обіцяний здавна бачу вже живець.

О, джерело чисте, вмий же мене, вмий

І заграй промінням радощів надії,

Заспівай у серці, смуток заглуши

І з знеможеної та душі моєї

Всю брудну пилюгу обмий тай зітри!

Ісус:

Твої слова прегарні — та миліці

Мені перлини-сльози на твоїх очах.

Фотина:

Мої слова нікчемні, незугарні

А мої очі... ба, щож для Тебе я?

Ісус:

А в мене найгарніщі очі ці,

Що чистими наповнені сльозами,

А про слова не дбай! Я чую їх...

Фотина:

Навчай мене!...

Ісус: Нехай. Тиж підеш геть

Як тільки ученики тут прийдуть мої

Фотина (вказує глек):

Та поперід, Учителю, Ти може хочеш

Попить води? Тиж спрагу мав!

Ісус: Я прагнув

Спасіння твого.

Фотина:

Тай справді бо,

А я в нерозумі своїм хотіла

Та напоїть живець...

Ісус:

Бо завжди.

Коли лиш душу шю живу, — гашу

Я свою спрагу.

Фотина:

У стіп Твоїх

Я слухаю... Я слухаю Тебе.

Ісус:

Тихо. Небесна синява мовчить.

Я розповім тобі про Боже царство

І як знайти його і як теж втратить
[можна;

Про виноград розкажу та про лозу,
Що на ньому...

Фотина: Я слухаю Тебе.

Ісус:
Про зернятко гірчиці тобі скажу,
Про спрятаний талан, про скарб,
Що віднайшовся...

Фотина: Слухаю Тебе.

Ісус:
Про тих, які глядять все позад себе,
Про пастиря, який радіє,
Що віднайшов заблукану вівцю

Та розповім тобі про молодого,
Який пенадійно прийшов-з'явився.

Фотина:

Я слухаю...

Ісус:

Й про це, що шлях вузький
Вірний чим дорога бита
І научу тебе теж слів молитви
І розповім теж про мого
Отця небесного...

Фотина: Я слухаю Тебе.

ЗАНАВІСА.

(Дальше буде).

Др. ДОМЕТ ОЛЯНЧИН

Участь і роля німецького війська в війнах Польщі з Козаками

Причинок до зрозуміння козацьких невдач (1625, 1637, 1638 рр.) і потуг Великого Гетьмана Богдана Хмельницького на протязі лише шостирічного будування ним Української Держави (1648—1654).

Присвячую: в пам'ять померших моїх Родичів — Тата й Мами — з почуття синові до них любови та вдячності.

Мотто: «І тільки основно визволившись з накинутаго нам підчас нашого занепаду поняття про себе, як про якийсь до державного життя нездатний, вічно бунтуючий і вічно покривджений полу-народець, — тільки усвідомивши собі весь розмах нашої історії, широкі державні, організаційні замисли предків наших, ми зможемо зрозуміти поодинокі діла тих предків, згідно з правдою — науково — оцінити поодинокі факти нашої минувшини».

В. Липинський.

(«Україна на переломі», стр. 17).

ВСТУП

Як в німецькій і польській, так і в українській історичній літературі питання про факт участі й ролі німецького війська в війнах Польщі з Козаками не існує досі жадного відповідного твору. Для нашої української козацької історії це питання не є маловажне. Бо в ньому переховуються причини для зрозуміння й козацьких невдач, починаючи від 1625 року, й тих потуг, які доводилося зазнавати Великому Гетьманові й його Козацьким Військам на протязі лише шостирічного будування ним Української Держави (1648—1654). Всі ті криваві невдачі й важкі потуги спричинювали Козакам не так війська

польські, як німецькі, які Польща вербувала в тогочасній Німеччині або Австрії та отримувала їх від брандебурзького курфюрста й герцога курляндського.

Не без того, щоб дехто із тогочасних польських воевод, не кажучи вже нічого про пруських чи литовських, не утримував біля себе якогось німецького відділу щось вроді гвардії. Підчас воєнних виступів Польщі проти України всі ці німецькі війська, як рівнож і польські, були завжди краще технічно озброєні, ніж козацькі, мали на поготові відповідні склади зброї, пороху й тд. Військах козацькі цього воєнного матеріялу для себе вдоволь не посідали. Його доводилося їм почасти самим виробляти (порох), а в більшості здобувати від свого ворога. Правда, в протитовариство німецьким військам виступали по боці козаків в боротьбі з Польщею подеколи й Татаре, як кіннота. Але ці їм, як відомо, більше шкодили, ніж допомагали. В критичні бойові моменти Татарів з Козаками не солідаризувалися, їх зраджували (1649, 1653), чого не робили Полякам Німці. Але поминаючи цю татарську зраду, козацькі війська в бойовому відношенні все-ж-таки мали перевагу над ворожими польсько-німецькими військами й то, очевидно, доти, доки ними керувала й їх об'єднувала залізна рука Великого Гетьмана, котрий «з волі Божої став самовладцем і самодержцем руським».

Наша ось ця невеличка праця не претендує на всебічне освітлення порушеного тут питання — про участь і ролі німецького війська в війнах Польщі з Козаками, бо може нам не повелось розглянути всю літературу і всі джерела. Вона творить лише його короткий і можливо неповний нарис, який надалі нехай розвивають, доповнюють та ілюструють відповідно українські воєнні історики.

На цьому ж місці лічимо за свій обов'язок висловити сердечну подяку українському заслуженому історикові-державникові та ідеологові Вячеславу Липинському за його цінні помітки і вказівки, які він, навіть не дивлячись на свою недугу, уділив нам для цієї праці.

ПРО ПЕРЕБУВАННЯ НІМЕЦЬКОГО ВІЙСЬКА НА ПОЛЬСЬКІЙ СЛУЖБІ ВЗАГАЛІ

На погляд польського воєнного історика К. Гурського перше перебування німецького війська на польській службі припадає на часи короля Стефана Баторія (1575—1586)¹). Цей погляд К. Гурського ми вважаємо за помилковий, бо німецькі військові відділи — помічні й наємні — були на польській службі вже раніше, як і германо-норманські дружини в наших русько-українських князів. Такі помічні німецькі відділи перебували ще в першого короля Мешка I (ска 963—992), за поміччю яких він виграв війну з тогочасного богемського короля Болеслава II в 990 році²). Помічними німецькими військовими відділами користувався, як відомо, й наступник Мешка I, Болеслав I Хоробрий (992—1025), у своєму поході на наші «руські», чи в теперішньому розумінні, на українські землі (1013), а відтак на їх «столий город» Київ (1018), в якому садив на «княжий стіл» свого зятя Святополка I — сина Володимира Святого³). Не обійшлися без німецької помочи та охорони й польський король Казимир I Возстановитель, Владислав II, Владислав Одонич, Болеслав V, Лешко й Казимир Великий (1333—1370)⁴). По смерті цього останнього П'яста в Польщі його спадок в політичному житті переняли Ягелони, а провід в ньому перебрав польська шляхта. В суму цього спадку треба очевидно зараховувати й ту німецьку колонізацію в тогочасній Польщі, особливо в Шелезії та Мазовії, де німецького військового елементу було повно. За допомогою його Польща провадила боротьбу за галицьку Русь — зпочатку із галицько-володимирським князівством, а відтак, після 1340 року, з Литвою. Уладнавши політичний конфлікт з Литвою — в формі шлюбу Ягайла з Ядви-

гою на основі Кревської унії 1385 року⁵), — Польща поведла надалі свій наступ на той німецький орден, який свого часу перебував в приязних зносинах із галицько-володимирськими князями, а пізніше із Свитригайлом⁶). З посідання ордену почала Польща підбивати під себе Прусію, Курляндію й Ливонію, користуючись війсьними силами литовськими та українських або «руських бояр», які в мілітарному відношенню уступили пізніше місце Козакам⁷). Без цих литовських і «руських» сил заледви, чи сама Польща була б виграла над німецьким орденом «голосну битву» під Грінвальдом або Танненбергом (15. VII. 1410). «Витовт відіграв першу роль у сій війні, що здавалося, задавала смертельний удар пруським рицарям; але відступив, коли Ягайло по Грінвальдській битві почав добивати Німців. Не в інтересах Витовта було дати Польщі зовсім знищити Прусію, що так часто була йому користним союзником в його рахунках з самою Польщею⁸). Ця однак політика Витовта дальшого існування німецького ордену в Прусії та в Ливонії не врятувала, бо битва під Грінвальдом була для нього насправді напівсмертельний удар, який німецький історик проф. Л. Шмітц-Калленберг розуміє, як покуту за ті «наїзди», що їх пророблював німецький орден на «дику» Литву⁹), щось вроді, як наші Козаки на «бусурманський» Крим. До повільного упадку німецького ордену спричинювався рівнож ще й той факт, що зараз же, по битві під Грінвальдом, почала добровільно приєднуватися до Польщі та присягати королеві пруська шляхта з так зовимого «ящуркового союзу» Eidechsenbund, яка правлінням того ж німецького ордену була незадоволена. На цей факт ми звертаємо свою увагу постільки, поскільки в ньому переходиться джерело, з якого Польща черпала собі німецькі військові відділи для дальнішої боротьби за Прусію й Ливонію та Україну й то особливо після 1525 року, коли німецький орден був приєднаний до неї на правах ленного князівства пруського. Як відомо, король Стефан Баторий вже послуговувався такими німецькими відділами не лише у своєму поході проти збунтованого Данціга (1577), але й у своїх війнах з Московією — за Ливонію (1577—1582)¹⁰). Яку виносили тоді кількість ці відділи, трудно установити. На одному полкові вони очевидно не обмежувалися, про який згадує К. Гурський, кажучи про «Полоцьку виправу» 1579 року¹¹).

Окрім цього полку ювовав в той час по боці Польщі проти Московії й Юрій Фаренсбах із своїм німецьким відділом¹²).

В часі панування короля Зігісмунда III (1587—1632) присутність німецьких військових відділів при польському війську виступає тільки виразнішою, ніж за його попередника. Ці відділи приймають участь в війні із Шведами (1598—1611) за Ливонію-Лифляндію, де виступає по боці Польщі рівнож і герцог курляндський¹³). Не бракувало цих німецьких відділів і в війнах Польщі із Московією під Смоленськом (1609—1611), не рахуючи того, яке перед цим посідав Дмитро I Самозванець (1605—1606)¹⁴). Німецькими відділами під Смоленськом, в кількості 2000 люда піхоти, командував Людвіг Вайгер¹⁵). По майже двох роках осади Смоленська залишилося із згаданого числа Німців не більше 400 душ¹⁶. Зате підчас побуту Поляків в Москві (1611) перейшло на їх бік Німців від московського війська: по засвідченням М. Бера 800, а С. Маскевича 6000 люда, під командою Петра Борковського¹⁷). В кінці березня (марта) підпалювало Москву 2000 люда німецької піхоти¹⁸).

В поході королевича Владислава на Москву (1617—18) були те-ж учасні німецькі відділи, як — Денгофа, Клебена, Апельмана, Лермунта й Бутлера¹⁹).

На початках слідуєчої польсько-шведської війни (1616—1629) виступає по боці Польщі, як командант над німецькими військами Вольмар Фаренсбах, родом з Естляндії. В 1617 році він піддався був шведському королеві і здав йому такі міста, як Пернау та Дінамінде. При кінці того ж року цей Фаренсбах приєднався назад до Польщі²⁰). В 1619 році вербував він для неї в Пру-

сїї військо й в наступному 1620 році виступав враз із Германом Денгофом та іншими Німцями в битві польській з Турками над Цецорою²¹). Тут їх участь була нещаслива, як взагалі для всього польського й козацького війська: Денгофа Турки живого в шматки порубали, а Фаренсбаха разом з іншими взяли до неволі²²). В невдовзі Поляки Фаренсбаха викупили, коли й Жолкевського²³).

В дальшому переході польсько-шведської війни на чолі німецьких відділів по боці Польщі виступають: Теодор Денгоф і Ян Готтгард Тизенгаузен²⁴, полк. Бутлер²⁵), полк. М. Корф²⁶), адмірал Апельман²⁷), Ян Врангель²⁸ та ин.²⁹).

На ці часи проти Швеції помагав Польщі з відома цісаря Фердинанда II й герцог А. Валленштайн.

В 1627 році післяв він їй військовий відділ в 4000 люда, в якому був і кінний полк герцога Адольфа Гольштайнського, який в боях із Швецією за Діршаву оказав Польщі „guten Reuterdienst“³⁰).

Над цим згаданим німецьким відділом доручив команду Валленштайн фельдмаршалку Гансу Георгові Аргаїму або Арніму³¹). Останній виказав себе хоробро проти Швеції особливо в битві під Штумом (Stuhm 27. VII. 1629)³²).

Значну кількість німецького війська при польському засвідчує й Хотинська війна (1621). З Прусії, Поморя та Лифляндії на вербувала була його Польща біля 10.000 люда. Командантами над цим німецьким військом були: Ян Вайгер, Ернст і Гергард Денгоф (брати)³³) та Г. Г. Арнім над полком, на вербованим у Прусії, von dreitausend Mann zu Fuss“ і чотирох сотень райтерів³⁴).

Невеличку поміч в війську одержала була тоді Польща й від курфїрста бренденбурзького Юрія Вільгельма.³⁵).

Проти Турків билося це німецьке військо, особливо піхота, рука-об-руку з козацькою³⁶).

Можна говорити про участь німецького війська по боці Польщі і в польсько-московській війні 1632—1634 років. В командному складі над ним тоді перебували: Я. Путлер, Якоб Вайгер, Плятер, Валідон, Вольт, Грот, Фольдербах³⁷), М. Корф, Р. Розен³⁸) та інші.

В число цього німецького війська входили напевне й ті відділи, які король Владислав IV, ще будучи принцом, вербував за дозволом Валленштайна, „in dem Fürstenthum Breslau“³⁹).

Треба припускати, що німецького елементу не бракувало й в тому »чужоземному війську«, яке запровадив був в Польщі король Владислав IV по »німецькому трибу« — із Поляків, Русинів і т. д.

Коли король Владислав IV лагодився виступати збройно проти Туреччини, цього »чужоземного війська« було в Польщі як що вірити, 40.000 люда⁴⁰). Особливо цей елемент німецький виступає в командному складі польської артилерії, як про це засвідчує його реґістер на 1647 рік. Побіч М. Арцішевського, як старшого над артилерією, лічиться в ньому такі Німці як: Фридрих Геткант, Себастьян Адере, Гайнрих Янзон, Густав Какс, Фридрих Рітторф, Гайнрих Каттен, Ганс Якоб Льюк (на Кодаку), Якоб Гольст і т. д., число яких сягає ще по-над пятьдесят люда⁴¹).

Про дальше перебування Німців на польській службі свідчать особливо козацько-польські війни й та роля, яку ті Німці відігравали для Польщі, коли вони по її боці проти Козаків виступали.

УЧАСТЬ І РОЛЯ НІМЕЦЬКОГО ВІЙСЬКА В ВІЙНАХ ПОЛЬЩІ З КОЗАКАМИ (1625—1648).

В поході Польщі на Україну в 1625 році. Більш-менш виразні виступи по боці Польщі Німців проти Козаків засвідчує так зовима Куруківська битва (1625). В цій битві »було тисяч з тридцять Поляків, а цісарських Німців три тисячі«⁴²). Всі ці Німці, в число яких входили очевидно і Прусаки, творили в більшості піхоту⁴³). Із старшин, які командували нею, відо-

мо наразі лише двох і то молодших, як — капітана Фітінґа та капітана Буглера⁴⁴). Підчас штурмів козацьких шанців і табору біля Курукова загинуло німецької піхоти не мало⁴⁵).

Куруківська битва була нещаслива для Козаків, бо довелося їм перед Поляками капітулювати. У зв'язку з цим вони від Польщі бажаної свободи не досягнули, навіть не дивлячись на ті прислуги, які оказали Козаки їй не лише в Хотинську війну з Туреччиною, але і в решті війнах перед цим із Швецією та Московією.

В битві під Корсуном та Переяславом 1630 року. »В кампанії 1630 р. козацька сторона була в значно ліпшій позиції, ніж в інших — як от у кампанії 1625 р.«⁴⁶). Козаки побили тоді Поляків як під Корсуном (25. III./4. IV), так і під Переяславом (7./17. V. і 24. V./8. VI.). Побіч польського війська зазнало на той час погрому від Козаків і військо німецьке. Під Корсуном побито було воно як кварцяне „Woysko Pruskie“, що перебувало на Україні, аби тут, як засвідчує тогочасник, »викорінювати Козаків та їх благочестиву віру«⁴⁷). Не мало вигинуло Німців і підчас переправ через Дніпро (десь при кінці травня), коли вони переправлялися під Переяслав. »Із тих Німців і гайдуків«, як пише тогочасник, »що за Дніпром були, не зісталось нічого або дуже мало; і ті, що монастир (київський) грабили (драгуни Буглера), за Дніпром зісталися«⁴⁸).

»Кілька сот німецької піхоти«⁴⁹), на чолі якої перебував капітан Маріон (Француз)⁵⁰), побили були Козаки і підчас зруйновання »зловіщого гнізда польського режиму« — Кодака⁵¹).

Під Кумейками 1637 й на Старці 1638 року. Були учасні Німці по боці Польщі як в зимовій кампанії з Козаками 1637 року (в битві під Кумейками 6./16. XII, від якої залежала відтак боровицька козацька капітуляція 14/24. XII), так рівнож і в літній кампанії 1638 року, (яка скінчилася для Козаків теж капітуляцією на Старці 28. VII/7. VIII). Про це засвідчує тогочасник-очевидець Шимон Окольський⁵²). В обидвох цих кампаніях „regimentów pieńskich wiele naruszono“⁵³), бо вони, що складали тоді в більшості піхоту, примушені були першими штурмувати козацькі шанці і табори. І як медвідь на бджоли, переказуючи слова Ш. Окольського, так розлючені Козаки наступали на Німців і били їх „częśćiej z za dębów i kłód“ і »Дивись, короно, на твої слуги, хоч і чужоземні, а як вони за цілість, здоровля й гонор твій граници кровю обливають та печатають нею твою славу«⁵⁴).

Зустрічається вістка, якої на жаль нам не вдалося нічим підтвердити, що в першій кампанії 1637, а можливо і в другій — 1638 року, »вказав свою хоробрість проти козаків« генерал-лейтенант польської служби Хр. Гувальд⁵⁵), до якої вступив він ще в 1635 році⁵⁶).

Виникає питання, що рятувало Козаків від цілковитого погрому у трох для них нещасливих війнах 1625, 1637 і 1638 року, який замірялися нанести їм Поляки за допомогою Німців? Бож капітуляційний момент в тих війнах цього погрому ще не означає.

Врятувалися Козаки в тих війнах від погрому Поляків завдяки їхньому родові зброї, до якої вони були при звичаєні, та тій военній тактиці й техніці, яку вони вживали супроти свого ворога — в війні з ними наступній і оборонній, не кажучи вже нічого про їх военний дух і відвагу. По родові зброї творили Козаки в більшості взірцеву піхоту. На ті часи, як каже К. Гурський, Козак піхотинець, »узброєний списом та рушницею, міг їти о ліпше з кожним піхотинцем європейським«⁵⁷). Як відомо, переважаюча зброя в Козаків була »рушниця і шабля«⁵⁸). Історія всіх тих успішних воєн, переказуючи слова польського історика В. Чермака, які провадила Польща перед 1648 роком, вказує, »що Козаки були то военний матеріал першої проби, який по своїй здіб-

ности та здатности надавався дуже добре до пішої служби. Заповнювали Козаки в наших арміях відсутність чисельної й доброї піхоти: і тим то пояснюється, що коли їх по боці Польщі не стало й що коли Полякам довелося виступати проти них самих до боротьби, то вже не так щасливо поводитися нашим на полях боїв, як це було перед 1648 роком⁽⁵⁹⁾.

На війну вирушали Козаки табором. Тоді «кождий окрім рушниц і припасу мусить мати ще сокиру, косу, заступ, шнур і все инше потрібне для того, щоб сипати вали або позв'язувати вози, коли приходитьсь йти цілим військом оружною рукою (бючися з ворогом в дорозі).⁽⁶⁰⁾ Зовнішню фронтову сторону козацького табору охороняли спеціальні вози з відповідними до походу навантаженими колодами. В часи бою ці вози приймали форму чотирокутну. Їх прозвали Німці вагенбургамі. Далі за цими вагенбургамі, як їх називає й автор «Історії Русовъ», йшли гармати, яких очевидно не бракувало і в середині та позаді табору. В часи оборони від ворога, як приміром на Старці, або під Берестечком, про що мова буде далі, козацький табір заступав Козакам свого роду фортецю. Табір на Старці «викликав здивовання в інженерах». «Не оден інжнір дивувався праці і добрій інвенції грубого хлопа», як заногував Ш. Окольський, «дивлячися на розклад валів, шанців, батарей, заслон; якби коронне військо пройшло їх ями, перекопи і діри, зломило грудьми дубові палі і частоколи, пройшло, привалки і вали, то ще більшої відваги треба булоб на те, щоб здобути їх (Козаків) в середині⁽⁶²⁾», яка „*maja rogowione blokauzy*“⁽⁶³⁾

Під Пилявицями та Замостем. В перші дні великого українського козацького повстання 1648 року козацькі війська можливо що не зустрічалися з німецькими у своїх сутичках із ворогом. Та «частина німецької піхоти» і драгуни, які перейшли на козацький бік — перша на Жовтих Водах (6/16. V), другі під Корсунем (16/26 V) — були ніби-то „*natione Roxolani, religione Graeci, habitu Germani*“⁽⁶⁴⁾

Зустрінулися козацькі війська із німецькими що-йно під Баром, коли його від Козаків обороняв А. Потоцький. Всі ці німецькі війська, які складали піхоту, були тут побиті⁽⁶⁵⁾.

Значного погрому від Козаків зазнали війська німецькі як і війська польські, особливо під Пилявицями (13/23. IX. 1648).⁽⁶⁶⁾ Причину в погромі тут німецьких військ секретар бранденбурзького посольства в Варшаві Андреас Адерсбах мотивує тим, що команда над ними перебувала в руках легковірних польських старшин „*eitel polnischen Officirern*“, бо всіх старшин німецьких Поляки змістили і призначили їх на незначні посади. Польські старшини, командуючи німецьким військом, його так безлабурно установили в шанці, немов як жертву для потіхи й забави ворога⁽⁶⁷⁾. «В пилявецькій битві, як висловився В. Чермак, виявилася ціла перевага тих неотесаних (Козаків), але зручних піхотинців над кіннотою польською...⁽⁶⁸⁾».

Як відомо, більшою частиною німецького війська — піхотою, якої перед погромом пилявецьким було 8000 люда, командував полковник Оссінський, майор Гіза⁽⁶⁹⁾, Зігісмунд Денгоф, Якоб Роздражевський⁽⁷⁰⁾ та інші. Можливо, що в склад німецького війська під Пилявицями входили Німці герцога курляндського — 4000 люда піхоти й 1000 кінноти, які він зобов'язався був переслати Польщі проти Козаків десь в часі по Корсунській поразці польського війська. Про це свідчить копія його умови з Польщею, яка переховується при листі А. Адерсбаха до курфюрста бранденбурзького з 14. вересня 1648 року⁽⁷¹⁾. Можливо також, що до числа того німецького війська належало й тих 1000 люда піхоти, які біля Кенігсбергу на вербував був полковник Корф⁽⁷²⁾.

Яка кількість Німців, побіч польського війська, обороняла від військ козацьких Львів, трудно установити. На разі відомі лише старшини, як Мартин Гросваер, С. Адерс та можливо інші, що врятувалися утечею від погрому пилявецького⁽⁷³⁾.

Як відомо, оборону Замостя провадив Ельбинський канцеляр Людвіг Вайгер⁷⁴). Сам особисто він посідав на ті ті часи полк німецької піхоти в 1800 люда⁷⁵). Її доповнювала піхота (1000 люда) Марієнбурзького воєводи Якоба Вайгера⁷⁶), замкові Німці князя Замойського під командою Каспара Бертмана та Прокопа Шарнеля. Із інших німецьких старшин можна назвати ще: Давида Тідемана (з Данціга), Ульріха Шафгоца, Якоба Газа й Якоба Берна⁷⁷).

Всю німецьку піхоту під Замостем, якої було «більше, ніж три тисячі», складали в більшості «Прусакі, Інфляндці, й Курляндці», як заявив їх командант Л. Вайгер Українському Гетьману Богданові Хмельницькому. Цих усіх Німців, як знаємо, хотів був Гетьман приєднати на свій бік⁷⁸).

Вербування німецьких військ проти України з боку Бранденбургії та самої Польщі в Пруссії. Після поразки під Пилявицями відбулася в Варшаві таємна рада сенаторів (29 і 30. IX. 1648), на якій постановлено звернутися за скорою мілітарною помічю як до курфюрста бранденбурзького Фридриха Вільгельма і правительствених радників кенігсберзьких так і до герцога курляндського⁷⁹).

Як відомо, курфюрст бранденбурзький ще перед пилявецькою поразкою «прихильно» поставився до прохання примаса (8. VI. 1648) й погодився дати свою поміч Польщі проти Козаків — 1200 люда піхоти та 800 райтерів⁸⁰). Навербувати їх у Пруссії курфюрст доручив: піхоту ген.-майору Христову Гувальдові, а кінноту, з двох ескадронів, оберстлейтенантові Йоахимові фон дер Марвічта Олександрові фон дер Остен⁸¹). На вербування згаданої піхоти й кінноти розпорядився курфюрст відпустити 20,000 таларів або 60,000 пол. флорентинок і то так, щоб на першу було витрачено 7,200, а на другу 12,800 тал. В листі (з 18. VII) курфюрст довірливо був переказав ген.-майору Гувальду, що він заміряється навербувати що найменше 4000 люда піхоти, й її ввірити та доручити йому, Гувальду, про що ніхто не смів знати⁸²).

Як тайні радники берлінські, так і правительствени кенігсберзькі були проти вербування курфюрстом військ у Пруссії. Свою думку вони мотивували йому тим, що це вербування обтяжить Пруссію великими контрибуціями та податками⁸³). До цього голосу радників курфюрст не приєднався⁸⁴). Проти вербовочних заходів курфюрста в користь Польщі був і герцог курляндський, бо в цей спосіб він, курфюрст, вербуючи війська «проти Козаків», порушував неутральність із Швецією⁸⁵).

Рівночасно із вербуванням військ у Пруссії замірювався був курфюрст його переводити, як рівнож і грошеву позичку і в Нідерляндах. Це вербування мотивував він не тим, що воно потрібне йому було на всякий випадок проти Швеції, але тим, що він, «як васальний князь корони польської», обіцяв дати їй поміч «проти диких варварських народів і жорстоких ворогів християнства»⁸⁶). Чи скористувався курфюрст згодою Амстердаму, який погоджувався переуступити йому війська «50 компаній» і чи навербував він собі в Газі офіцерів, на разі нам не відомо⁸⁷), бо в грошах йому відмовлено⁸⁸).

До речі варт ще згадати, що про ці вербовочні й позичкові заходи курфюрста в Нідерляндах Швеція знала й поглядала на них зкосо. Про це свідчить розмова уповноваженого посла курфюрста Вітгенштайна із шведським послом Сальвіусом (дня 23. VIII/2. IX на Вестфальських переговорах). Сальвіус натякнув Вітгенштайну, щоб курфюрст своїми вербовочними («в користь корони польської») й позичковими заходами (в залог закладав пилявські мита) не спричинився до непорозуміння між ним а шведською короною⁸⁹). На що Вітгенштайн мав Сальвіусу відповісти, що ці вербовочні й позичкові заходи курфюрста продиктовані: з одного боку «польським безкоролівлям й козацькою війною»⁹⁰), а з другого — небезпекою, яку зможе принести Європі та війна, в якій і Татари виступають⁹¹).

Під впливом погрому польського війська під Пилявицями та походу Гетьмана Богдана Хмельницького на Польщу почав був вже домагатися Ян Казимир від курфюрста обіцяні ним війська — піший відділ ген.-майора Гувальда та ескадрон кінноти оберлейтенанта Аригайма (Аріма), щоб зараз же, по своєму виборі на короля виступили в поле проти ворога. На ці війська німецькі та на досвідченого ген.-майора Гувальда покладав Ян Казимир великі надії. Бо мов, як він, так і коронний канцлер Ю. Осолінський заявляли бранденбурському послові в Варшаві Йоганну Говербекові, вигідніше було дістати для Польщі на протязі двох тижнів 1000 або 1200 ніж пізніше 3000 чи 4000 люда, «коли ворог перейде Буг або Вислу й перед собою буде мати все відкритим»⁹²). Одначе прискорити вербування в Пруссії за яких два тижні курфюрст не зміг, бо на перешкоді йому були «пруські стани», які байдуже ставилися до переводимого ним вербування та до козацької загрози для Польщі над Вислою⁹³). І в цьому випадкові курфюрстові пофортунило. Бо переговори Гетьмана Богдана Хмельницького із Яном Казимиром і відхід козацьких військ зпід Замостя негайну потребу для Польщі в німецькому війську немов намент усунули⁹⁴). Користаючись цим, курфюрст із чемности наказав Йог. Говербеку передати Яну Казимиру, що він не буде занехувати вербування військ в Пруссії, «оскільки небезпека від Козаків і Татар більше зростатиме, як зменьшуватиметься»⁹⁵).

Побіч вербування німецького війська з боку курфюрста, провадилось воно в Пруссії з боку також самої Польщі. Тут для неї його переводили: полков. Лесгеванг⁹⁶), каммерарій фон Валь⁹⁷) та інші «уповноважені старшини»⁹⁸). На провесні 1649 року це вербування військ у Пруссії мав був переводити ще полк. Майдель⁹⁹) та рітмайстер Ахатій Брандт¹⁰⁰). На ці часи припадає рівнож посольство від короля Яна Казимира до австрійського цісаря Фердинанда III про уділення йому мілітарної помочі проти Козаків, в кількості 6000 люда¹⁰¹). Як здається, реґенсбурзький райхстаг в помочі Польщі відмовив.

Кінець українського козацького повстання 1648 року, яке позначив відхід козацьких військ зпід Замостя, надав початок козацько-польським війнам. Польська шляхта скромних автономних бажань України визнавати не хотіла, як рівнож була проти того, щоб Козацьке Військо Запорозьке було підпорядковане не їй, але королеві. Ці невдоволення польської шляхти засвідчує особливо трохднівна тайна рада в Варшаві, відбута зараз же по виборі на короля Яна Казимира¹⁰²). Результат тайної ради вилився в форму «посполитого рушення», яке мало йти війною на Україну на чолі з польським королем. На тій же тайній раді виставила польська шляхта до курфюрста домагання, аби він переслав Польщі проти Козаків обіцяну військову поміч, бо в противному разі, коли він її тієї помочі не перешле, то між ними зможе виникнути непорозуміння¹⁰³). В одній із авдієнцій брандебурзькі послы заявили польському королю й коронному канцлеру, що до передачі Польщі на вербованого війська є на поготові: піхоти — 1400 люда ген.-майора Гувальда й 600 — оберст-лейтенанта Аригайма та райтерів 800 — оберст-лейтенанта фон дер Остена¹⁰⁴). Але як пізніше виявилось, то з 800 люда райтерів фон дер Остена була на поготові для передачі Польщі лише одна компанія, яку доповнювала ще така рітмайстра Брандта. Оберст-лейтенанта Аригайма залишив курфюрст до своїх послуг в провінції Марці. Вина за малу кількість на вербованого курфюрстом війська спала на правительственних радників кеніґсберзьких, коли судити на основі нарікань навіть з боку польського короля¹⁰⁵). В середині лютого 1649 року польський король призначив своїх комісарів для прийняття полку ген.-майора Гувальда в Пруссії, в особах — полоцького каштеляна Крассінського та полковника ляйб-гвардії Вольфа фон Лідінґгаузена¹⁰⁶). До передачі згаданого полку з боку курфюрста були уповноважені — ген.-майор Гу-

- ³⁹⁾ F. R. A. т. LXIV; „Briefe und Akten zur Geschichte Wallensteins“, т. II, стр. 502, з листа Валленштайна до принца Владислава, дат. Rakonitz, 18. VI, 1632.
- ⁴⁰⁾ W. Łoś: „Pamiętniki 1647-1667“ Краків 1858, стр. I.
- ⁴¹⁾ К. Гурський: „Historia artylerii polskiej.“ Варшава, 1902, стр. 298-300.
- ⁴²⁾ М. Грушевський: „Історія України-Руси. т. VII. Козацькі часи — до р. 1625.“ Київ-Львів, 1909, стр. 546, прим. 2 (на основі „Матеріялів“ П. Куліша, стр. 181).
- ⁴³⁾ Ibid., стр. 552-553.
- ⁴⁴⁾ С. Журковский: „Żywot“, стр. 98-9.
- ⁴⁵⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. I, стр. 125; цитує цю вістку рівнож М. Грушевський в „Історія України-Руси“ т. VII, стр. 554, прим. 1.
- ⁴⁶⁾ М. Грушевський Історія України-Руси т. VIII. ч. I, роки 1626-1638.“ Київ-Львів 1913, стр. 108.
- ⁴⁷⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. I, стр. 154.
- ⁴⁸⁾ М. Грушевський: „Історія України-Руси“, т. VIII, ч. I. стр. 113 і 112. прим. 2.
- ⁴⁹⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. I, стр. 246.
- ⁵⁰⁾ М. Грушевський: „Історія України-Руси“, т. VIII, ч. I, стр. 212, прим. 3.
- ⁵¹⁾ Ibid., стр. 217, прим. 2, і стр. 220.
- ⁵²⁾ „Dyaryusz transakcyi wojennej między wojskiem koronnem i zaporoskiem w. r. 1637, i 1638. Краків, 1858, стр. 19, 51, 55, 99, 104, 146, 184.
- ⁵³⁾ Ibid., стр. 200.
- ⁵⁴⁾ Ibid., стр. 100.
- ⁵⁵⁾ Joh. Zedler: „Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften und Künste.“ Leipzig-Halle, 1735, т. XIII, стр. 1046; „An 1637 beweiss er (Гувальд) als Polnischer General-Lieutenant seine Tapferkeit gegen die Cosacken.“
- ⁵⁶⁾ „Allgemeine Deutsche Biographie“ Ляйпцір, 1881, т. 13, стр. 211-12.
- ⁵⁷⁾ „Wojna z wojewodą wołoskim Michałem w roku 1600-ym“. „Ateneum“, 1892, т. IV (LXVIII), стр. 270.
- ⁵⁸⁾ М. Грушевський: „Історія України-Руси“, т. VII, стр. 295.
- ⁵⁹⁾ „Wojna smoleńska z roku 1633-1634.“ Studya Historyczne.“ Краків, 1901, стр. 219.
- ⁶⁰⁾ М. Грушевський: „Історія України-Руси“, т. VII, стр. 296.
- ⁶¹⁾ „Чт. въ имп. о-вѣ истор. и древ. рос.“ 1846, Nr. 3, II, стр. 109.
- ⁶²⁾ „М. Грушевський: Історія України-Руси“, т. VIII, ч. I, стр. 302, прим. 1, (Dyaryusz стр. 141).
- ⁶³⁾ „Dyaryusz, стр. 167.
- ⁶⁴⁾ В. Коховський: „Annallium Polonia“, I, стр. 130, 32. Цитують: М. Костомаров („Богданъ Хмельницький“, СПб, 1904, ч. IV, стр. 156) і М. Грушевський: („Історія України-Руси“, т. VIII, ч. II, „Початки Хмельниччини“ стр. 185-86). На погляд К. Гурського Польща стралила на Жовтих Водах і під Корсунем найліпші сили: військо кварцяне-наємне та артилерію („Hist. artyl. pol.“, стр. 115-16). Кварцяного війська рахувалося на той час 3510 люда: 1040 гусар, 1170 піхотинців (козаків), 900 драгунів та 300 інших піхотинців („Hist. jazdy pol.“, стр. 60). Реєстрові козаки - біля 5000 душ - перейшли, як відомо, на бік козацький. В. Липинський: „Z dziejów Ukrainy“, (Краків, 1912, стр. 375, прим. 1). Гармат відбито: в відділі С. Потоцького 12 (М. Костомаров: „Богд. Хмельницький“ стр. 156), а в відділі Барабаша 15 (Н. Голицын: „Рус. воен. история“, СПб, 1878, ч. II, стр. 562). В бою під Корсунем Польща згубила: „127 офіцерів, 8520 рядовиків, 41 гармату“ (С. Соловьев: „История России“, Москва, 1869, т. X, стр. 189).
- ⁶⁵⁾ „Пруський Таємний Державний Архів в Берліні“. А. Адерсбах: Діарій, від 25. VIII, (на основі донесень Л. Мясковского, уст. 12, і 17. VIII, 1648).
- ⁶⁶⁾ Окрім страт в людах та в обозі понесли Поляки під Пилявицями і страти в гарматах. Досталося їх тут Козакам аж 80 (Т. Корзон: „Dzieje wojen“, стр. 329), а було перед погромом ніби-то 100 (М. Грушевський: „Історія України-Руси“, т. VIII, ч. III: „Хмельниччина в розквіті“, стр. 68, прим. 3 і стр. 76). „Здѣся же Хмельницький обогатился зѣло... и самопалами и саблями.“ („Повѣсть о томъ, что случилось на Украинѣ“. „Чт. въ имп. о-вѣ истор. и древ. рос.“ 1848, N. 5, стр. 8-9). Знов інші тогочасні вістки промовляють і за те, що Гетьман Богдан Хмельницький виставив був проти Поляків під Пилявицями 100 гармат і то власне з укріпленого ним там замку („Пр. Т. Д. Ар. в Берліні“: донесення невідомого, дат. з головного обозу за Константиновим, 12 IX 1648).
- ⁶⁷⁾ „Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Grossen Kurfürsten von Brandenburg“ т. I, стр. 299-301: А. Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, I. X. 1648.

⁶⁸) Див. прим. 59.

⁶⁹) С. Томашівський: „Межи Пилявицями і Замостем“ („Перший похід Богдана Хмельницького в Галичину“), стр. 3, прим. 2.

⁷⁰) Рудавський: „Hist. polon.“, стр. 19.

⁷¹) „И. А.“, т. I, стр. 296, пор. „Ks. pam.“ Я. Міхаловського стр. 134-35.

⁷²) „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні.“ „Діарій“ А. Адерсбах від 26. VIII 1648.

⁷³) С. Томашівський: „М ж Пилявицями і Замостем“. стр. 28, 30, 35, прим. 114.

⁷⁴) К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 35.

⁷⁵) „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні.“ А. Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, 17. X. 1648. Тут до речі варт подати, що про Л. Вайгера, як рівнож полк. Кордера, Лестеванта й капітана Шорка знаходяться данні в К. Гурського („Hist. art. pol.“, стр. 293-94) На основі цих даних, згадані Німці отримували кулі проти козаків.

⁷⁶) К. Гурський: „Hist. piech. pol.“, стр. 247. Про перебування Людвіга й Якоба Вайгера під Замостем згадує рівнож Пюстадей („Hist. polon. piech.“ стр. 177). Згідно його занотованню, обидва Вайгери мали лише 1500 людей німецької піхоти.

⁷⁷) С. Томашівський: „Між Пилявицями і Замостем“, стр. 80—81.

⁷⁸) Ibid., стр. 84, 85 та „Акты москов. государства“ (Supplementum), стр. 184, відповідь Л. Вайгера Українському Гетьманові. „Sine dato“; К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 37

⁷⁹) „И. А.“ т. I, стр. 293-301; А. Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, I, X. 1648.

⁸⁰) Ibid., стр. 201. До вербування нім. військ у Пруссії достарчає необхідні акти й матеріали „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні“, R. VII, 95.

⁸¹) Ibid., стр. 268-70: Курфюрст до правит. рад. кенігсберзьких, дат. Клеве 18. VII. 1648 Тут до речі додаємо, що вербування кінноти перевів був сам Остен, який, на приказ курфюрста, 13. марта 1649 року розв'язав, окрім сотні. Див. С. JANY: „Geschichte der Königl. Preussischen Armee bis zum Jahre 1807. B. d. I.“ Берлін, 1928, стр. III; як рівнож „И. А.“ т. I, стр. 282 і 348.

⁸²) „И. А.“ т. I, стр. 282.

⁸³) Ibid., стр. 272-73: Тайні радники берлінські до курфюрста, дат. Кельн над Шпре (Берлін), 14. VII. 1648. (Подібні міркування цих радників див. від 3. X. т. р. в т. IV, „И. А.“ стр. 730-31) 273-74; прав. кенігсберські до курфюрста, дат. Кенігсберт, II. VIII; 276: тіж до курфюрста, від 18. VIII; 316: резолюція курфюрста, дат. Клеве, 21. XI. 1648 й т. д.

⁸⁴) Ibid., т. I, стр. 281: курфюрст до Гувальда дат. Клеве, 18. IX. 1648.

⁸⁵) Ibid., т. IV, стр. 731.

⁸⁶) Ibid., стр. 76-8, інструкція курфюрста для свого посла до Амстердаму Отто Шверина, дат. Клеве, 13. VII. 1648. З подібною інструкцією від'їжджав в ролі посла до Гаїн від курфюрста і Христ'ян М. льб. Ibid., стр. 78-9 і 82, дат. Клеве, 18. VII. 1648.

⁸⁷) Ibid., стр. 79-80. О. Шверин до курфюрста, дат. Амстердам, 19. VIII. 1648.

⁸⁸) Ibid. стр. 82.

⁸⁹) Ibid., стр. 711-12: бранденбурзькі послы до курфюрста, дат. Оснабрік, 24. VIII/3. IX, і стр. 722-23 від 4/14 IX. 1648

⁹⁰) Ibid., стр. 712: курфюрст до своїх послів на Вестфальських переговорах, дат. Клеве 8. IX. 1648.

⁹¹) Ibid., стр. 725: той же до тих, дат. Клеве 16/26. IX. 1648. Із розмов, які велись далі між Сальвідусом та Вітгенштайном, варт уваги та, яка характеризує — з одного боку — враження українського козацького повстання, що викликало воно у Сальвідуса на Вестфальському ґрунті, а з другого бранденбурзько-шведську політику. Ibid., стр. 724-25: бранденбур. послы до курфюрста, дат. Оснабрік 11/21. IX. 1648.

⁹²) Ibid., т. I, стр. 315-16. Й. Говербек до курфюрста, дат. Варшава, 24. X. 1648

⁹³) Ibid., стр. 3-5-26: курфюрст до Говербека, дат. Клеве, 13. XI. і 16. XI. 1648.

⁹⁴) Тут до речі наводимо версію про відхід козацьких військ зпід Замостя, як її у своєму творі („Das Vervierte Jura“, 1667, стр. III) занотував був тогочасний голландський резидент у Франкфурті над Майном . Валькенр. На основі цієї версії слідує що мов до відходу козацьких військ зпід Замостя прислужилися французькі послы, які були в Гетьмана Богдана Хмельницького (виходить в його ставці) йому „Glueck gewünscht und (wie glaubwürdig gesagt worden) durch das Französische Geld, welches man nach der Zeit bey den Cosacken in grosser Menge fang. його упросили, щоб він примирився з Польщею і подав свій голос з Яна Казимира, аби він був королем польським. Про французьке посередництво між Польщею й козаками писав, як відомо, й Лісоля до Травтмансдорфа з Варшави, 31. X. 1648. Див. М. Кордуба:

„Матеріяли до історії української козащини.“ („Жерела до сторії України-Руси, Львів, 1911, т. XII, стр. 90).

- ⁹⁵⁾ „И. А.“ т. I, стр. 316: Курфїрст до Й. Говербека, дат. Клеве, 21. XI. 1648.
⁹⁶⁾ Ibid., стр., 292, Й. Говербек до курфїрста, дат. Кенїгсберг, 12. IX. 1648.
⁹⁷⁾ Ibid., стр. 325: курфїрст до Й. Говербека, дат. Клеве, 16. XI. 1648.
⁹⁸⁾ Ibid., стр. 295: А. Адерсбах до курфїрста, дат. Варшава, 14. IX. 1648.
⁹⁹⁾ Ibid., стр. 348: Й. Говербек до правит. радників кенїгсберзьких, дат. Варшава, 26. V. 1649.
¹⁰⁰⁾ Ibid., стр. 348: і 350, прим. 1.
¹⁰¹⁾ Ibid., стр. 353-54: цісар Фердинанд III. до курфїрста бранденбурзького, дат. Відень, 19. VI. 1649; рівнож М. Кордуба: „Матеріяли“, стр. 112-15.
¹⁰²⁾ „И. А.“ т. I, стр. 328: Й. Говербек до курфїрста, дат. Гогенштайн, 11. XII. 1648.
¹⁰³⁾ Ibid., стр. 329.
¹⁰⁴⁾ Ibid., сторінка 343—47: А. Адерсбах до курфїрста, дат. Варшава, 14. V. 1649.
¹⁰⁵⁾ Ibid., стр. 344.
¹⁰⁶⁾ Ibid., стр. 343: Крайтц, Говербек і Ельснїтц до курфїрста, дат. Кенїгсберг, 20. II. 1649.
¹⁰⁷⁾ Див. ціт. донесення А. Адерсбаха до курфїрста від 14. V. 1649. Ibid., стр. 347.
¹⁰⁸⁾ Ibid., стр. 349—50: Й. Говербек до курфїрста, дат. Варшава, 10/20. VIII. 1649. В часи Бромберзького трактату з Польщею (1657) вебовочна справа розв'язалася, як відомо, в користь курфїрста.
¹⁰⁹⁾ Ibid., стр. 349.
¹¹⁰⁾ „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні“: А. Адерсбах до курфїрста, дат. Варшава, 29. VI. 1649.
¹¹¹⁾ Ibid., рецес А. Адерсбаха, дат. Люблин, 14. VII. 1649.
¹¹²⁾ „И. А.“ т. I, стр. 355: А. Адерсбах до курфїрста, дат. Варшава, 19. XIII. 1649.

(Дальше буде).

ПОЛЬ БУРЖЕ

СЮЛІ ПРИДОМ

Дзвони

Бруньками яріє прозолоть гаю,
 В промінні горить.
 І дзвонами легко, вільно зідхає
 Прозора блакить.

Ритмічно-чуткий, як спів антифону,
 Далекий той дзвін
 Серцю пригадав білий цвіт амвону,
 Цвіт святих вершин.

Гойдався той дзвін, як легіт весняний
 І з далечи літ
 До мене слав усміх чистий, коханий
 Конвалії цвіт.

Переклав М. Вороний.

Крила

Великий Боже! В сьйіві мрій безмежних
 Дитиною я крил собі бажав,
 Але Твоїх просторів безбережних
 Я тим не ображав.

Я потім умирав. Я задихався в сірій
 Пустині і тоді думками в небесах
 Відпочивав. Чи не пташки в той ірій
 Мені показували шлях?

Тепер знемігся я і вже в блакить очима
 Не смію линути з одвагою орла.
 Але хтож виростив у мене за плечима
 Два дужих і дзвінких крила?

Перекл. М. Вороний.

Н. КИБАЛЮК

З минулих днів

Коли біля стації Кодня, між Житомиром і Бердичевом, невідомо хто обстріляв наш ешелон густим кулеметним огнем, а з бердичівського напрямку все виразніше зближалось гупання гармат, для мене було ясно, що означало маневрування протягом доби нашої валки по житомирській залізничній стації, відсутність паротягів, вагонів, дров і т. д. — Зрадливі залізничники вичекали час і віддали три сотні щойно набраних, необстрілених учнів житомирської пішої юнацької школи враз з цілим педагогічним персоналом, господарчою частиною і майном в руки більшовиків, які великими ватагами напірали на лінію Житомир-Бердичів з боку містечок Червоне, Андрушівка, Котельня.

Юнацька школа формувалася в кінці 18 і на початку 19 року в Житомирі полковником Петровим, пізніше генералом і військовим міністром УНР. і від нього я одержав призначення на посаду штатного лектора з предметів українознавства при тій же школі.

Формування відбувалося жваво і добігало, оскільки пам'ять не зраджує, шостої сотні, коли, після пари моїх лекцій для старшин і юнаків, я довідався в канцелярії школи, що в цілях уможливлення останній провадження науки в спокійній атмосфері, вона має негайно перенестись до Кам'янця Подільського.

На другий день по одержанні наказу, брудно-сніжним березневим ранком, три наймолодші сотні, з юнацьким огнем в очах, струнками рядами, під звуки бадьоро-хвилюючого маршу, рушили на стацію Житомир, а звідти, після двайцяти чотирьох годин стояння, підозріло-повільним рухом поїзду посунулись вперед.

Три старші сотні з начальником школи полковником Петровим лишилися в Житомирі для боєвих цілей. З рештою відправлених сотень відіхав помішник начальника школи полковник Петрушин, панічно-зрадливий тип російського старшини, що пізніше втік до денікінців.

В тодішніх умовах трудно було передбачити час повернення школи, а тому запасливі старшини-лектори позабирали з собою жінок і навіть дітей — елемент як відомо, дуже полохливий і небезпечний в боєвій обстановці.

З рухом поїзду, як реакція після довгого нервового чекання, витворювався спокійний настрій, в гармонії з яким заговорили плунки, а із численних лекторських куфрів появилися на денне світло пузаті чайнички, ковбаска, печені курки і т. д.

Але енергійна праця зубів була несподівано порушена кулеметною стрільбиною, в наслідок якої на ходу поїзду, що страшенно ослаб, з блискавичною швидкістю полетіли в протилежний од стрілів бік, в яр: подушки, кошики, коци, пані з дітьми і панове лектори.

В короткий час де-які жіночі постаті з чоловіками на буксірі маячили вже під недалечким ліском.

Тут мушу зазначити, що лише одна сотня мала зброю, решта ж юнаків, а також старшини-лектори і дехто з муштрових старшин були без зброї.

Юнаки розсипались по-над залізничним насипом, стрільбиною припинилась, дами з подушками знов ульокувались і поїзд черепашиним кроком рушив далі.

В сусідньому вагоні хтось по асоціації затагнув —

...»Де з жінкою возиться«...

І з кількох десятків юнацьких грудей молодим дзвоном по-над яром полетіла стара козацька пісня —

»А тютюн та люлька
Козаку в дорозі пригодиться«...

Підїзжали до Кодні.

Безліч кимсь покинутих вагонів, а в них гори солонини, шкіри, білля.

Вагони відчинені. Шниряють підозрілі осібняки. Але ще не злетілось хап-ливе вороння.

Воно зараз буде, дике й звірячо-жадібне, чорним тлумом обліпить вагони, прокльонами й лайкою наповнить воздух, болотом і кровю вибруднить солонину й з попідбиваними очима потягне її в свою нору.

А потім з нори — кулі в спину братів-борців.

Одні будують, а другі руйнують. Зачароване коло, з якого не можемо вийти протягом цілої нашої історії.

Мороз зашкриб по спині. Біль і огида наповнили душу.

Туманно-білий день убрався в темно-сірі шати. Насувався сліпий вечір, ховаючи за завісою невідоме і непевне.

Ми повзли далі в гукаючу гарматними стрілами темінь, що зрідка прорізувалась зловіщими загравами й нервовим таканням кулеметів.

В вагонах рухались, гомоніли, багато курили. Зростало хвилювання. У кожного питання — що буде, бо ясно — ідемо в огонь.

Нарешті бліді огники в саяві туману і — Бердичів Житомирський. Остання стація перед Бердичевом.

Зміцнюється канонада, скорострільна каша-клекотить зовсім близько, темінь щільно обіймає і дивиться великими жахливими очима, думки опутують страхом — може в десяти кроках ворог притаївся і жде... І раптом десь за стацією немов хряснула якась кошовасальна будівля — розірвався гарматний набій.

На пероні, як комахи, панічно закипіли юнаки, старшини, жінки.

До бою ставати нема з ким — ясно. Юнаки — сирий безоружний матеріял. Але треба організовано вивести з небезпеки. Всі бігають метушаться, не знають, що робити, а наказів — жадних.

І знов з сухим скаженим скреготом червоний сніп сховався в темряву.

— Деж той Петрушин сукин син? розпучливо процідив через зуби старшина, якого очі, як колісця, жахливо розчинились в темряву.

— Нема Петрова, нема ладу, відповів другий. З ним, як у Бога за пазухою.

Зверху падає щось мокре, під ногами болото, а в душі жах.

Щож діяти? думаю. Ми всі скупчилися на відкритому освітленому пероні...

Чудесний обстріл... Ворог зріже нас кулеметом, як косою... Лягти в бою — я розумію, але згинуть із-за безпорадності цієї баба-Петрушина... Деж він, врешті? Сховався? Втік? Зрадив?...

В маленькій, брудній стаційній салі блукають сірі постаті. Іду туди. Може він там? Чого чекаємо?

— Більшовики зайняли Бердичів і Кодню, відворіт відрізаний, електричним током проноситься між тлумом вістка.

Аж нараз:

Тю-ю-іть...

Трах-та-та-та...

В кількох десятках кроків стріли.

Зловіща темрява заговорила, плюнувши снопом куль, що як розлучені й оскаженілі осі засичали над нами.

Частина товпи кинулася в стаційну кімнату, тягнучи й мене з собою...

Де ділось все, що метушилось на пероні — не знаю, але коли за пару хвиль замовкли стріли і ми вибігли з кімнати, нікого вже не було.

Я з одним із лекторів, оба вперше тут, абсолютно не орієнтуючись, пірнули в темряву, аби лише вислизнути зі смуги стаційного світла і коли обулись в темноті, зауважили перед собою дві знайомі спини старшин і разом з ними втиснулись в якусь хату, де вже було повно.

На другий день я довідався, що частина юнаків з ініціативи кількох старшин направились по чуднівській дорозі, а частина розгубилась і розпорошилась завдяки безініціативності й безпомічності полковника Петрушина.

За годину в кімнаті лишилися: я й ще три старшини-лектори, два муштрові старшини й два юнаки. Решта розповзлася в непевну й мокру темряву шукати певнішого місця, далі від ока ворогів.

Хата належала залізничному робітникові-Українцеві й була переділена сіньми на дві частини: в одній містився господар з жінкою й двома дітьми, а в другій — холодній, вохкій, тісній і брудній кухні, що стояла пустою, містились ми.

Господаря не було, він виконував свої службові обов'язки.

В його кімнаті панувала тиша, хрюпали чийсь груди, сопіли носи й безсило блимав каганець.

На нашій половині иноді помічався рух, який скорше підкреслював, ніж порушував тишу.

Сон не хотів злетіти до цих восьми людей.

В хаті було темно.

Світляні плями сполоханими зайчиками часом добігали зі стації й мерехтіли по хаті, чи повзали по стелі, від чого темрява ставала густішою, а небезпека здавалась ближчою.

Стояло тут непокрите, старе й скрипуче ліжко, на підлозі лежали дошки, але ніхто не збирався лаштуватись на ніч, кожен лише присів чи приліг, як довелось, здебільшого на своєму мішку з речами, в переконанні, що може зараз, може за пів години хтось з'явиться страшний і метивий, цупкими пазурами впеться в ці безбройні й безборонні жертви й кине їх в слизьку й темну пащу ночі, щоби скрівавленими, нерухомо-восковими муміями зустріли сірий безрезневий ранок.

Невгамонні юнаки десь були залізли й коли о годині дванадцятій ночі вернулися, по їх обережних рухах, по їх старанню відчинити двері без скрипу й стуку, треба було догадуватись про щось значне.

Так, трапилось значне.

Відділ більшовиків зайняв стацію і в сусідній хаті, кроків трийцять від нас, помістився командант відділу.

По спині пробігла лоскотлива гадючка, добігла до серця, клубочком обгорнула його, стиснула до болю й замовкла.

В голові заметушилися роєм думки, а між ними одна велика й тяжка боляче переверталась й настирливо стукала то в один то в другий висок.

Ця думка — смерть. Неминуча, страшна, жахлива.

Он вона дивиться на мене з кутка хати.

Дві чорні дірки замість очей і щілина між зубами. Носа нема. Так і повинно бути — без носа. Так я бачив на якомусь малюнкові. Ще була коса, але тепер техніка пішла вперед і замість коси треба хіба мати кулемет чи гранату.

Коло печі шепчуться, але я не слухаю.

Спати... спати... Невимовно хочеться спати.

Най прийдуть, заберуть, розстріляють, лише б не зараз, щоби в останнє виспатись...

А вона з кутка дивиться на мене, не зводячи очей.

Очі щораз більші.

Вона наблизилась.

Чому саме до мене? Нас же тут вісім чоловік.

Чи я оден мушу згинуті?

Ті очі навіть не страшні. Вони темні, без виразу. Просто ями чорні. Страш-
на лише щілина між зубами — звіряча, жадібна, жорстока.

Ще ближче. Видно зуби. Великі й жовті, мабуть обкурені.

Ну, щож?... Все одно — нехай...

Я все більше звикаюсь з думкою про смерть.

Паща зближається...

Гнилий сморід від неї йде...

Дріжу. Хочу втікти, але страх сковує мені члени.

Паща замірилась на мене...

Велика, велика. Цілий простір передімною зайнятий нею.

Куди не повернись — все попадеш в пащу.

Дикий жах... Спирає дух...

Невже смерть?

Ні, я мушу вирватись, втікти.

Збираю рештки сил, напружуюсь до останнього і...

Прокидаюсь.

Сміється сонце першим весняним промінням і разом з ним весело бють у вік-
на бравурні звуки побідного маршу.

Попереду оркестра, блещучи на сонці мідю, а за нею нестройний тлум роз-
христаних вояків.

Більшовики пішли до міста.

Глянув в куток — вихідну точку нічної змори: два великі цвяхи, мабуть від
образа, а внизу чорна сітка павутиння.

Юнаків між нами вже нема.

Юнацька непосидючість пхнула їх на ризиковний крок: раннім ранком пі-
шли до Житомира.

Нас лишилось шестеро.

Ми щільно запакувались в своїй кухні і не виходили, бо, по-перше, в су-
сідньому будинкові командант; по-друге, на стації й між хатами швендаються
червоноармійці; по третє, не всі залізничники подібні до нашого господаря.

Зв'язок зі зовнішнім світом підтримували через одного з наших старшин,
студента, що перебравшись в студентську уніформу, де можна ходив, інформу-
вався та інформував нас.

Від нього ми довідались, що більшовики зайняли місто Бердичів і кинули
значні сили на Житомир. При здобутті Бердичева полонили український від-
діл з п'ятьдесяти козаків і всіх розстріляли.

О годині 12 дня, для несення охоронної служби, прибула на стацію біль-
шовицька сотня, організована з робітників шкіряного заводу (коло Бердичева)
і зараз приступила до обслідування ешелона юнацької школи. Зі школою їхав
губерніяльний командант Волині і в його вагонах був спірт. З вікна кімнати
ми мали можливість спостерігати як розтягали майно школи і розпивали ко-
мандантський спірт.

О годині другій дуже конспіративно прибув наш інформатор з блідим пере-
ляканим лицем і завідомив, що юнаків, які були з нами, зловила кінна біль-
шовицька розвідка і привела до команданта. Останній при допиті кпив з них,

розпитував про українську військову термінологію, а потім наказав розстріляти. Один з юнаків, хлопець літ 18—20, з милим діточим обличчям, дуже плакав і просив помилувати. Другий — учень звягельської реальної школи, тих же літ, вище середнього росту, стрункий, мовчазний, сміливий, запротестував, коли командант назвав його «товариш», а під час розстрілу відмовився стати спиною до стріляючих, як рівно ж не дозволив завязати собі очі. Коли червоноармійці готовились стріляти, один розпучливо ридав, а другий з призириством дивився в вічі стріляючих. Ця картина, можливо своїм контрастом, так пригноблююче поділяла на червоноармійців, що вони відмовились стріляти. Тоді роль ката виконав командант.

На превеликий жаль серед мегушні я не поцікавився призвищем цього молодого героя, а пізніше не встиг дізнатися.

Оповідання студента дуже зворушило всіх і нагадало про величезну небезпеку.

Нерівними кроками міряли пані червоноармійці перон та хитались між хатами й під нашими вікнами, наповняючи повітря вишуканою московською лайкою, в якій момент «клясових відносин» грав не останню роль.

Хтось з цих розхристаних п'яних дикунів випадково міг заглянути до нас і відкрити ціле «петлюрівське кубло».

Що далі — всякий знав.

Але до вечора був спокій, а вечером трапився неприємний епізод.

Наш господар, добрий з природи чоловік, під впливом командантського спирту, перейнявся таким співчуттям і жалем до нас, що зажадав від жінки, аби негайно затопила в печі, а сам взявся освітити нашу комору. Приніс цілий десяток свічок, поприліплював їх де тільки можна було і вже почав світити, але ми дуже чемно спротивились такій ілюмінації, яка могла пошкодити нашій конспірації. Господар нас не розумів і доказував, що свічок йому не шкода, бо то дарунок від «товаришів». Жадні аргументи не помагали і довелося інтерв'ювати у жінки, яка за допомогою кількох стусанів швидко його випроводила.

Після ліквідації інциденту конферували над ситуацією. Рішили: пересидіти два-три дні, коли ворог найбільше лютує в пошукуванні контрреволюціонерів; за той час, по нашим розрахункам, або більшовиків повинні були відперти, або останні мусіли посунутись вперед і взяти Житомир. Друга можливість представлялась більш правдоподібною, бо ми знали українські сили в Житомирі і бачили, яку кількість війська кинули на Житомир більшовики. В тому чи іншому випадкові нашою ціллю було повернутись до Житомира і зєднатись з боєвою частиною юнацької школи, що лишилася там під командою полк Петрова. В часі сидіння кожен мусів подбати, аби свій військовий одяг змінити на цивільний, бо в старшинських одностроях, навіть революційного часу, годі було виходити з хати, не ризикуючи опинитись в чревичайці.

Але трапилось инакше ніж думали.

На другий день господар просив вибачення за своє поведіння, а господиня принесла з міста ріжних «буржуазних предрасудків» — булок, масла, ковбаси, приготувала чаю, нагодувала й напоїла нас.

Прості, сердечні, милі й дорогі люде.

Лише тепер, зважуючи, яка небезпека загрожувала їм за переховування українських старшин, оцінюється доброту серця й почуття національного обов'язку цього робітника й особливо його жінки, що, як мати, турбувалася нами, доглядала нас, ogrівала, ховала і т. д.

Їх син — телеграфіст був в українському полку залізничників. Вона показувала мені його картку й зі слізьми на молодих ще матірних очах, оповіда-

ла про нього. Вона не знала де він, не знала що з ним і жила одним стремлінням — знайти його, побачити й пригорнути до матірних грудей.

Щоби змінити свій зовнішній вигляд на цивільний, я витягнув з мішка студенську шапку, що завжди була зі мною й частенько ставала в пригоді, а до шинелі, замість ґудзиків з російськими орлами, пришив звичайні, що мені купила господиня в місті.

Годині о шостій вечора, коли ми уважно прислухались до інформацій про нові розстріли в місті і по селах, що нам приніс студент, в кімнату ввійшов стурбований господар і заявив, що хтось із нас у день необережно виходив на двір, його зауважив старший майстер і тепер вимагає, аби для уникнення неприємностей, помешкання було звільнене від осіб, що не належать до родини господаря. Вимога повинна бути виконана зараз, в противному разі він, майстер, подасть це до відома команданта. З-за плечей господаря виглядала зі слізьми на очах його жінка, пояснюючи, що вона не противиться дальшому, нашому перебуванню, але небезпека загрожує головнож нам.

Ми дійсно завинили і, по короткій нараді, прийняли таке рішення: два з нас направляються в одне найближче село, два — в друге, а два — в місто і при найближчій можливості пробираємся в Житомир.

Я ще з одним старшиною пообвертали свої військові мішки з річами, коцями і негайно направились до міста, що було по прямій шосевій дорозі в 2—3 кілометрах від стації.

З думкою «що буде, то буде» ми зашльопали по болоті, стараючись непомітно вибратись з поміж хат на дорогу.

Стація лишилась збоку.

За стацією в дворі — вози, коні й червоноармійці.

Вартовий, що меланхолійно ходив по пероні, кроків п'ятдесят від нас, спинився, глянув у наш бік, пошкріб за пазухою, позіхнув і знов заходив. Добра прикмета.

Коло командантського помешкання — нікого.

З сусідньої хати вибіг миршавий цуцик, гавкнув пару раз тоненько й жалібно, підібгав хвоста й побіг.

Швидче... швидче...

Рів і стовп коло нього, де вчора останній раз зітхнули юнаки.

Витовчене місце і клопоть онучки.

Хтось зимною рукою зашкріб по спині.

Перед нами побігла до міста блискуча від болота дорога.

Ще кроків п'ятнадцять — двадцять...

Я оглянувся.

Коло ешелона юнацької школи блукає постать в уніформі залізничника.

Може старший майстер? прийшла думка.

Нарешті... ми на дорозі. Спинились. Передихнули.

Кругом тиша і весняне болото.

Вперед!

Енергійним кроком подалися по шосі.

Наближався візок з одним конем. У візку жидок. Такий собі звичайний буденний Мойша з червоним, як буряк носом, сірою бородою і в засмальцьованому лейбикові.

Допитливо подивився.

— Ньо-о-о... шльопнув пужалном сухоребру клячу.

Поїхав далі.

Два верхівці на засапаних конях.

Червоноармійці.

Глянути на них при зустрічі, чи ні?

Не варто. Вигляд мусить бути байдужий. Багато, мовляв, ми вас бачили, а полку нема і потяги не йдуть, з річами мусимо вертатись зі стації. Проїхали.

Вперед!... Але куди? Міста не знаєм. Знайомих нема. Та все залежить від того, як повернеться Фортуна: лицем, чи спиною.

Ми в місті, чи на передмісті. Хідників під болотом не видно.

Хати й тини позадрипувані.

На вулиці ні душі. Стемніло. Настрій гнітючий. Куди йти? В готель? Чи треба більш небезпечного місця?

Повертаємо безцільно на другу вулицю.

Під тином обережно пересовується сіра постать.

Зближається...

— Ви куди? шепче до нас.

Старшина зі штабу губерніяльного команданта, що в перший момент був разом з нами в хаті залізничника.

Похапцем порозуміваємся.

Він має тут недалеко кімнату у старого шевця і піде вперед, а ми кроків трийцять за ним.

В цей тривожний березневий вечір жінка шевця, стара балакуча баба, впокривлений, але чистій і теплій кімнаті, зсунула дві широкі лавки, наложила перин, подушок, коців і ми, пірнувши в них, довго не могли заснути від того, що минула небезпека, від того, що з холодної й брудної кухні опинились в теплій і затишній кімнаті на м'яких перинах, від того, що Фортуна посміхалась до нас старими й чистими, як саяво на образі, зморшками жвавої й балакучої шевчихи.

На другий день вістка — більшевики взяли Житомир, а на третій — я пішов до Ревкома за перепусткою, але не дістав.

По місті гуляв вільно — брали за більшевика.

Коло тютюнового склепу тягнулась довга черга і я став в кінці її — хотів покурити.

Мене зауважив склепар-жидок і, запобігливо підскачавши, запитав:

— І вам тоже папірос?

— І мені теж папірос, — відповів я.

— Пожалуйте, показав запрошуючо рукою мимо черги, защітникам робочого народу без череди.

— Защітнік робочого народу має час, сказав я з апломбом і продовжував стояти.

Черга одобрюючо впила в мене очима і я був цілком задоволений зі своєї гри.

І на другий день перепустки не дістав.

Коли я звернувся до жидівочки з обличчям ворони, що уділювала інформації, то на рішуче домагання, мотивоване невідкладними родинними справами, дістав відповідь:

— В первую очередь революція, а потом уже семейные дела.

— Товаріщ, сказав я, революціонер має право на долю вніманія с вашей стороны.

— В субботу, товаріщ, получите пропуск, помякшала ворона, до суботи нікак нельзя.

До суботи чекати було довго і ми в тойже день одіхали до Житомира, не маючи перепустки.

Все йшло гаразд.

Прийшли на ту саму стацію Бердичів Житомирський, купили білети, сіли в потяг і, їдучи, слухали палку промову обвішаного кулеметними лентами червоноармійця на тему класової боротьби й петлюрівщини.

Підїзжали до Житомира.

Десята година вечора.

— Перепустки... перепустки... пронеслось між пасажирами.

В сусідньому вагоні перевіряли перепустки й особисті документи.

Остання перешкода. Мусимо перемогти.

Я моргнув товаришеві, що сидів в цілях конспірації окремо від мене і ми опинились на площадці.

— Коли прийде контроля, ми — з вагона, шепнув йому.

Але до того не дійшло.

Контроля не прийшла.

Заблимали ліхтарі і потяг спинився.

Ми на пероні. Нас оточує юрба червоноармійців і засипає питаннями: «Кто в Бердичеве?» «Далеко лі Петлюра?». «Слишно лі в Бердичеве канонаду?» — «Когда вишел поезд из Бердичева?»....

Даємо заспокоючі відповіді.

Але що за метушня?....

Ідемо до команданта стації за перепусткою до міста. Перепустки не треба.

Дивна річ!?

Ідемо Київською вулицею в місто.

Ага?!.....

В напрямі до стації, в бойовому порядкові, з охоронним авангардом, більшевики відступають.

За військом тягнуться обози.

Нарешті минули всі небезпеки і ми в знайомій родині, в затишній кімнатці, при заслонених наглухо вікнах, п'єм чай, курим папіроски і слухаєм повні жаху оповідання господаря про арешти, труси й розстріли.

Зрідка бють гармати.

На другий день я був в юнацькій школі.

Ю. КМІТ

При сконі

Вмирає мати, полишаючи семеро дрібноти. Сходить у повній силі віку й молодости.

Мала тернисте життя. Чоловік — п'яниця, навіщенець; одна дитина паралітик....

»Оби ни нищасні діти, замізировані квіти, чи ни ласку міні Бог робит, що ми тисля дошки зложит? За чим чкодувати? Що споминати? Чого визирати? На кого сподіватись? Щом зазнала? Чим очи наповала? Кади походжала? Найшли хмари на обличчя — серце відничало...«.

Глибока мовчанка. Видиться, що навіть обстанова хати заслухалася в тому жалісному, болючому обрахункові. Котяться сльози, начеб спішили погасити роз-

палілий вогонь муки. В нутрі йде хуртовинна борня. Підводяться пониваючі очі, зорять по стінах і стелі, мов невинно засуджений по понурій, закратованій, заригльованій тюрмі. Стискаються, пальці, якби хотіли розторопити наступаючого противника. Напрасно похитала головою, мов би зупинив її довго сподіваний привид.

»Боже, Боже, як мині било! Все надовкола квило. Що я за дівка била! День і нічийка ня веселила. Дяк зи мнов женитися хотів — багатий. Горділам ним. Добре мині жилося; служила по ксьондзах, гадалам, що лиха ниґди ни знайду, ни зазнаю. Та світ украв долю й загнав у ниволю. Їмостуня ни веліли за Штифана віддаватися й на дно спускатися, чкодували мене пустити й мое життя поярмити. Али я ся тішила, що буду газдиня, кметиця, що забагатію, як зимлиця на Івана на Купала, що люди будут мині завидіти, щом молода, роскішна, невіста красна, що писаночка...

Шуми, вітре, шуми, болейко в мині приглуши; шуми, вітре, шуми, брени, річко, брени, смуту серця пригорни — я кінчаю скорбну путь... хто жие — втихомирте мою груди!

Клонюсь вам низенько, щиренько, бо вже гасне мое сонце, згасне місяць і померкнут зорі...

Судилось бити мині вдолі, ни на горі... Будувалися золоті мости, а рвучі хвилі їх рознесли... Оплакувалам свої дни, свої ночі... Кілько натерпілася довгам! Він може ще буде колись плювати на свій розум...

Підлітала, підлітала, пок си крильців ни порвала...

Людина! Зарумянитея калина, а пак сира, холодна глина... Гирейка житя година!

Дітойки, дітойки, хто вас митойки буди, як ми зложат руки на груди?

Битком сповнена хижа молодиць і дівчат поринає в плачах. Стемнилися простори, реве буря, дико вигравають вихри, хочуть відай закрити трагедію печальної душі. Напружений момент. Усяке слово викидає закам'янілу жужеліцю терпіння з пробитої драми.

Стоять безрадно помішниці, бо вже пробігають передсмертні судороги, підмітує чикавка, видний знак кінця.

Будувала препишні будівлі, зринали чудові сйива, бачила будуччину в міністих колірах, знала плянувати, уявляти, мала свої вимоги, свою вимріяну долю; супроводжала себе чарівними сподіваннями, встелити життя гарними квітами; була весела, дотепна, а тут пирело все...

За бажаннями чимчикують розчаровання...

Тяжко наздігнати уявлене щастя...

»Поперехрещувані стежки. Що видитея днись приманливе, завтра буде страхтіливе, зажене в гушави й наварит гиркої справи...«

Розходилися голосіння декого з приявних:

»Спи, спи, сестрице! Навівай їй гарні сні, землице! Сетно тебе побили, душу поранили і у вічність без злотих споминок пустили... Ни дай, Боже, так умирати, з помарнілих квітів вінок ізвивати!«

Вставай, хто живий, в кого думка

[повстала!

Година для праці настала!

Не бійся досвітньої мли, —

Досвітній огонь запали,

Коли ще зоря не заграла.

Леся Українка

І настане той час, що в тобі, краю мій,

І у рідних степах, і по рідних хатах

Вже не знатимуть слова: неволя,

Пануватиме щастя і доля.

Марія Загірня

ДЖ. К. ЧЕСТЕРТЕН

Дух заперечення^{*)}

Богато писалося досі про екзальтованість монастирів, про ті нерідкі, мов то гістичні появи візіонерів, черців і черниць. Але не слід забувати про одно: що ця мрійна, «маячлива» релігія була чимсь природно здоровішим, аніж наша модерна розумова релігія — раціоналізм. Вона тому здоровіша, що в розпучливій боротьбі за етичні здобутки (Стівензен називає цю боротьбу влучно і дотепно: «безнадійна боротьба за чесноту») підтримує надію на остаточну перемогу. А модерна мораль навпаки: вказує тільки вперто на страхіття, які потягає за собою переступлення законів.

Вона ручить тільки за одно: за кару. Ніяких виглядів на усовищення — тільки на недотачі. Але ченцеві, що потапає в роздумуваннях про Христа, майоріє перед очима зовсім ясний, здоровий і чистий образ; він може потонути за глибоко, може переочити конечні речі і стати навіть мрійником і горячкующим імпровізатором, але те, в чому він сам розгублюється, є чимсь одноцільним і щастядайним. Ба, він може збожеволіти, але збожеволіє з любови до здорового розуму. За те модерний мораліст, навіть коли остає при здоровім розумі, то остає тільки зі страху перед божевіллям.

Анахорет, що в сліпій покорі качає каміння, є в ґрунті речі щасливіший, як неонен «розумний» чоловічок, що проходить у своєму циліндрі. Бо не один йому подібний став добрий тільки через надто немиле пізнання злого. Кладу тепер головну виспівість побожного перед очі: припустім, що його побожність ослаблює його тіло і втягає в нужду, то всеж таки все його стремління спрямоване до велитенської сили й щастливости, до негасящої кріпости, до безконечної блаженности. Певно, що появи й візії в духовому життю (чи то в чернечій келії, чи на вулиці) годі деколи оставити нетикальними, але поминувши все, містична етика завжди буде мати одну виспівість: вона в кождому разі є відрадніша. Може бути, що якийсь молодець вистерігається гріха, бо заодно має на оці його наслідки; але можливе й те, що він здержується від злого, думаючи раз-у-раз про Пречисту Діву: треба подумати, котре є розумніше або навіть успішніше, — але котре здоровіше, не підлягає жадному сумніву. Пригадую собі одно місце з твору дотепного й отвертого вільнодумця Дж. В. Фута, в якому він ярко ті дві методи зображує і відріжнює. Наголовок звучав: Пиво й біблія — дві речі, які Фут зводить на свій старопуританський спосіб до купи. Пригадую собі, що Фут з глухом відкидав пробу, розв'язати проблему п'янства молитвою і побожним обітом, натомісць твердив, що фотографія печінки п'яниці є більше переконуючим аргументом для тверезого

^{*)} Цим твором починаємо друк збірки есеїв п. з. «Єретиків», автором котрої славний англійський письменник Д. К. Честертен (про нього гл. статтю Л. Нигрицького) «Шов і Честертен» — в «Поступі» ч. 1—2. з 192 р.) Сю збірку есеїв написав Честертен ще перед своїм наверненням на католицизм; звідси то в цих есеях подекуди найдемо не-в-повні католицькі вислови. Думаємо, що тим наші інтелігентні читачі не згрішаться; висловів ми не справляли, бо тим нарушилиб права автора, а наші доморослі «пуритане» і так уважають нас за «порнографів» і пверетиків, хоч що би ми не робили для їх заспокоєння. «Поступ» не призначений для «доростаючих панянок», а для зрілих людей, які зуміють відріжнити лихе від доброго. Есеї Честертена писані не для святих, а для модерних людей, отже як такі не можуть ставити до своїх читачів 100% вимагання. Читачі «Поступу» в 50% це теж на повні зверхенці; отже ці есеї будуть супроти них апостольством, а не згрішенням. Дух цих есеїв це дух уже на 75% католика, який ще одначе не засвоїв собі богословського вислову; але саме це виповідання «католицьких думок дивною (для богословів) світською мовою робить їх для модерних людей близькими і стривними: є отже небезпечніше для духа «сього світа», як щонебудь, зверхеніше богословською формою вислову.

(Ред.).

життя, як молитва і добрі слова. В тому плястичному зображенню бачу ясно невилічно нездорову методику модерної етики. Також і в модерних святинях горять ясно свічки, товпа клячить, чути спів гимну, але те, що там люди почитують, не є вже здоровим тілом, тілом і кровю здорового чоловіка: це ще тіло, але вже в розкладі. Це знищена печінка п'яниці, яку в тому новому «завіті» приносять за нас в жертву.

І це власне є та велика прогалина в модерній етиці, яку здорові люди в літературі 19. століття так болюче відчувають: брак усякого образу високих обичаїв і духових тріумфів. Якщо який пересічний тип скаже вам, що він бридиться темами творів Ібсена і Мопасана, або що він бридиться способом їхньої обробки, то той тип бреше. Буденна конверзація більшості людей модерної цивілізації, без різниці стану, є того рода, що і Золя навіть не мріяв би про це, щоби ту розмовоньку друкувати.

Звати дитя по його імені — це стара традиція нашої літератури і вона ту традицію до недавня заховувала. Але певним є це, що хоча як укривався досі пересічний чоловік зі своїми особистими думками, то не чув він ані відрази ані обридження до модерного поступовання. Що його слушно вражало, це не поява чистого реалізму, тільки відсутність всякого ясного ідеалізму. Сильне й шире релігійне почування ніколи не противилося реалізмові. Навпаки. Релігія була тим чимсь реальним, що називало речі по імені. Це різниця між неконформістами а старими пуританами 17. віку. Вся точка тяготи пуританізму лежала в тому, щоби не налягати надто на пристойности. Нові неконформістичні журнали відзначаються власне тим, що дбайливо оминають тих іменників і прикметників, якими основники нонконформізму кидали залюбки королям і королевим на голови. Бо коли релігія признала за собою першенство, виразно говорити про гріх, то застерегла собі право перш усього говорити ясно про чесноту і право. Що в цілій модерній літературі, якої типом є Ібсен, так немило вражає, це факт, що, коли те око, яке запримічує щось злого, прибирає на бистроті і ясности, то друге, яке добачило якесь добро, вже починає сумніватися, примеркає, блідне, аж доки майже не осліпне. В моралі Ібсенівських «Примар» пізнаємо ясно, що створила модерна етика. Ніхто мабуть не посудить автора «Інферна» в англійській прудерії; але Данте ставить нам перед очі три духові пружини: Небо, Чистилище і Пекло, і показує нам образ совершенства, очищення і провалу — а Ібсен знає тільки одно: пекло! Часто і дуже слушно підносяться голоси, що ніхто не може читати твору в роді «Примар» Ібсена, ставлячися рівночасно байдуже до питань самоопановання. Це правда. Це саме можна сказати про страшні описи й страхіття вічного огню. Реалісти в роді Золі також пропагували мораль на свій спосіб, подібно, як пропагує їх кат і чорт. Але це може відноситися тільки до малої меншости людей, які будуть змагати до кожної чесноти, як довго не вимагається від них відваги. Більшість здороводумаючих людей відхилило від себе ті моральні небезпеки, так як оминає бомб і мікробів. Модерні реалісти це на ділі терористи, як ті динамітники, і як вони, терплять невдачу в своїх судорожних зусиллях викликати сензацію. І реаліст і динамітник чесно пересвідчені, що знання і наука поширять мораль, і не хочуть добачати безвиглядности своїх зусиль, яка чейже очевидна.

Я не хочу, щоби читач мав хоч на одну мить помішати мене з тими неясними людьми, яких Ібсен називає песимістами. В його творах виступає багато здорових, добрих, щасливих людей, що ділають мудро й оглядно, є там історії, які добре кінчаються: та про це я не говорю, — я маю на думці те, що Ібсен у всіх своїх творах займає супроти чесноти якусь невиразно сумнівну поставу, яка сильно контрастує з тою певністю, з якою він ставиться до зла, до хибиного поступку, якоїсь несвідомости або концесій. Знаємо, що герой у «При-

марах» є божевільний, і знаємо, через що. Знаємо, що Др. Штокман (духово) здоров, але не знаємо, через що. Здається, начеби Ібсен не визнавався так в будові чесноти й щастя, як в причинах і вибухах сексуальних трагедій, — і з тим він не таїться. В «Підпорах Громадянства» брехня й нещирість викликають трагедію, в «Дикій качці» полагає це саме правда. В Ібсена нема основних чеснот, нема ідеалу. Це й Бернар Шов не тільки признає але й вихваляє в своїй «Квінтесенції Ібсенізму». Шов уймає Ібсенівську науку в такі слова: «Золоте правило полягає в тому, що нема золотого правила!» В очах Шова це виєліміновання всякого тривкого позитивного ідеалу і кріпкої чеснотливої засади є найбільшою заслугою Ібсена. Не хочу тепер займатися довше цією справою, наскільки він в тому прав. Хочу тільки з натиском підкреслити, що з таким пропущенням чесноти й ідеалу стаємо перед новою проблемою: перед людською душею, яка творить собі через таке ставлення справи зовсім ясні поняття про зло, але дуже бліді про добро. Світло стає тут тьмою: це щось таке, про що не можемо говорити. Для нас, так як для чорта в «Пандемоніум» Мільтона тьма стає тим «видимим». Твір говорить нам про гріховний упадок, через який люди прозріли й зазнали пізнання добра й зла. Тоді впали вдруге, але потім остало їм тільки пізнання зла. Величезне тупе розчаровання навістило нашу нинішню північну цивілізацію, яка беззвучно розпалася. Люди минулих століть трудилися добути правду і давали себе за неї розпинати; змагали до пізнання добра, що під ним треба розуміти. Певна частина модерного світа дійшла безсумніву до пересвідчення, що таких питань взагалі не можливо розв'язати; щонайвище треба прибити на найнебезпечніших місцях кілька табличок для остороги, прим. перед піянством, або перед небезпеками, які може потягнути за собою легковаження життя других осіб. Ібсен був перший, що прийшов з невдачних ловів, щоби сказати нам про невдачу таких людей.

Кожда втерта модерна фраза про ідеали і т. д., це тільки викрут, щоб виминути проблему «добра» на дорозі. Балакаємо радо про свободу, поступ, виховання: це таксамо тільки штучки, щоби оминати найважливіше питання: що властиво є на правду добре.

Льогічно говорячи це виходить приблизно так: «Ми не можемо пізнати, що є добре, але ми вирішили, не вирішувати «нічого». Каже: «Геть з вашою старою моралю, ми хочемо поступу!» А льогічно це значить: «Не можемо устійнити, що є добре, але хочемо устійнити, чи нема в тому щось чогось більшого». Каже: «Ані в релігії, ані в етиці, приятелю, не лежить майбутність рас, тільки в вихованню, в освіті». А краще так сказати: «Про те, що добре, не знаємо докладно, але передамо «це» своїм дітям!...» Г. Ввелз, та незвичайно ясна голова, зясував у однім своїм творі, що в економічних справах поступається ні так: Старі економісти все генералізували і все не потрапляли. Але теперішні (так думає Ввелз) закинули звичай генералізування — і щоби затаїти свою слабкість, люблять в окремих випадках виступати, як «фахівці» - спеціалісти, титул, що є добрий для лікаря або фризiera, але для вченого і філософа приносить ганьбу. Та мусимо сказати, що й Ввелз поповнив у своїх доказах похибку. На початку своєї знаменитої книжки *Mankind in the Making* опрокидує він всі ідеали людства в мистецтві, релігії, етиці і т. д., щоби представити чоловіка в його головній функції як родителя, а життя як непереривний ланцюг уродин. Він не питає, що нам дає найбільших героїв і святих, але як витворити найліпших батьків і матерей. Книжка в цілости на вид така розумна, що читач мусить подумати кілька хвилин, заки похопиться, що і тут має до діла з певного рода «оминанням». Пощо плодити дитину, коли не знається, на що є життя? Це значилоби передавати дитині проблему, яку батьки самі не в силі розв'язати. Це так, якби запитав когось: «На що нам молота?», а він відповівби: «Щоби робити мологи... — А що робити ними?» —

»Робити другі молоти!« Так само, як цей чоловік висуває питання за питанням і не дає властивої відповіді, так і Ввелз і другі зручно усуваються з дороги питання: А на що власне потрібне наше життя в своїй завершенності?

Багато говориться про поступ, але це, що ми під цим розуміємо, це тільки компаратив, до якого бракує нам суперлятиву: Кожному ідеалови ставимо альтернативний ідеал — »поступ«, значить хочемо досягнути якийсь добро, але рівночасно думаємо про значно більше, однак його не знаємо. Поправді то поступ має дуже благородне значіння. Але виставляти його як протизагу етичним ідеалам — смішно; бо ідеал поступу є відмінного роду, як поступ етичних і релігійних ідей. Ніхто не повинен вимовляти це слово, хто не має сильної віри і крицевого етичного кодексу. Ніхто не може говорити про поступ, хто не є доктринер. Я сказавби більше: не сміє говорити про поступ той, хто не є непомильний, значить, хто не вірить у якусь непомильність. Саме це слово вказує і говорить про ціль. Колижми в ту ціль хочби крихту сумніваємося, то сумніваємося також в поступ і в успішність його. Від початку світа мабуть ніоден вік не мав менше підстав вимовляти це слово, як наш вік. Можна назвати напрямом католицького 12. віку або »фільософічного« 18. віку злим чи добрим, могли і тоді спорити, кудю краще йти, але про напрям у загальному — всі мали тоді ясне і згідне поняття і тому мали справжнє почуття, що »поступають«. А ми власне не погоджуємося в напрямку. Чи в майбутньому помножити чи зменшити число законів, чи створити більшу свободу, чи насилля, чи право посідання має перейти на кількох чи скасувати його, чи разом з Толстим любити всіх людей чи з Ніцшею знищити, як розв'язати полове питання, все це проблеми, за які тепер ведемо найбільшу суперечку.

Дивовижним є, що не тільки вік, який найменше може сказати, що це таке поступ, називає себе »віком поступу«, але й люди, які не змогли би сказати, що вони під тим словом розуміють, називають себе »поступовцями«. Безпретенсійній масі, яка поступом не журиться, можна би мабуть певніше доручити діло поступу, але люде, в яких це слово вічно на язиці, розлізлись би певно на всі чотири сторони світа, якби вистріл пістолету отворив »поступові перегони«. Тим я не хочу сказати, що це слово не має значіння. Я тверджу тільки, що це не до речі, коли в основі поступу, не лежить дефініція етичної науки, і що поступ дається примінити тільки до тих, які таку науку визнають. Поступ не є неуправлене слово, тільки логічно доказано, що воно до нашої доби не прилягає. Це слово святе — і тому, тільки строго віруючі у віках віри мали право, голосно його вимовляти.

(Перекл. Ю. Ш.)

Тебе... тебе забути нам? Ніколи!
Поки життя хоч іскра в серці є,
Поки, мов крига, груди не схололи,
За щастя я боротимусь твоє,
О, краю мій, найкращий між краями,
Зруйнований катівськими руками!

Колиб ти став великим, як колись,
І незалежним від усіх, як здавна;
Колиб вернулась твоя доля славна —
Пісні мої як хвиля б полились;
Але нехай збулась би ся надія, —
Любить не зміг би дужче і тоді я.

Зневажений важким вінцем із тернів,
Змордований в руках гидких тиранів
Неволею та соромом кайданів,
Ти ще миліш зробився для синів,
Мов пелікан годуючи нас кровю
Із власних ран з болінням і любовю.

Павло Грабовський

Преса про пресу

»Нова Зоря« в ч. 2. і 3. с. р. містить переклад цікавої статті Г. Феррера п. з. »Схід чи Захід«. Читаємо там: »Захід читає всякі книжки, а живе так, начеб нічого не читав. Різноманітність лектури нищить усякі її наслідки. Книжка тільки тоді ділає на душі, коли панує неподільно або майже неподільно«. Стільки Ферреро. Редакція »Н. З.« додає: »Се ділання на душі дається осягнути, коли випродуємо потрібну кількість книжок в католицьким дуєі на всіх областях. Розуміється, тим не усунемо книжок противних напрямків, але можемо опанувати думки рішаючої частини суспільности як на верхах, так і в низах« (з ч. 3 стор.).

Святі слова, але... чисто теоретичні. Бо в практиці наші католики (пишу це не лише на рахунок »Н. З.«, але й інших католицьких таборів у нас) не роблять у нас в тім напрямі майже нічого. Не тільки, що не продукують майже нічого, але ще й навіть випродуоване в однім »таборі« промовчують згл. бойкотують в другім. Чи знайдете прим. у Львові згл. Станиславові справді католицькі видання перемиської »Епархіяльної Помочі«? Чи знайдете прим. у Перемишлі згл. Станиславові книжочку проти адвентистів, видану у Львові? Ніхто не знає про такі, бо »то не ми видали«, або »то дрібниця«. Дрібницями може не займатися богач, але коли дід помітує сотиком, то остане дідом до смерті. Ані в »Ниві«, ані в »Новій Зорі«, ані в Епархіяльних Вістниках нема сталої уваги на ті »дрібниці«, які требаби в нас старанно плекати й поручати, бодай до часу, доки, не знайдуться »більші« речі. Під опіку (рецензії, поручування і т. п.) повинні взяти наші катол. часописи також і світські речі, не противні вірі й обичаям (прим. всі видання »Доброї Книжки« й деякі інших видавництв); бо не саму тільки релігійну книжку бере читач (а статистика виказує, що в нас бе-

ре її всього 14%) і не самою якістю треба ділати на душу читача, але й кількістю (масовизмом, як кажуть більшовики). Тимчасом у наших катол. часописах пишеться про книжки в англійській і н. мовах (котрих наш читач ніколи і до рук не візьме), а про своє, живе під боком, ані чичирк.

Тих кілька слів не в образі, кому-небудь, а для загальної користи.

* * *
В ювілейному (9. з 14. І. с. р.) числі »Діла« пише Др. І. Брик у статті »Діло і сензаційна преса« (стор. 18) таке:

»В листопаді і грудні 1929 р. поважний, видаваний у Празі журнал »Прагер Прессе« уладив анкету на тему: »Сензаційна преса і демократія«. В анкеті взяли участь знамениті юристи, кримінольоґи, професори, знавці часописознавства, преса, зорганізоване учительство Праги, Жіноча Національна Рада, Масариків Народньоосвітний Інститут, Робітнича Академія, Синдикат чесько-словацьких журналістів і визначні діячі та діячки.

Всі вони станули на тому, що преса, яка хоче приподбатися, яка розходиться при помочі сензацій і крикливої вуличної реклами, є одним із найбільших лих післявоєнної доби. Така преса без совісти й моралі, з кровожадністю гієни полює на людську глупоту, жадобу сензацій і недостачу смаку малокультурної людини, та шкідливо впливає на читачів, що може мати катастрофальні наслідки для моралі населення. Але найгірше те, що вона виціплює отрую в душі молодого покоління, для якого байдужим, а навіть і безцінним може бути все те, за що боролися і над чим працювали попередні покоління.

Така преса відзвичаєє від поважної лектури й критицизму; вона єбиває індивідуальність і робить людину невільником опануючої отруї. Усі зеднані в Жіночу Нац. Раді жіночі організації піднесли розпучливий крик тривоги:

«Що з так вихованої (на сензаційній пресі) молоді виросте, — боїмося навіть і думати до кінця». Хто таку пресу читає, а читають і купують її головню люди з т. зв. «вищих сфер», той обнижує свій культурний рівень і топче по своїй людській гідності.

Одночасно їй подано в анкеті способи, як тому зарадити.

В першій мірі звертаються до журналістів, які повинні пам'ятати про те, що допускаються великого прилюдного злочину, коли віддають свою працю підприємцям, які на такій безсовісній пресі роблять інтерес і ради зарібку, використовують найнижчі інстинкти.

Анкета домагається суворої цензури і кар, бо це зовсім не буде порушенням демократичних принципів свободи преси, коли їй заборониться під великанськими, крикливими наголовками з насолодою розписуватися про те, про що давніше говорено ледви на вухо, з заповідливістю збирати усі болі, увесь бруд, усю гидоту життя та найінтимніші подробиці з життя. Така преса живе скандалами, бо її спеціальність — це убивства, злочини, авантюри, які описує широко, фантастично та ще й ілюструє, через що сугестивно впливає на найвищих, переденервованих читачів, що й самі бажають стати героями такої преси. Доказано, що значний процент злочинців породжений, що так скажемо, якраз сензаційною пресою.

Тут прикладом послужила Англія, де вільно реферувати про неморальні й злочинні події, роздові процеси і т. і., але під загрозою кари не вільно робити того неповажно, ображувати людську гідність, порушувати моральність, і почуття соромливості або ширити згіршення. А проте в Англії батьки й матері прямо бояться держати дома часописи так, щоби діти мали до них доступ. Конференція чехословацьких гімнастичних робітничих спілок одногласно рішила ані не купувати, ані не читати деморалізуючої преси, бо часописів видаваних для зиску зі зрадою культурного післанництва преси, клясово освідомлений робітник у руки брати не може. Під тим оглядом став прикладом Шток-

гольм, де сензаційну пресу, вбито дуже скоро загальним бойкотом, бо публична опінія не дозволила ані її продавати, ані містити в ній інсератів.

Анкета ствердила вкінці, що після війни розгулялись егоїстичні інстинкти в погоні за наживою і привели до поділу громадянства на партії. Повстала небувала боротьба за силу і вплив. Політична боротьба партій, які в своїй масі навіть не розуміють різниці партійних програм, перемінюється в особисту боротьбу, безплідну, полеміку, приватні розрахунки, послугуючися при тім т. зв. політичними сензаціями. Тоді йде гра на найнижчих людських інстинктах, кидається безвідповідальні, демагогічні гасла, які часом приносять катастрофальні наслідки.

Це в альбом тим українцям католикам, що в їх домі найдеш усі «жовті» укр. журнали, тільки католицьких ні. Бо «нецікаві» — «якби були щось варта, тоби мали більше передплатників» і т. д. Вибирайте: церква чи вулиця!?

* * *

Тогорічна сесія католицького Пресового Союзу Зєдинених Держав у Сінсіннаті виказала — як пише «Еміріка» з 8. VI. 1929 р. — образ сили й самостійності. «В порівнянні з релігійною пресою некатолицьких віроісповідань — є католицька преса велитнем». Суттєві успіхи зазначилися в боротьбу, яку веде пропагандивний Комітет католицької преси з нечесними пресовими агентами. Річеву дискусію присвячено проблемі «католицького письменника» і його вихованню. Звіт кінчиться словами: «Католицький журналіст виконує в нашому релігійному, й національному життю завдання величезної ваги. Чимало редакторів є світськими людьми. Вони прагнуть за малу винагороду, коли її міряти на гроші. Але їхня винагорода в вищому розумінню є куди більша а їхнє життя належить нині під богатом оглядами до найкращих квіток католицької акції».

Нав'язуючи до цієї сесії, займається англійський тижневик «Кетолік Тайме» з 5. VII. 1929. певними питаннями католицької преси в Англії. Ставиться

проект основи католіцького Тресту Преси, бо такий трест з огляду на існування трестів другої преси є конечний. Основи тресту впливає на зріст числа абонентів а також прибутків з оголошень. Утворення Католіцького Тресту Преси в Англії булоби конечніше а рівночасно й куди легше, ніж у Зєдинених Державах, де є вже близько 100 католіцьких тижневиків, або в Франції чи Еспанії, де є ще більше число католіцьких щоденників. Ще й тому бувби такий трест конечний, бо в Англії — у відріженню від держав європейського континенту — нема політичної партії католіків, яка моглаби підтримувати католіцьку пресу матеріяльно, головню, коли треба зводити важну ідеологічну боротьбу. Католіцька преса Англії не булаби в силі видавати при

таких нагодах окремі додатки. Не в ідеологічних або публіцистичних справах, але в справі матеріяльного забезпечення малоби утворення такого тресту принести бажану поміч.

(Варто при цьому звернути увагу на деякі дані зі статистики всієї преси Зєдинених Держав: Нараховується около 2400 щоденників і 15000 інших часописів, які разом представляють капітал кругло 1155 мільонів доларів. Кожний такий часопис має свою власну фабрику паперу й багато аґенцій по чужих містах. В Парижі є 64 американські часописні аґенції з 800 урядовцями. Кожда така редакція дає заняття пересічно 2000 (двом тисячам) осіб і видає около 15 недільних і святочних додатків.).

ЗУБИК РОМАН

Життя Українців у Румунії

Протягом цілих майже 10 літ українське питання в Румунії прямо не існувало. На землях Бєсарабії, де свідомого національного елемента було дуже мало, це питання і передше не виступало, — на землях Буковини, прилученої до «реґату» з кінцем листопаду 1918 року, зліквідовано його в дуже простий спосіб і здавалося Румунам, раз на все. Плодовитий румунський історик Йорґа проголосив дотепну тезу, що українців у Румунії немає — є тільки «Рутяни», тобто зрутенізовані австрійцями румуни. Держучися тієї тези, заведено скрізь по державних установах (в шкільництві, судівництві, загальній адміністрації, на залізницї, а навіть у церкві) виключно румунську мову. Щоб не підносились голоси спротиву, щоб унеможливити якунебудь акцію в краю і не допустити до розвитку українського життя в якійнебудь формі, задержано воєнний стан до початку жовтня 1928 року. Під покришкою воєнного стану знищено укр. пресу, заборонено віча й збори, замкнено по селах усі читальні, розв'язувано українські товариства, що проявляли живіщу діяльність, підтягаючи всякий прояв протесту під марку більшовизму. Не допускаючи української преси з інших укр. земель та задержуючи строгу цензуру листів унеможливили, а бодай до останнього утруднили всякі зв'язки між Буковиною а рештою укр. земель і еміґрацією.

Ще рік тому на Буковині не слідно було майже ніякого українського життя. Преси не було, із кількох українських катедр на куцїм черновецькїм університеті не остало ні одної. З чотирох українських гімназій та 200 укр. народніх шкіл ані слїду! Мало того! За весь час в ніодній народній, середній чи вищій школі не було ні одної години навчання української мови, хочби як надобовязкового предмету. Щоб і на верх надати румунський характер краєві, вивішено по усіх державних інституціях — від залізницї почавши а на сільськїм громадськїм уряді кінчаючи — виключно румунські вивіски, а на вивіс-

ки приватних торговельних, культурних і інших установ установлено державний податок, упривілейовуючи лише румунські вивіски. Приміром: від румунського шильду платиться 500 леїв, від вивіски україн. установи в укр. мові 12,000 леїв. Нічого дивного, що характер такого мішаного міста як Чернівці майже чисто румунський. Навіть назви місцевостей на укр. території змінені до непізнання. (Неполоківці на Gregore Ghica Voda).

Щоб до решти ослабити український елемент, перенесено укр. урядників професорів і учителів до регату — насилаючи відтам румунів. Багато з них з тої причини покинуло Румунію. Навіть українських гімназійних учнів розсаджувано і розсаджується досі по різних гімназіях, щоби в нікотрій не допустити до більшого числа укр. гімназистів.

При такій системі правління «зрутянізований румун» повинен був вернути протягом кільканацяти літ до мови і народу покинутих предків. І на це саме чисили Румуни. Та не так сталося. У парі із ганебною меншостевою політикою проявили Румуни свою повну нездатність у організації і правлінню держави, дарма, що другий румунський учений (тим разом географ) заявляє, що поділ Євразії переведено хибно — бо границя Азії повинна біти лінією Дністра, бо Румунія це останній культурний край Європи.

Румунська армія, не числячи старшин — не багато різниться від повстанчих відділів з часів революції. Боса, або в гуцульських постолах мужва, зле відживлювана, трактована своїми старшинами як не мож гірше, шиканами спокійної людности вимушує бакшини для себе, щоб доживлятися і не змерзати у зиму. Підкупство румунських урядників, також лихо платних, ба навіть поліції, це вже традиція з часів турецької неволі. Це навіть до останніх місяців не злочин і не надужиття! Це норма! Урядника удержує там лиш в часті держава — зрештою горожани. В парі з тим систематичне окрадання скарбу через найвищих навіть достойників війшло теж в тіло і кров румунської системи правління. Знаний загально випадок, що вкрадено там в останніх роках навіть цілу залізничу лінію!!

Економічна політика останнього румунського уряду лібералів довела тамошнє селянство до руїни. Їх національна нетерпимість привела численні меншости (українці, мадари, німці, москалі) в противний табір: націонал-цараністів (хліборобської партії) під проводом теперішнього прем'єра Маніва. Зїзд прихильників цієї партії в Альба Юлія в осени минулого року, ставши імпозантною демонстрацією сил опозиції, привів цю партію до влади. Парлямент розв'язано, а новий уряд зарядив вибори, створивши собі кількома розпорядками та безчисленними обітницями в сторону меншостей так сприятливі умови, що вибори принесли новій урядовій партії подавляючу більшість. Самі вибори — як мене інформовано — відбулися без найменшого натиску, урядових чинників і без виборчих надужит. Меншости кандидували переважно з націонал-цараністичної лісти, заключивши з владною партією передвиборчі умови. Це тому, що після румунської виборчої ординації діла держава становить один виборчий округ, а тому меншим групам дуже тяжко добитися мандату.

Першим кроком нового уряду на українській території Буковини і Бесарабії було знесення воєнного стану! Крик, який це викликало в румунських кругах, казав українським політикам стати по стороні нац. цараністичної партії — з остраху, щоб з її упадком не вернув давний невиносимий режим. Цим пояснити треба цю здержаність буковинських укр. партій у боротьбі за права українського народу в Румунії.

Я вмісне задержався довше над змалюванням відносин у після-воєнній Румунії, — щоб пізнавши ті відносини можна було легше оцінити здобутки українців в Румунії за останній рік — перший рік життя серед сяк, так можливих умовин праці. Згори застерігаюся, що представити повноту укр. життя на Бу-

ковині і їхні здобутки на кожному полі для мене неможливо. Подам тут лиш те, що зміг спостережи на протязі п'яти днів мого побуту в Чернівцях, те що від товаришів тамже довідався, що знаю з переписки і врешті з буковинської преси.

Під політичним оглядом помітне одно явище: філіяльність українських буковинських партій (з виїмком націоналістичної партії Др. В. Залозецького). Укр. комуністична, соц.-демократична та хліборобська (цараністична) партії, це відлами всерумунських партій, так як колись на вел. Україні с-д, с-р, к-д теперже КПБУ., на Закарпаті аграрії—в нас УСДП. (з деякими застереженнями). Наскільки це явище шкідливе — показали часи революції. На Буковині деяким оправданням такого стану є згадана виборча ординація, а якщо ходять о укр. проурядову групу націонал-цараністичної партії посла Кракалії — то виною тут опортуністичні, престоло-приклонні традиції з часів Василька. П. Кракалія — його депутації і виступи в букарешт. парламенті в оброні укр. шкільництва навіть популярні. »Бачите, казали мені, Кракалія популярний тому, що він щось робить, про нього — ба проти нього виступають заїло румунські часописи, навіть півофіціози. Видно він щось вартий. Він одинокий, що видвигає на кожному місці українську справу, дарма що стремить у хвості румунської партії! А про Залозецького у румунській пресі ніде ні слова«.

Провадити боротьбу українським партіям в Румунії-за права народу тяжче, чим в нас, вже хочби тому, що укр. людність не так чисельна як в Польщі. Коли в Польщі 6 мільонів укр. становить 20% населення держави, то в Румунії офіційна статистика начислює ледви 600,000, фактичнож не більше 1,000,000 або 6% населення держави. До того лиш третина (буковинці) являється національно активним елементом. Бесарабія та Мармароцина, відтята від Буковини горами, укр. нац. рухом майже не заторкнена. Спроби повязати Бесарабію з Буковиною щойно почалися і успіхи дуже незначні.

Українське парламентарне представництво складається ледви з кількох осіб. Представниками хліборобської партії є послы Кракалія і Андріяшук, націоналістичної сенатор Залозецький, Бесарабія має мабуть лиш одного укр. посла Заболотного.

Найбільшу увагу укр. політ. партій і буковинського громадянства під теперішню пору стягає боротьба за віднову укр. народнього і середнього шкільництва. Стан цілковитої руїни на тому полі тріває і досі, мимо великих зусиль всього громадянства. Шкільний плебісцит, який живлово охопив укр. села в зимових місяцях, не маючи одноцільного проводу не довів до нічого. В рішеннях поодиноких громад панував цілковитий хаос. Одні домагалися виразно укр. мови навчання, інші докладали ще й румунську як предмет, ще інші жадали таких шкіл, як були за Австрії, меншої або більшої кількості укр. викладових годин, врешті навіть задержання румунської виклад. мови (аби не дразнити), домагаючися лиш 2-6 годин тижнево навчання чит. і писання по укр. Цю неодносторонність використали правлячі чинники, щоб неприємну для них справу відволічи. Думка перевести шкільний штрайк, що в многих селах мала дуже податний ґрунт — стрінулася з осудом зрівноважених керманічів, які не тратили й далі не тратять віри в пусті обіцянки уряду, а саму серйознішу масову акцію переводити бояться, щоб не стратити ласки владних тай надії на краще. Величезну працю у популяризуванні ідеї рідної школи на провінції та взагалі у розбудженні зо сну укр. села виконала дрібна жмінка буковинських студентів. З їх ініціативи скликано також перше економічно-освітнє віче 10 III., на якому однак справ' освітніх не порушено — відкладаючи його до слід. віча. У відповідь на плебісцит і відпов. інтерпеляцію Н. Ц. посла Андріяшука, міністер освіти зарядив, щоб громади удавалися з відп.

просьбами прямо до міністерства. Зачалась тяганина селян до Букарешту, а коли й це не повело, укр. парламент. репрезентація (Кр. Анд. Зал. Заб.) повела до презид. міністрів Маніва депутацію селян, жадаючи укр. мови навчання в нар. школах та укр. гімн. Прем'єр обіцяв справу розглянути і створив комісію для простудіювання матеріалу. Ізнову потішають себе, що від січня бодай у 130 школах (які внесли прохання) зачнеться наука укр. мови, хоч уряд вже й тепер — на всякий випадок звертає увагу на всякі технічні труднощі, як брак укр. учит. сил і укр. підручників.

Товариство «Українська Школа», якої завдання подібні до завдань нашої Школи, досі ніякої діяльності не проявляла. Щойно недавно вибраний новий Виділ Т-ва забрався до праці і є всі дані, що працю поведе як найкраще. Ведеться курси для неграмотних. Намічається видавати шкільні підручники та приступити до засновин укр. прив. шкіл. Філії Товариства досі не відновлено.

Гарну роботу виконали в часі останніх вакацій укр. студенти, веденням в Чернівцях і на провінції курсів укр. мови для дітвори народних шкіл. В самих Чернівцях таких курсів було п'ять — а кінчилися діточими святами, зложеними зі співів, деклямацій та виставки. Діти виступили в народніх строях, не прибиті а горді, що вони українці.

Найживішу діяльність розвинули по селах філії Т-ва Укр. Бесіда (наша «Просвіта») так зв. Читальні Т-ва У. Б. Вони уряджують представлення (грають переважно аматори-селяни), концерти, Шевч. свята, відчити і т. п. Поміч у тій роботі знаходять у студентів та гімназистів.

Жіноча Громада разом з Тов. «Мироносиці» удержує Захоронку, Студ. Харчівню і заходиться біля будови Сирітського Дому. Устроюють вистави домашнього промислу, діточі вистави, відчити.

Тов. Народний Дім заряджує будинком Н. Д. в Чернівцях (чинш платить лиш Чеськослов. Посольство і школа танків) де містяться численні культурні інстит. Під зарядом НД. є і хлоп'яча бурса ім. Федьковича з дуже гарним власним будинком.

Дівоча бурса що також має власний дім, колись під зарядом Т-ва «Правосл. Шляхта». Тепер же нечинна в заряді «Кредитового Банку». Банк цей ідеально господарить, винаймаючи будинок на мешкання політ. партіям. На протест студентства розписав серед року конкурс очевидно без успіху. Цьогож року конкурсу навіть не оголошувано.

«Укр. Касино» гуртує старших громадян при зелених столиках (тарок) і читанні дарових часописів.

Є в Чернівцях і два банки «Півн. Бук. Банк» та «Кредитовий Банк» з філією в Глибокій, агрономіч. відділом і складом господ. знаряддя.

30. червня повстав «Сільський Господар» — молоде ще не розвинене Т-во — на зразок галицького.

Торговля майже вся у жидівсь. руках. В Черн. є Укр. Книгарня Глибки, дроґоєрія (Федоровича), склепи Пігуляка, Соколишина, Робачека. На провінції є подекуди дрібні укр. склепики. Кооперація з огляду на спеціальні обставини, створені правними приписами законів — не розвивається як слід. Не має прямо інтересу пропагувати поширення сітки кооператив там, де вони є лиш способом наживи для румунських старшин дефравдантів. Ревізійний Союз є по закону, румунською держ. інституцією, держава назначає ревізорів (звич. з помежи перехоплених на крадіжжі старшин) в поод. повітах. Тому то кооперація не стала досі і в тепер. умовах не може стати тим чинником націон. екон. розбудови, яким є у нас. Податкових знижок для кооп. не має майже ніяких.

Буков. Кобзар удержує музичну школу з 80 елєвами та 7 учит. силами. Хор Т-ва під упр. Садагорського є найсильнішим хором Буковини. На концерти в честь Шевченка, Федьковича і Лисенка приходить все д. численна

публика своя і чужа. Цьогож року дало Т-во один концерт на провін. в Глібокій разом з місцевим хором під пров. п. Букатаря, що також має гарну славу. Поважне місце у муз. світі займає і «Кіцманецький Боян», що славиться своїми концертами з вечерницями у Півн. Буковині.

Т-во «Міщанський Хор» уряджує представлення та нар. концерти. Театр. дружина обіздить часом провінцію й має велике значіння для орг. міщан.

«Укр. Музей Народо́відання» — молоде Т-во, (2 роки) приби́рало до́сі споре́ число предметів, що торкаються нашої бувальщини на Буковині. Є багато памяток Федьковича, Воробкевича і інших визначних мужів Буковини. Є старі книги, між ними Євангеліє з часів гетьмана Івана Скоропадського — друг Печерської Лаври. Плянє будову власного дому.

Народна Книгозбірня удержує доволі багату публ. бібліотеку.

Спортове Т-во «Довбуш» має уже власну площу, якої отворення відбудеться на весну, може в присутності нашої «України». Досі працюють Секції копаного мяча, легкої атлетики та газена. У табелі мистецтв по програній з жид. дружиною (Гакоаг) на другому місці.

ПРЕСА: 1) «Час», півофіціоз національної партії. Бореться з фінансовими труднощами. Адміністрація міститься в одній маленькій кімнаті; редактори працюють по домах, вважаючи журналістичну працю побічним заняттям. Головний редактор Юрко Сербинок.

2) «Хліборобська Правда» — тижневик, орган української фракції націонал-цараністів. Видавець-посол Кость Кракалія.

3) «Рідний Край» — тижневик аполітично хліборобського характеру. Редагує Лев Когут.

4) «Борець» — тижневик, орган української фракції комуністичної партії в Румунії: «Визволення». Редактор — Іван Стасюк.

5) «Боротьба» — тижневик, орган соціал-демократичної партії. Редагує Тео-Козак.

ЕМІЛЬ ВЕРГАРН

Корабель

Ми тихо процливали під зірками;
На щоглах місяць золотом тремтів,
Стелилась чорна тінь під парусами
Широким колом на краях бортів.

Холодним сяєвом блищало море
І коливалось, розсипало перли скрізь;
Згори ж спускалося на дно прозоре
Сузір'я вічності, величний Віз.

На гострих щоглах зблідливі вогнями
Лилося світло із небес чуйних.
І раптом спокій, що стояв дубами,

Зникав схвильований в струмочках
[гомінках.

І з кожним рухом збільшувались
[хвилі,

А їхнє полум'я горіло на воді,
І, несучи керму, вони безсило
Згинались, падали на смуги золоті.

Безмежність корабель зачарувала,
Він значить віхами далекий шлях;
Людина ж, що напроти вітру керувала,
Відчула, що тремтить він у її руках.

Боровся корабель із пеклом, смертю,
[жахом,

З зірками звязаний бажанням
[неземним,

І вічність під небесним дахом,
Здавалося, схилилась перед ним.

Переклав Микола Терещенко.

В. ЗАКИН

Французька праця про Митрополита Андрея¹⁾

Cyrille Karalevskij

LE METROPOLITE ANDRÉ SZEPTYCKYJ SON ACTION PASTORALE, SCIENTIFIQUE ET PHILHÉNOTIQUE.

Між визначними особистостями Католицької Церкви, котрі найбільше дізнали іспитання під час світової війни й особисто й у своїй праці, почесне місце — поруч зі славнозвісним кардиналом Мерсьє — належить Митрополитові Галицькому, Архiepіскопові Львівському кир-Андрееві гр. Шептицькому, — каже на початку своєї вельми цікавої й цінної праці про життя й діяльність Впр. О. Митрополита визначний католицький публіцист і церковний діяч о. Кирило Королевський. З великим узнанням і ентузіазмом для діяльності й особи Ексц. Митрополита Шептицького і рівночасно з належною національною й конфесійною толерантністю й уміркованістю, о. Королевський представляє в сій праці діяльність Впр. О. Митрополита на полі душпастирства, науки, виховання свого народу, уніоністичної місії і т. і., а далі розповідає про життя й іспитання о. Митрополита, увязненого російським царським урядом, та про відновлення ріжносторонньої його діяльності з хвилию, коли О. Митрополит в березні 1917 р. вийшов на волю.

Праця о. Королевського про Впр. О. Митрополита і його діяльність появилася друком вже десять літ тому. Друкована спершу на сторінках „Roma e l'Oriente“.

В 1919-20 рр., вона потім вийшла осібною книжкою в 1920 р., але в розмірно недостатнім числі примірників і серед українців дотепер лишається дуже мало кому відомою. Тим часом ся праця з ріжних зглядів має для нас великий інтерес. Передовсім, се досі одинока ширша й одноцільна монографія про О. Митрополита Андрея Шептицького, яка обіймає його душпастирську, наукову, уніоністичну й громадську діяльність від початків до 1919 р. Інші значніші праці, присвячені О. Митрополитові, або торкаються лише окремих моментів його життя й діяльності (прим. «Як то Русь ходила слідами Данила», 1907 р., про українське паломництво на чолі з Митрополитом з Галичини до Св. Землі в 1906 р.; «Царський Вязень», 1918 р. і «Спомини з терневої дороги», 1917 р. про перебування Владики Митрополита в російській неволі), або являють збірники праць ріжних авторів (як нпр. високоцінний збірник «Чверть століття на Митрополитому Престолі», виданий під ред. о. Ректора Др. Й. Сліпого, яко 1-2 кн. IV. тому «Богослові» за 1926 р.). При всій цінності таких праць, як «Чверть століття на Митроп. Престолі», «Царський Вязень» і т. ін., вони розуміється не можуть заступити суцільного монографічного твору, яким є твір о. Королевського.

По-друге, ся праця, цікава для нас тим, що написав її чужинець, і до того зовсім далекий від прихильності до нашої національної української справи. Ся обставина безперечно мусіла сприяти об'єктивності його праці, бо в діяльності Впр. О. Митр. А. Шептицького, при всій його аполітичності, толеранції й висості над усяким партійництвом, розуміється були і є національно-українські складники. Та ці українські національні прикмети праці Ексц. Митрополита не перешкодили о. Королевському, яко людині ширшого, християнського світогляду, належно зрозуміти, оцінити й подивляти працю О. Ми-

трополита, яко одного з найвизначніших владик Католицької Церкви²). Сам о. Королевський, мимо того, що є священником східного обряду й найгорливішим (і миб сказали, часом може й непомікованим?) оборонцем його чистоти, мимо всіх своїх симпатій до Росії й Сходу, по суті представник західної культури. Навіть у його захопленні Сходом, у його привязанні до всіх найменших рисочок східного обряду відбивається жага й змагання спрагненої душі західної людини (особливо людини французької культури) до натхнення й одушевлення містичним духом Сходу, таким сильним, яскравим і принадним у східно-християнським богослуженні, в сх.-християнським аскетизмі, у творах східних Отців Церкви. Огляд і оцінка діяльності Екск. Митрополита в книзі о. Королевського зроблені, в кожному разі, зі становища людини Заходу, тим більш, що й основна мета о. Королевського була познайомити католицький Захід зі справжнім обличчям і справжню діяльністю Владики Митрополита. Переглядаючи книжку о. Королевського, ми бачимо, що саме в діяльності О. Митрополита признається цінним і викликає захоплення й узнання в західно-католицьким світі.

Книжка о. Королевського складається з двох частин. В першій він розглядає душпастирську, наукову, уніоністичну і т. п. діяльність Екск. Митрополита перед війною, в другій — життя й діяльність Митрополита під час війни. Подавши короткі відомости про походження Впр. О. Митрополита, про рід Шептицьких і його ролі в історії Церкви на Україні, про вступлення нинішнього Владики Митрополита до зреформованого незадовго перед тим Чина св. Василя Вел. й його монаше життя, о. Королевський згадує далі діяльність Владики на Станиславівській єпископській катедрі, (в 1900-1901 році), зокрема видання душпастирських листів на найактуальніші теми, початки уніоністичної проповіді до буковинців, пильну адміністративно-візитаційну працю в єпархії, оснування дуже гарної єпископської бібліотеки в Станиславові, прикрашення Станислав. катедри серією фресок у византийським стилі ітд.

Ширше розповідає о. Королевський про душпастирську діяльність Екск. Митрополита вже на митрополічій престолі. Крім звичайної душпастирської (в стилі значінні сього слова) праці, адміністрат. діяльності (провадженої до самої війни Впр. Митрополитом без помічника), видання пастирських листів ітд., зазначає й особливо підносить о. Королевський старання Митрополита над вихованням і підготуванням духовенства і піклування про дух. семінар і переклади аскетичних творів св. Василя Вел. Та найбільший інтерес для західного католика у суто-церковній діяльності Екск. Митрополита становить, відродження в Галичині сх.-християнського монашества, організованого по студійському уставові. Відомо, який глибокий інтерес до Сходу, й зокрема до Сходу християнського, пробудився на Заході ще в 2-ій пол. минулого століття. В нинішнім столітті сей інтерес не тільки зростає, але й поглиблюється: се вже не просто цікавість, але й глибока симпатія для Сходу, шукання там тих глибших проявів аскетизму і містицизму, котрі в давніших часах властиві були в значній мірі й Заходові, але найяскравіше виявилися на християнським Сході. З глибокою пошаною й захопленням оповідає о. Королевський про відродження в монастирях галицьких Студитів контемплативного життя й аскетичних традицій св. Теодора Студита і св. Антонія, основника Київсько-Печерської Лаври, про правдиво-східні форми монашого життя Студитів, оживлені католицьким духом, нарешті, про чистоту, східного обряду в галицьких Студитів. Особливу вартість і значіння Студитів вбачає о. Королевський у відсутності „hybridisme’y“ в студійському монастирі.³) Далі притягають увагу західно-католицького публіциста: 1) паломництво галицьких українців до Палестини під проводом Митрополита, котре мало велике значіння і для піднесення релігійного життя греко-католиків у Галичині,

і для навіязання ближчих зв'язків зі Сходом (у властивім значінні цього слова), і для розвитку уніоністичної, чи як висловлюється о. Королевський, «філенотичної»⁴) праці; і 2) релігійна опіка Впр. Митрополита над українськими емігрантами з Галичини, розсіяними в Західній Європі й особливо в Америці, зокрема заснування завдяки заходам Митрополита українських гр.-католицьких єпископств у Канаді й Злуч. Державах Півн. Америки.

Велике вражіння робить на зах.-католицького автора книжки про Впр. Митрополита діяльність О. Митрополита на полі науковій і виховавчій. Передовсім згадує він про організацію інтелектуальної праці й наукових студій в студентському монастирі, які наближують Студитів до одного з найславніших і найбільше заслужених західних монашеских чинів — ОО. Венедиктинів, про оснований О. Митрополитом Національний Музей з цінними бібліотекою й архівом, про «руську церковно-історичну місію» в Римі, котра віднайшла чимало цінних матеріялів до історії Церкви на Україні й на Сході. Пригадує також о. Королевський участь греко-католиків у Євхаристійнім Конгресі в Відні в 1912 р. та зв'язані з ним праці душпастирські й наукові під проводом Впр. Митрополита.

Менше яскраво представляє о. Королевський уніоністичну діяльність О. Митрополита. Автор зазначає визначну роль Митрополита в Вєлеградських уніоністичних з'їздах, вказує на високу національну й політичну толеранцію Митрополита, на його широку релігійну, моральну й матеріальну поміч і опіку над людьми різних національностей, ісповідань і партій, що все разом збунувало для нього великі симпатії й посередньо сприяло філенотичній ідеї. Та найбільше цікавить о. Королевського в уніоністичній діяльності Екск. О. Митрополита навіязання релігійно-церковних стосунків і підготування до уніоністичної праці серед великоросів⁵).

Широка філенотична діяльність Екск. Митрополита торкнулася й великоросів. Високо-ідейний і бездоганно-толерантний у своїй діяльності, Впр. О. Митрополит, будучи щирим українським патріотом, передовсім і над усе ставив і ставить розуміється свої архипастирські обов'язки, котрі наказують звертати релігійно - церковну опіку на всіх, піднімаючись над національними й політичними пристрастями. Зокрема о. Митрополит відіграв визначну роль в організації Російської Католицької Церкви східного обряду або, як вона називалася, Російської Православної Католицької Церкви. Російський царський уряд, загалом майже завжди вельми толерантний супроти католиків латинського обряду, навіть після проголошення в 1906 р. громадянських свобод у Росії, поширених і на сектантів і на різних «старовірів», категорично забороняв існування в Росії католицизму східного обряду. Мимо того, як оповідає о. Королевський, б. 1906 року повсталася таємна громада росіян-католиків східного обряду; бажаючи з національних а почасти й релігійних мотивів відмежуватися від католиків-латинників, ототожнюваних в Росії з Поляками, вважаючи невідповідним вмішувати в організацію Російської Католицької Церкви поляків-латинників (головно, з огляду на неприхильну оцінку серед росіян про їх церковно-політичну діяльність), російські католики східного обряду звернулися до Екск. Митрополита з проською допомогти організуванню Російської Католицької Церкви і взяти її під свій протекторат. Впр. Митрополит вважав своїм обов'язком в міру сил і можливості допомогти російським католикам, відбув у тій цілі нелегально дуже небезпечну подорож до Росії й пізніше допомагав також їм приступними йому способами, аж вкінці, в 1917 р., коли впав царський уряд в Росії, зміг надати їм правильну церковну організацію. Згадує також о. Королевський про заінтересування Впр. Митрополита Велико-руським старовірством і пробу порозуміння зі старовірським єпископом Інокентієм Усовим. З тої спроби порозуміння однак нічого не вийшло, Єпископ Інокентій вказав Екск.

Митрополитові, що — хоч він сам не бачить у католицтві ереси — та якби він вступив був в унію з Католицької Церквою, за ним напевно не пішлиб його вірні, з котрими він розлучатися не хоче.

Переходячи до освітлення діяльності й ролі О. Митрополита в національно-громадському житті, о. Королевський вказує, що в Сх. Європі й взагалі на Сході (в ширшій розумінню сього слова), Глава Церкви часто є також в тій чи іншій мірі й Главою Нації, ідейним і моральним Провідником свого народу. В руках Митрополита Андрея Шептицького, пише о. Королевський, також у значній мірі знаходився й знаходиться ідейно-моральний провід української (ruthène) нації. Далекий від суто-політичних елюкубрацій, ніколи не роблячи ніяких політичних кроків, незгідних з Його високим духовним становищем, Митрополит усе був умиротворителем неспокоїних стихій і взаємно нападаючих партій свого народу. »Його засада — розглядати весь український (ruthène) парід (в Галичині), без ріжниць чисто політичних партій, яко католицький і дбати про позискання помалу одних і других для католицьких принципів... Він бачив в Унії з Римом одинокий засіб врятувати українську (ruthène) і білоруську націю....«. Завдяки своїй церковно-релігійній та національно-громадській основаній на отсих засадах, діяльності, Він став найвизначнішою постаттю всього українського світу.

В другій частині праці списує о. Королевський сумні сторінки увязнення Експ. Митрополита царським урядом. Про перебування Впр. О. Митрополита в неволі існують спеціальні видання »Царський Вязень« і »Спомини з терневої дороги«⁶⁾. Але в книжці о. Королевського знаходимо деякі нові інтересні деталі то що. Досить вірно представляє о. Королевський тяжке становище гр.-католицького духовенства в часі війни, злочинно-нерозумне поводження обох здичавілих ворогів, переслідування в нічому не винних людей, Талергоф, переслідування Студитів австрійцями, нарешті, ганебної пам'яті урядування гр. Бобрінського... Не згадує тільки о. Королевський за ролю горливіх помічників Бобрінського — галицьких москвофілів, на котрих тяжить не менше вини за злочини російського урядування в Галичині, як на самім Бобрінскім. А вже зовсім неслухно поширює о. Королевський відповідальність за гноблення українства й Унії й зокрема за увязнення Експ. Митрополита на Російську Православну Церкву, котра мовляв, користалася при тім допомогою уряду. До справи увязнення Митрополита православне духовенство не мало ніякого відношення. Що-ж до православної пропаганди в Галичині під час війни, за неї головню відповідають російський світський уряд, галицькі москвофіли, і лише окремі одиниці з поміж вищого православного духовенства, захочені й призначені світським урядом. — Досить стисло, але живо розповідає о. Королевський про арештування О. Митрополита, увязнення в Нижнім-Новгороді й Куську, про перебування в суворій духовній вязниці Суздальського монастиря, де між ін. Впр. Митрополитові довелося зустрінутися з учнем і наслідувачем визначного українського народно-церковного діяча фільокатолика Стефана Підгорного (котрий три роки перед тим помер у Суздальськім монастирі). Деякий час майже нікому невідомо було про увязнення Митрополита в Суздалі. Колиж вістка про се рознеслася, піднялося обурення з боку українського й навіть частини великоруського громадянства. Виступив з гострим докором урядові визначний письменник Володимир Короленко, українець з походження, один з тих »україно-російських« письменників, що, мимо російського мови своїх творів, лишився українцем по духу, і не раз забирав голос в українських і зокрема в уніятських справах, боронячи національні українські потреби. (Короленко виступив також з ревеляціями й гострим осудом проти групи галицьких москвофілів, очолюваної Дудикевичем і Глушкевичем, осілої в той час в Ростові-на-Дону). Під пресією українців, зроблено запит і в російській державній думі про увязнення Впр. Ми-

трополита. Російський уряд змушений був полекшити долю Екц. Митрополита і перевести його в губерніяльне місто Ярославль, де всеж таки держано Митрополита в усамітненню. Революція 1917 р. вернула волю Впр. Митрополитові. — Почалася знову всебічна енергійна діяльність Митрополита. Завдяки його заходам, прискорено й переведено в життя легалізацію Католицької Церкви східного обряду в Російській Державі, покладено край русифікації українських дітей, вивезених з Галичини і розміщених у спеціально уряджених москвофільських притулках та по російських «пансіонах» (бурсах)⁷), організовано гр.-католицьку парафію в Києві ітд. — В літку 1917 р. відбуває Митрополит подорож на Волинь і до Києва. На Волині Митрополит випадково попадає на «зборчик» україн. правосл. духовенства, де його щиро вітають і прихильно обговорюють справу Церковної Унії. Прибувши до Москви, одвідує Митрополит Троїцько-Сергіївську Лавру й бачиться з відомими своїми філюкатольцькими симпатіями стареньким правосл. архиеп. Петром й еп. Трифоном. — Нарешті через Стокгольм і Швайцарію Митрополит їде до Риму. Але вороги українського народу розпочинають недостойну боротьбу проти Митрополита, приписуючи йому політичну акцію, якої він яко високий Достойник Церкви провадити не міг і, розуміється, не провадив. Мимо всієї абсурдності тих політичних закидів, в урядових кругах Франції й Італії їм вірили. Впр. Митрополит не зміг цілком вільно віхати до Італії й повернувся до Галичини, де занявся упорядкуванням своєї єпархії по тяжких військових бурях. — Тим часом на Вел. Україні розпочалися визначні політичні події. Треба сказати, що — мимо своїх русофільських симпатій — о. Королевський досить об'єктивно розповідає перебіг політичних подій, лише інколи надаючи їм не зовсім вірно освітлення (нпр. каже пісенітниці про «галицьку» літературну україн. мову то що). Загалом вірно характеризує він нещасливу радикальну політику Центр. Ради, відродження України за часів гетьманства й далішні події. Спеціально зупиняється о. Королевський на церковнім життю Вел. України в 1918 р., на жаль, все-таки занадто коротко й поспішно (Це особливо шкода; бо крім дуже односторонніх і коротких нарисів липківця Вас. Біднова й Ол. Лотоцького, ми не маємо жадного огляду церковного життя на Вел. Україні в 1917-1921 рр., а такий огляд усіх відношеннях є потрібний). Коли розбурхана україн. стихія стала за часів гетьманства увиходити в нормальне русло й починалася на В. Україні будівнича праця, звернено нарешті належну увагу на церковну справу. Було, — каже о. Королевський, — дві церковні партії на Україні; 1) русофільська, консервативна, котра хотіла залишитися під проводом московського патріярха Тихона, на чолі котрої був православний митрополит Антоній, і 2) національно-українська, котра змала до повного унезалеження Україн. Православної Церкви од Москви й бажала створення Українського Патріярхату в Києві⁸). В дійсності було на Вел. Україні одначе не дві, а три церковні партії чи точніше напрями: 1) консервативний русофільський, 2) ліберальний український, метою котрого було створення суто-національної Української Церкви, якаб управлялася виборним синодом (ні в якому разі патріярхом!) і служилаб передовсім національній справі⁹), і 3) український церковний, не ліберальний, напрям, ціллю котрого було створення канонічної Української Церкви з патріярхом на чолі, без перетворення її в знаряддя національної політики. Перші два напрями були ворожі до Католицизму, третій навпаки досить прихильний¹⁰), та сей третій напрям національно-будівничий (так само як і аналогічний йому національно-державницький, гетьманський рух у політичнім життю) щойно народжувався. Серед представників сього напрямку виникла щаслива думка поставити на чолі Української Церкви її Патріярхом Екц. Митрополита Андрея Шептицького. — В книжці о. Королевського ми знаходимо відомости, з якою обережністю, серйозністю й толерантністю поставився до сього проєкту Впр. Митрополит. Дале-

кий рівно й від усякого честолюбства й від наміру штучно або примусово, чи тим більш «дипломатично» накидувати релігійно-церковні переконання й приналежність до Католицької Церкви, а zarazом вірний своїм повинностям архиєрея Католицької Церкви, Впр. Митрополит зазначив, що мігби прийняти той вибір лиш тоді, якби він зроблений був великою більшістю і якби виборці ясно ууідомили що вибір його Патріархом відродженої Української Церкви є рівнозначний з узнанням Нею найвищої влади Свт. Престолу. — Та українські національно-будівничі елементи щойно починали свою організацію в 1918 р. й були ще слабкі і в державнім і в церковнім життю в порівнянні, як з україн. лібералами, так і русофілами. Української Церкви в 1918 р. на Вел. Україні не зорганізовано, а на київськiм «всеукраїнськiм» церковнім соборі величезною більшістю голосів переобрано київським митрополитом Антонія (Храповицького). Та скоро по тім впала й Українська Держава, розвалена «патріотами»-радикалами й русофілами; о. Королевський, вказуючи причини занепаду Української Держави слушно підносить божевільне соціальне реформаторство українських соціалістів (навипередки з большевиками!) й деякі ін. фатально помилкові кроки лівих україн. урядів, але додає при тім і деякі неслухні уваги, подиктовані його русофільством.

Та будь що будь, в його праці ми знаходимо досить широкий образ діяльності Великого Діяча Української Церкви й Української Нації, об'єктивно змальований людиною, вихованою на західній, французькій культурі.

Воломін, серпень 1926

¹) Стаття ся написана мною в 1926 році на просьбу редакції „Богословія“ для збірника „Чверть століття на Митрополичому Престолі“. На жаль, переобтяжений іншою працею, я не міг своєчасно викінчити її, й тому не могла вона увійти в згаданий збірник.

²) Варто зазначити, що належну оцінку, признання й подив знаходила й знаходить ріжностороння діяльність Впр. Митрополита і в ін. визначних представників Католицької Церкви, перенятих щиро християнським духом, незалежно від їх симпатій чи антипатій до укр. національної справи. Дозволю собі навести тут слова одного з визначних римо-католицьких архієпископів, людини старшого віку й високих моральних прикмет: „Ми з Митрополитом Шептицьким стоїмо на протилежних політичних полюсах. Він щирий український патріот, а я, як Ви самі знаєте, вважаю Росію своєю другою батьківщиною й бажаю її відновлення й відродження й Україну хотівби бачити автономною складовою частиною Російської держави. Та, мимо того, Митрополита Шептицького я вважаю одною з найсвітліших постатей серед наших сучасників, одним з найкращих владик Католицької Церкви. Словом, можу сказати про нього тільки гарно, тільки найліпше.“

³) „Hybridisme“ або „altération des rites“ в східних церквах, зєдинених з Католическою, вважає о. К. за дуже велике зло. З окрема, на думку о. К. „cette altération de rites... est un véritable scandale pour les orthodoxes non en communion avec l'Eglise catholique“... Розуміється, у всім тім багато перебільшення. Безперечно, обрядова сторона має певне значіння в відношенні незєдинених православних до Католицької Церкви. Та, коли ходить про те, що дійсно становило, а й дотепер становить не тільки „un véritable scandale“, але й головну перешкоду до зближення незєдиногого Сходу з Католицьким Заходом, то се не стільки ті чи інші обряди у східних католиків, скільки політика церковна й світська, у відношенні до незєдинених, над котрою боліє, зрештою, нераз і сам о. К., як се можна зауважити з ін. його писань. На сім місці ми не маємо наміру займатися докладнішим розглядом церковно-політичних поглядів о. К.—го, висловлюваних ним не тільки в сій праці про Впр. Митрополита Андрея Шептицького, але і в ріжних його статтях у редагованім ним журналі „Stoudion“, тим більше, що загальну оцінку про погляди о. К.—го ми вже мали нагоду висказати в рецензії на „Stoudion“ (див. „Ελπίς“, 1926, кн. I).

⁴) *ἑνωτης* (henotes) — одність, однодушність; „філенотичний“ — люблячий, сприяючий одності, однодушності (релігійно-церковній).

⁵) Се характеристичне для західно-католицького автора. На Заході до нині не розуміють як слід ваги Української справи. Серед західних католиків, особливо французьких, можна сказати, панує велике заінтересування справою російською, справою зближення великоросів до Католицької Церкви й поруч з тим неуважність до інших національних проблем Східної Європи. Більшість західних католиків, здається, досі не розуміє величезної національної ріжнотності Сх. Європи, і гадає, що досить нав'язати зв'язки з „центром“ Сх.

Європи, з Московією, досить установити релігійно-церковну одність з пануючими ще, правда, й нині великоросами, і вся Сх. Європа прийде до Єдності. Вистарчить переглянути Зах.-католицькі статті й видання (навіть найкращі, прим. „Irénikon“), щоби переконатися, як русофільство і разом з тим як мало звертає уваги на наші укр. справи більшість західних католиків. Вони не розуміють досі того, що: 1) великоруський елемент за винятком окремих одиниць досі був усе найбільш упірним і відкидав усі проби релігійно-церковного зближення, і 2) що ініші національності Сх. Європи, навіть православні, зокрема українці й білоруси, під зглядом релігійно-церковним сильно відрізняються од великоросів і становлять одмінні культурно-ідеологічні світи.

6) Дням неволі й ув'язнення Впр. Митрополита присвячена й ціла низка поезій, написаних галичанами й придніпрянцями, нпр. „В храмі Св. Юра“ Богдана Лепкого, „В суздальській тюрмі“ Василя Щурата, „Привіт Митрополитові Шептицькому“ Володимира Масляка, нарешті декілька віршів, наддніпрян. авторів присвячених Митрополитові, може не завжди мистецьких у виконанні, але все переняті патріотичним настроєм, поширених під час війни на Вел. Україні то в переписанні, то в гектографованні вигляді (один з тих віршів написаний був мною, тоді ще студентом) — всі вони цікаві, яко данина глибокої пошани до Ексц. Митрополита на всіх українських землях.

7) Характеристично що під час переговорів Ексц. Митрополита з рос. тимчасовим урядом у справі припинення примусової русифікації й накидання православ'я україн. дітям, вивезеним з Галичини, тогочасний ультра-ліберальний обер-прокурор рос. правосл. Синоду Львов відіграв подвійну роль, бажаючи залишити виховання сих дітей в москофільських руках. (Не знаю, чому о. Королевський дає однак позитивну загальну характеристику Львова; на „всеросійськ. церковнім соборі“ в Москві в 1917 — 18 рр. виявлено дуже неспітлі риси діяльності сього обер-прокурора). Та завдяки ширій підтримці помічника обер-прокурора Карташева (нині професора Російськ. Богослов. Інституту в Парижі), Митрополит зміг полагодити сю справу.

8) Згадуючи за проект утворення Українського Патріярхату, о. Королевський каже, що проект властиво не мав підстави в історичній традиції, бо Україна не мала своїх Патріярхів і все була залежною від інших Патріярхів, спершу від Константинопільського, потім од Московського. Се не зовсім слушно. Правда, титулу Патріярха найвищі українські владики не мали, але не раз у минулому користувалися правами влади й чести, рівними з Патріярхами. При самім оснуванні української єрархії в кінці Х. в. як слід думати, найвищі Владики Руси-України Леон і потім Йоан I, були автокефальними архієпископами, рівними з Патріярхами. По смерті св. Володимира Вел., за митрополита Теоктиста, Русь-Україна, здається, втратила повну автокефалію. Але в 1051 р. Українська Церква — се знаємо напевно — вийшла зпід влади Царгороду й стала автокефальною, хоч і ненадовго. В 1070-тих рр. кн. Ярослав I знову розірвав церковний зв'язок з Візантією й визнав зверхню владу Апостол. Столиці, отже, хоч і на дуже короткий, здається, час поставив Українську Церкву на становище автокефальної, замленої лише від Свт. Престолу. В тім самім становищі була Церква на Україні якийсь час і за князя Всеволода I. в 1090-тих роках. Пізніше в серед. XII. ст. за кн. Ізяслава II. Київська Русь-Україна ще раз зірвала стосунки з Візантією й була зовсім незалежною, відокремленою й від Риму й од Царгороду.

9) Пізніше сей напрям вилився в форму ліберально-модерністичної „Липківщини“, в якій під зовнішнім виглядом Православ'я криється мішанина псевдо-релігійного модернізму, пантеїзму, пресвітеріянства, крайного й виключного націоналізму і т. ін.

10) Визначним представником свого третього напрям був, між ін. бл. п. Преосв. Єпископ Др. Олексій Дороницин, б. ректор Духовної Академії, ширій український патріот, людина великого знання, горливий прихильник зєдинення Православної Церкви з Католицькою.

СЮЛІ ПРЮДОМ

Тут на землі

Тут на землі так хутко вянуть цвіти
І замовкає скоро любий спів пташини, —
А в царстві мрій моїх весна і первоцвіти
І ллються співи щохвилини.

Тут на землі, де все нудне і тлінне,
На мить, одну лиш мить хвилюють
[почування, —

А в царстві мрій моїх росте чуття
[незмінне

Із поцілунками кохання.

Тут на землі, в задумливій пустині,
І приязнь і любов оплакують тужливо, —
А в царстві мрій моїх вони, як дві

[богині,

Сміються ясно і щасливо.

Пережлав М. Вороний.

3 вічного міста

ДВІ ЕНЦИКЛИКИ СВТ. ОТЦЯ. Ко- нець грудня минулого 1929 р. приніс Католикам дві енцикліки Свт. Отця. Перша з дня 20. XII. починається сло- вом: „Mens nostra“, друга з 23. XII.: „Quinquagesimo ante anno“.

Перша Енцикліка п'ятнує наглядно духовні і моральні хиби нашого віку. Зматеріалізована цивілізація XX. ст., натуралізм, що затемнює Європу і її іде- али, гедонізм, що шукає багатства й е- гоїстичної роскоші — се лиха, над я- кими боліє серце Святійшого Отця. Та мимо того не треба піддаватись песи- мізмові, не треба добрим християнам знеохочуватись, а радше шукати оруд- ників до протиділення. І свт. Отець, згадавши потіхи й овочі ювілейного ро- ку каже, що хоче оставити з того ро- ку батьківську пам'ятку, а нею є пре- хосенна практика духовних вправ. Ось слова Свт. Отця: «Тяжкою хворобою ни- нішнього віку, головним джерелом усьо- го лиха, над яким усі плачемо, се брак рефлексії, се той безнастанний і прав- диво горячковий вилив серця на зверх; се неуміркована захланність на багат- ства і приємности, що поволи ослаблює в душі всякий шляхотний ідеал, зану- рюючи її в річах земських і проминаю- чих і не дозволяє їй вознестись до роз- важання вічних правд, законів божих, того Бога, що є джерелом усього, що існує, що є ціллю всього сотворіння, що в своїй безконечній доброті і мило- сердю в наших часах надзвичайним у- ділюванням ласк могутчо потягає душі до себе, мимо того зісуття слідного всюди.

А вжеж на ту тяжку хворобу люд- ського роду якийже ліпший орудник мо- жемо Ми подати, як запросити ті роз- сіяні душі до скуплення у духовних вправах»? Далі доказує свт. Отець, що дух. вправи є «школою досконалости», витворюють «надприродного чоловіка» і духа апостольства. «В тих часах без- межних потреб для душ, коли далекі місійні краї вже «білють до жнив» і домагаються все більшого числа робіт-

ників, коли і в наших краях зростаю- чі духовні потреби народів вимагають численних і дібраних апостолів в однім і другім клирі та участвующих в ера- рхічним апостольстві рядів світських лю- дий, посвячених ріжним галузям Като- л. Акції, Ми — Преподобні Братя, навчені історичним досвідом бачимо й витягаємо у духовних вправах ті вечеринки („со- пасcula“)? Провидіння, в яких благород- ні серця під впливом благодати, оціню- ючи гідно при світлі вічних правд і примірів Христа неоцінене значіння душ, почують голос Господній, що їх кличе на своїх співробітників у відкуп- ленню світа в тім якімнебудь стані жит- тя, до якого освічені Богом мудрим ви- бором пізнають покликання, щоби слу- жити Його Божому Величеству і де вони навчатись ідеальних намірів, від- ваги християнського апостольства».

Тут свт. Отець доказує, що дух. вправи були завсіди в Церкві практи- ковані. Завсіди були люди, що чули той «потяг, ту тугу до скуплення і са- моти», в якій моглиб розважати. «Піз- нійше покликав Бог у своїй Церкві просвічених Учителів духовного життя, що зложили мудрі правила, і предложи- ли методи аскези, черпані з Божого об- явлення, з досвіду власного і християн- ських віків.

І пригадує свт. Отець клясичний твір «Духовні вправи» св. Ігнатія з Льо- йолі, якого називає «Учителем спеція- лістом духовних вправ», пригадує при- мір св. Карла Борromeя, що поширив їх у клирі і в народі та оснував пер- ший реколекційний дім, який назвав „Asceterium“.

В тих послідних часах повстало ба- гато таких домів, зарезервованих для святих вправ, правдивих зеленіючих о- аз, плодючих у пустині земського па- ломництва. По страшній трагедії війни на стрічу глибокому соціальному пере- воротові, який принесла війна, стількі пезаючим ілюзіям, ось будиться чудово під подихом св. Духа потреба духовних вправ для многих; душі, затрівжені

бурями життя, розсіянням і обманом світа, затроєні атмосферою повного раціоналізму і змисловости, шукають захисту в тих асилах спокою, в тих домах молитви, де можна відпочати духом, злагодити сили, звернути надприродно хід життя».

Свт. Отець каже, що Він сам дав примір щодо того, зарядивши, щоб у Ватиканській палаті відбувався що року, курс дух. вправ. Дальше говорить про користи й konieczність вправ для клиру, Єпископів, Монахів, священників і додає, що «не є страчений для апостольства» час посвячений на духовні вправи.

По тім всім говорить свт. Отець про духовні вправи в католицьких товариствах. Ось Його слова: «Не менше лежать Нам на серці, Преподобні Братя, духовні вправи, для різних груп тої катол. Акції, якої не перестаємо ані не перестанемо поручувати і поручати, бо прехосенною, щоб не сказати конечною є участь світських людей у єрархічнім апостольстві Церкви. Бачимо з безмежною радістю, як усюди організуються духовні вправи особливо зарезервовані для тих рядів сміливих борців Христових, а передовсім для тих наймолодших, що чисельно тут прибігають, щоби приспособитися тут до святої боротьби Господньої. Тут знаходять вони не тільки силу поправити власне життя, але дуже часто чують в серці той таїнственный голос, що кличе їх стати апостолами в цілім величавім значінню того слова. Ясна рання зірка доброго витає Нас і каже нам надіятись близького світлого полудня, коли практика духовних вправ буде загальнійше і правильнійше поширювана і заховувана в різних катол.

Товариствах і дружинах, особливож у молоді.

Вкінці свт. Отець говорить про спосіб заховання овочів дух. вправ і в тім згляді поручає віднову дух. вправ т. є рекол. що місяця і що три місяці.

В другій енцикліці свт. Отець проголошує продовження ювілейного року до кінця липня 1930. Для нас Українців ся енцикліка замітна тим, що в ній свт. Отець, обговорюючи різні замітні факти в тім ювілейнім році, найкращими словами згадує і про зїзд українського кат. Єпископату в Римі на конференцію. Сі слова вказують, як дуже тішитися серце свт. Отця тим об'явом єдності, яка так дуже нам потрібна, особливож у час нинішнього лихоліття. однозгідні рішення українського Єпископату каже свт. Отець, що вони перевищили всі Його сподівання тай, що більш спасенних постанов не міг український Єпископат предложити Йому до благословення.

ПРО КАТОЛ. АКЦІЮ. До кардинальської Колегії з нагоди святочних побажань промовив свт. Отець і про кат. Акцію, кажучи, що «вона має займатись виключно виконанням поручень Христового Намісника», а закінчив словами: Не бракує журб і смутку; але навіть у журбах Наших тішимося, бо маємо безмежне і надто оправдане довіря в доброду Богу, вірність Богу і обітниці Божі, які дав Своїй Церкві і тим, що мали бути Його намісниками. І на сем камені созижду Церков мою і врата ада не одоліють ей... і «се аз з вами до скончання віка» До безмежного і надто оправданого довіря в доброту Богу, свт. Отець додав, що має довіря також до лояльности і вірности людей.

Бібліографія

В. ДЕЖЕЛІЧ. Софію вибрав. Роман з 9. віку. З хорватської мови за дозволом автора переклав М. Фірак. Львів. «Добра Книжка» 114 випуск, 1930. стр. 231. Бібліотека історичних повістей, № 4.

Повість В. Дежеліча-сина читається з великою цікавістю. Видавництву «Добра Книжка» належить повне признание й похвала за це, що в сьогоднішній повені мерзких і розкладових повістей видало саме цю високої літе-

ратурної та моральної вартості повість. «Софію вибрав», це повість про св. Константина чи то пак Кирила. На очах наших автор знаменито відтворює перші, дитячі роки св. Константина, його пізніші подвиги, любов до нього Міріями та гуляще життя на візантійському дворі за царя Михайла III. Все це одначе є лише рямцями для оформленої і ясно зазначеної в повісті постаті св. Константина.

Повість «Софію вибрав» Дежеліча, це, на мою думку, в мистецькій літературній формі писана монографія. І через цю саме історичність змісту, зливаючися з белетристикою форми, так приємно вражає читача та велить йому забувати, що він вчиться читаючи. Тому повість Дежеліча повинна ввійти в як найширші круги наших читачів.

Має вона крім ублагороднювання й ще одну прикмету: дуже гарну форму. «Софію вибрав» це картини, котрі неначе на фільмі що хвилини міняються. Розділи поділені на роки, напр. «В городі Солуні» від 827 р. до 842 або «В царським городі» 843 до 862, чи знову «Кривавий дощ» між роками 855 і 857 іт.д. Рівночасно історичні дрібниці з цих давніх, так вам зовсім невідомих часів, складаються на прекрасну мозаїку, правдивої, ублагороднюючої в своїх типах, історичної повісті.

Побажатиб тільки вид-цтву, щоби пильніше доглядало перекладу, який місцями разить такими словами як «позаяк» або «незграбний» і подбало про кращу коректу, а успіх повісті «Софію вибрав» запевнений. *Л. Н.*

ПЕТРО КОЗЛАНЮК. Вогонь. Оповідання. Львів 1930. Накладом Видавничої Спільки «Книжка» стр. 64, 16.

Ці оповідання раджу читати (чи радше починати читати, бо сумніваюся, чи хтонебудь крім партійників їх прочитає!) з кінця, себто з 64-тої сторінки: «...Що доводиться переживати галицькому мужикові за польської влади»....

В тому й суть цих історій, писаних на зразок минулих століть, де головну роль грає нещасний (обовязково!) мужик, використовуваний, гноблений, при-

гнічений, мучений, скатований і т. д. і т. д.

Словом страшні речі! На 1. стр. довідується, що «хтось невідомий підпалив двір». Гм! Безумовно зле! І тут (ох нещастя!) кинулися шандарі «як шуліки» по хлопських хатах, стягали сплячих (розуміється: гноблених, пригнічених, використовуваних і т. д.) мужиків, звичайно, Богу духа винних, і всіх запакували до «криміналу», себто до «війтової стодоли». Читач думає собі: ох! коби ці шандарі дісталися мені в руки! Невинних людей арештують! А тут тимчасом гульк! на стр. 23-тій читач на превелике своє здивування довідується, що ці арештовані мужики (мучені, скатовані, гноблені, обідрані йт.д.) знають, хто підпалив двір. Він «носив нам книжки й хотів штрайк у нас». Ось як, бачите! Але... «ми не знаємо нічого про того ані писнути... ми собі патлаті дурні».... Тут тобі й червак у хроні! Та як назвався цей, що носив книжки (понеслиб його шандарі! ліпший собі герой, тамтих невинних поарештували а він дав драла! От тобі революціонер!) автор не говорить. На нашу думку це велика шкода! Чому соромитеся пане? В цьому нічого страшного! Хаїм Канарієнфогель чи Шльома Піпендуфт, яка ріжниця?! Чому стидається своїх героїв і покровителів? Це рішуче не гарно й тому я вам не у всьому вірю! Вірю, що хлоп бідний, вірю вам і в те, що він гине в криміналі або пухне з голоду, навіть вірю, що з вас колись буде письменник (коби я був злим пророком!), алє, щоби розумний хлоп біг «до Росії за ґрунтом» (стр. 50) то таки, що не кажіть, не вірю! Побий мене Хаїм Шпіц, (цей самий, що підпалив панський двір а сам з книжками втік, мудрагель!), а таки не вірю! *Л. Нигрицький.*

Нехай гнєгся лоза!... А ти, дубе,
[кріпись, —
Ти рости та рости, не хились, не кривись!
Степан Руданський.

1/I — 15/II 1930

Місяць доброї книжки і преси!

ВАША ДОСТОЙНОСТЕ!

Одним із найважливіших обов'язків сучасного християнина, а ще більше католицького душпастиря, є під сю пору **пресовий апостолат**. Друковане слово се сьогодні проповідниця всього світа; які з неї слова впадуть, з Богом чи проти Нього, се залежить у великій мірі від нас, християн.

На жаль треба признатися, що на тому полі ми, християни, заняли одно з найдаліших місць. А ще гірше мається річ зі справою пресового апостолату в нашій народі. Досі не маємо ані одної християнської книгарні (комуністи мають їх 7 числом) чи там більшої вищальної книжок; нема в нас досі ні одного католицького дневника; парохіяльних бібліотек маємо на число парохій беручи всього 100%; християнський часопис для народу («Правда») друкується в 5.000 прим. («Сельроб» 14.000!); наших катол. видавництв (не з назви, а з роботи) маємо всього 5 (безбожних буде в четверо стільки), а їх продукція дає всього 14% нашого ринку.

Беручи те все під увагу, ясно і не дивно, що в нас шириться страшно через читане слово всяка безбожність і сектанство.

Одна на се рада й обов'язок: закріпити існуючі вже позиції християнської преси й книжки, а далі створити нові, бракуючи.

»Добра Книжка«, котрої мета співділати в усіх напрямних апостолату преси, звертається отсим до всіх добрих християн з кількома конкретними пропозиціями щодо помочі їй у справі апостолату преси. Треба нам: 1) закласти бодай одну центральну книгарню й вищальню книжок у Львові; 2) після поручень і наказів Преосв. Ординаріятів треба заложити в кожній парохії церковну бібліотеку (а коли годі. то мати вплив на читальняну); 3) треба розкинути якнайбільшу скількість реклямових летючок (календарців, цінників і т. п.) між цікавих до книжки людей; 4) совісно вивязуватися зі зобов'язань, затягнених супроти християнських видавництв; 5) на початковій місці поставити засаду: перші й найконечніші християнські часописи й книжки через християнські видавництва.

Просимо отже Вашу Достойність: 1) доповніть згл. зложіть нові уділи до »Доброї Книжки« (25 зол., права й обов'язки »тихого спільника, порука тільки 2 зол. 50 гр.);

2) зложіть згл. доповніть парохіяльну читальняну, шкільну, громадську бібліотеку;

3) замовте собі в нас даром цінники та роздайте їх по відправі згл. при якійсь іншій нагоді цікавим до книжки людям; коли се годі зробити (?), то напишіть нам адреси тих, котрим добре булоб вислати цінники; евентуально замовте собі наші календарці з реклями (по 20 гр. за штуку, рабат 20—50%);

4) зверніть по можності всі, бодай ратами, залежності які в нас маєте;

5) поширюйте книжочки »Нове апостольство« (по 10 гр.) та спроваджуйте й замовляйте наші видання після цінників;

6) моліться в наміренню пресового апостолату, виголошуйте відчити згл. проповіді про його значіння та поручайте молитися про нього;

7) при всім тим пам'ятайте, що **місяць січень і половина лютого є місяцем доброї преси і книжки та що**

8) сього року минає 10 літ існування »Доброї Книжки«, час би отже збільшити й утрівалити її діяльність на даліші 10 літ.

Сих кілька слів нехай буде малим вкладом до великого діла пресового апостолату від нас. Від Вас вже залежить їх даліше поширення й надання їм трівкої вартости через Ваше Діло!

Літературно-видавничий Інститут
»ДОБРА КНИЖКА«
Львів, ул. Содова ч. 4.

Для пресової пропаганди поручаємо такі книжки:

1) Нове апостольство	Зл. 0-10
2) Преса	3—
3) Модерна преса	0-40
4) Зброя оборони й наступу	0-10

Замовляти по адресі:

Добра Книжка — Lw6w, skr. p. 11

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

ОБОВ'ЯЗКОМ

кожного Українця (-ки) державника та всякого Українця (-ки) християнина,
Є ПЕРЕДПЛАТИТИ

Вістник літератури й життя

П О С Т У П

котрий виходить щомісячно від 1921 року в об'ємі 2—3 аркушів друку на число, перед кінцем кожного місяця.

Широкий, ощадний формат дозволяє редакції вмістити в 3 аркушах «Поступу» стільки матеріалу, що в 4 арк. меншого формату, інших подібних вістників.

Стоїть на становищі державницької української ідеології, редагований у християнським дусі. Видаваний тепер для Українців-інтелігентів; ще з 1928 р. перестав бути студентським журналом.

Містить багатий відділ красного письменства, оригінального й перекладного — статті з ділянки письменства, політики, релігії, соціології, техніки й ин. наук — бібліографію, місячну хроніку, літературні замітки й анекдоти й т. и.

Участь у «Поступі» в 1928-30 роках брали: Андрусак Микола, Аненко Іван, Арамис, Бараболяк Микола, Бать Олекса, Бохенський Ярослав, Вартовий Антін, Галушинський о. Др. Тит, Гординський Др. Ярослав, Гомзин Борис, Гладилевич Іван Константин, Гнатишак Др. Микола, Дністровський Онуфрій, Заїкин Вячеслав, Залозецький Др. Володимир, Зубик Роман, Клосовський В., Кміт Юрій, Ковалів Др. Петро, Козак Маріян, Копач Роман, Крилач Сава, Кривецький Іван, Крип'якевич Др. Іван, Курдидик Анатоль, Курдидик Ярослав, Липинський Вячеслав, Лімниченко Василь, Лоський Др. Ігор, Лотоцький Антін, Лужницький Др. Григорій, Мельник Василь, Меріям, Миропільський В., Монкевич Борис, Монтрезор гр. Адам, Мох Микола, Назарко Іриней, Назарук Др. Осип, Нигрицький Л., Оляничин Др. Домет, Пасіка Микола, Петрійчук Орест, Саварин Денис, Семчук Степан, Томашівський Др. Євген, Фірак Михайло, Чесина Святополк, Чехович Др. Константин, Шостаківський Петро та и.

Редагує «Поступ» колегія, яку складають Іван Гладилевич, Др. Григорій Лужницький (начальний редактор), гр. Адам Монтрезор, Олександр Мох, Петро Шостаківський та (як відпоручник Впреосв. Львівського Ординаріату) о. Др. Омелян Стасюк.

Пренумерата «Поступу» коштує річно 12 зол. (для заграниці 1.50 доляра), піврічно 6 зол., квартално 3 зол. Поодинокє число коштує 1.— зол. Гроші в краю просимо слати складанкою (блянкетом) Почтової Каси Ощадности на конто »408.908 — Konstantyn Hładylowycz — Lwów (а не иншими чеками чи переказами). З заграниці треба слати передплату, найкращє почтовими переказами, згл. дрефтом у порученім листі на Mr. Alexander Moch, Lwów, Sodowastr. 4.

Замовлення, рекламації, дописи і т. п. слати на адресу:

»ПОСТУП« — ЛЬВІВ — LWÓW SKR. P. 155.

Попередні адреси (вул. Сапєги, Кльоновича, Сикстуська і т. и.) неважні!

Хто не зверне сього числа протягом двох тижнів, того вважатимемо за передплатника з усіми правами й обов'язками передплатника.

30.429/1930,3.

Porto opłacone guszałtem.

Ціна цього числа 1 зол.

ПОСТУП

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ Й ЖИТТЯ

ЗМІСТ.

Р. Г. Бензен: Зелена шата. — Б. Гомзин: Европа-Україна. — Е. Ростан: Самарянка (продовження). — М. Думанський: Вишивана сорочка. — В. Соняшний: Останній метал. — Н. Павлосюк: Шевченко та Ольбридж. — Др. Д. Олянчин: Участь і роля німецького війська в війнах Польщі з Козаками (продовження). — М. Бердяєв: Християнство й соціалізм. — Записки. Б. Кабаровський: На Капрі. — Бібліографія. — Відповіді Редакції.

Б Е Р Е З Е Н Ь

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

ОБОВ'ЯЗКОМ

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

кожного Українця (-ки) державника та всякого Українця (-ки) християнина
Є ПЕРЕДПЛАТИТИ

Вістник літератури й життя

П О С Т У П

котрий виходить щомісячно від 1921 року в обемі 2—3 аркушів друку на число, перед кінцем кожного місяця.

Широкий, ощадний формат дозволяє редакції вмістити в 3 аркушах «Поступу» стільки матеріалу, що в 4 арк. меншого формату інших подібних вістників.

Стоїть на становищі державницької української ідеології, редагований у християнським дусі. Видаваний тепер для Українців-інтелігентів; ще з 1928 р. перестав бути студентським журналом.

Містить багатий відділ красного письменства, оригінального й перекладного — статті з ділянки письменства, політики, релігії, соціології, техніки й ин. наук — бібліографію, місячну хроніку, літературні замітки й анекдоти й т. и.

Участь у «Поступі» в 1928-30 роках брали: Андрусак Микола, Аненко Іван, Арамис, Бараболяк Микола, Бать Олекса, Бохенський Ярослав, Вартовий Антін, Галуциньський о. Др. Тит, Гординський Др. Ярослав, Гомзин Борис, Гладилевич Іван Константин, Гнатишак Др. Микола, Дністровський Онуфрій, Заїкин Вячеслав, Залозецький Др. Володимир, Зубик Роман, Ключовський В., Кміт Юрій, Ковалів Др. Петро, Козак Маріян, Конач Роман, Крилач Сава, Кривецький Іван, Крипакевич Др. Іван, Курдидик Анатоль, Курдидик Ярослав, Липинський Вячеслав, Лімниченко Василь, Лоський Др. Ігор, Лотоцький Антін, Лужницький Др. Григорій, Мельник Василь, Меріям, Миропільський В., Монкевич Борис, Монтрезор гр. Адам, Мох Микола, Назарко Іриней, Назарук Др. Осип, Нигрицький Л., Оляничин Др. Домет, Пасіка Микола, Петрійчук Орест, Саварин Денис, Семчук Степан, Томашівський Др. Євген, Фірак Михайло, Чесина Святополк, Чехович Др. Константин, Шостаківський Петро та и.

Пренумерата «Поступу» коштує річно 12 зол. (для заграниці 1.50 долара), піврічно 6 зол., квартално 3 зол. Поодинокє число коштує 1.— зол. Гроші в краю просимо слати складанкою (блянкетом) Почтової Каси Ощадности на конто »408.908 — Konstantyn Hladylowycz — Lwów (а не иншими чеками чи переказами). З заграниці треба слати передплату найкраще почтовими переказами, згл. дрефтом у порученім листі на Mr. Alexander Moch, Lwów, Sodowastr. 4.

Замовлення, рекламації, дописи і т. п. слати на адресу:

»ПОСТУП« — ЛЬВІВ — LWÓW SKR. P. 155.

Попередні адреси (вул. Сапєги, Кльоновича, Сикстуська і т. и.) неважні!

Хто не зверне сього числа протягом двох тижнів, того вважатимемо за передплатника з усіма правами й обов'язками передплатника.

Видавець і відповідальний редактор Олександр Мох.
З друкарні А. Гольдмана, Львів, Сикстуська 19.

Р. Г. БЕНЗЕН

Зелена шата

„О, що за щастя! бачити світ
в зерні піску і небо в пільному
црті, мотти сховати безконеч-
ність у своїй долоні і вічність
в одній годині!”

(Blake)

Старенький священик замовк на хвилину.

Ми чули виразно, як брехала пчїлка, літаючи довкруги нас. Нагло той звук за-тих і біла чаша цвітки пару кроків від нас похилилася низько під вагою комахи.

— „Я не висловився добре — продов-жав старець, стискаючи поруча тростино-вого крісла, в якому сидів. — Постараюся говорити ясніше”...

Ми сиділи в городі на невеличкій те-расі, вилоненій червоною цеглою. Тінь муру хоронила її перед ярким блеском сонця. Праворуч стояв дім, зовсім не си-метричний, з закратованими вікнами і з старим дахом, оброслим мохом, що над ним сторчала вежечка. На ліво, понад прекрасним бальдахимом червоних маків, що в горячому світлі літа хилили свої ча-ші як застигле полум'я, виростав високий живопліт тисів, а за ним видніла важка зелена маса столітнього вязу. Над тим усім ясніла чудово чиста і лагідна бла-кить небес.

Священик дивився перед себе широко-отвореними дитячими очима, що дивним блеском горіли на його худому обличчі, окруженому сивиною. Був одітий в стару рясу, на якій місцями, що були більше освітлені, можна було добачити зелені витерті плями.

— „Ні — говорив дальше — той приві-лей, про який я вам згадав, то не є віра,

це якась особлива відміна дару ясновид-ючости, що його в певній мірі має кож-ний з нас, і котрий, менше чи більше, по-зволяє нам усім, пересвідчуватися особи-сто про те, чого навчили нас... авторітети. Частина нашого духового життя полягає головню на вправляванні тої здібности. І от, сподобив собі Бог, вивінувати ту здібність у мене виїмковою субтельністю й проникливістю, так само, як наприклад вам дана визначна зручність, відшуку-вати й оцінювати красу в річах там, де інші зовсім її не добачуть. Ті здібности не є заслугою моєю ані вашою, не маємо більшого права, чванитися ними, як бар-вою своїх очей, особливим талантом до математики або посіданням великої фі-зичної сили. Тому, що цікавитеся цею справою, скажу вам, що сила ясновидіння хвилями в мене така інтензивна, що ду-ховий світ здається мені таким видимим, як це, що ми звикли називати світом яви, дійсности. В таких хвилинах найчастіше не перестаю відчувати різниці між духо-вим і матеріальним, але оба ті світи з'явля-ються рівночасно, наче на одному пляні, і тоді можу довільно оглядати з більшою виразистістю один, то другий.

„Зараз постараюся вияснити це ще до-кладніше! Все це є проблемою точки за-ломання зорових промінів. Щойно гля-діли ви в небо, що над нами, але ви його не бачили, бо перед вами, замість неба,

виділа ваша думка. Потім я відізався, ви здригнулись, глянули на мене і тоді побачили мене; ваша думка зникла. Отже чи розумієте, що в тих наглих „росвітленнях“, що мені трапляються, знаходжуся в подібному стані, як ви перед хвилиною, коли дивлючись на небо, бачили рівночасно небо й свою думку на одному образі. Або другий приклад. Ви бачили зеркало, що висить над коминком в мойому габінеті? Отже це залежить від зорового огнища або від вашого бажання, чи будете бачити шклянну плитку й мур, на якому вона висить, чи цілу кімнату, що відбивається в люстрі. А чи можете тепер уявити собі, чим би це було для вас, якщоби ви могли обі ці речі оглядати рівночасно. Це щось подібне, як у мене.”

— „Я збрехавби, якби сказав, що розумію вас, отче — відповів я. — Але звольте описати мені перший досвід того особливого дару, що ним ви наділені.”

— „Здається мені — говорив старець — що перше видіння мав я в ранньому дитинстві, але це тільки можу припускати на підставі записника моєї матері. Записала вона, що я бачив, як з муру нашого городу виринуло обличчя й звернулося до мене. Я мав прибігти в хату дуже зворушений, але не переляканий. Особисто не памятаю того випадку, а мати уважала це за привид, а правдоподібно і я також уважавби це за привид, якщоби подібні випадки не трапилися мені й пізніше. Перше „видіння“, яке точно памятаю, зайшло серед таких обставин:

„Одного дня при кінці липня (я мав тоді 14 літ), вертав я до родичів на ферії. Повозка з одним коником ждала на мене на двірці о четвертій пополудні, але що я знав коротшу дорогу (ми йшли нею колись лісом), то я скинув свої клунки в бричку, а сам відбув той півгодинний прохід піхотою. Стежка (як пригадуєте собі) заходить в густий сосновий ліс. Я пішов по слизьких шпильках попід чорне склепіння старих сосон і почувався щасливим, як завжди, коли вертав додому. Часто маю надію, що мої перші кроки по тім боці життя наповнять мене подібним задоволенням.

„Незглибиму тишину ліса не переривало нічого, зглиблювали її хіба ще біль-

ше придушені шепоти повітря й слабе світло дрожало на темно зелених галузках. Знаю це нині, бо тоді я зовсім про це не думав. Справді й тоді не був я байдужим до краси й голосів природи, але не усвідомляв собі того так, як пр. те, що віддихаю, бо не розумів значіння речі. Ідучи лісом, я звичайно тільки закримчував якесь дерево, на яке добре булоб вилізти, вивір-ку або мотиля, якого мігби зловити, галузку, з якої мігби зробити лук або стріли.

„Та мушу вам ще сказати, в чому полягала в тій добі життя моя релігія. Це була релігія більшости молодих хлопців з добрим вихованням. На першому пляні — що так скажу — було моральне правило: є речі, яких не повиннося допускати, а є речі, які я обов'язаний робити. Трохи даліше — на піввіддалі — приявність Бога. Я досить добре усвідомляв собі, що я є заєдно перед Богом, але не, що Бог є переді мною. В тій посередній перспективі бачив я Христа, якого уявляв собі дуже лагідною та деколи строгою і невимовною істотою. А зрештою все инше поле моєї віри було заповнене різними таємними тайнами й догмами, хоч я уважав їх за щось, що може цікавити тільки дорослих. В безконечній далі, як облаки на видно-крузі небес, уявляв я собі той невидимий світ неба, звідки Бог дивиться на мене.

„Тут, довкола мене, стояв світ видимий зі своїми приємностями. Там, у неясній млі віддалена віра; я знав, що має право до моєї пошани, але не давав їй ні крихти зі свого серця.

„Так отже скоренько спішив я лісом, дрібне людське сотворіння, пересічне, без значіння, а всеж безконечно вище (коби я був знав про те) від тих темних велитнів з розрослими тілищами й раменами, що наді мною кивали лагідно листястими коронами.

„Стежка йшла в однім місці дещо під гору. Понижче на ліво лежала широка поляна, окружена соснами. По середині подовгаста саджавка. Той прекрасний килим мурави розстелився п'ятдесят кроків від стежки.

„Не зумію вам описати, як почалося моє видіння. Нагло, не дізнаючи жадного потрясіння, я нерухомо застиг. Уста мої висхли, я чув, як очі виходять мені з ямин

від напруженого зору, а в одній нозі відчув я біль, що звичайно дається чути, коли ціле тіло довгий час спочиває на однім боці. Видіння впало на мене так нечайно, що мій мозок не мав хвилини часу на застанову. Отже безпечно не могла це бути праця моєї уяви, але справжнє „обявлення”, нагале і ясне. І пригадую собі, що я бачив:

„Я стояв на краю величезної шати з зеленої матерії. Довгий хвіст одягу був розложений переді мною, але я не бачив, що решта простягалася на величезнім просторі. Та чудесна зелена шата блистіла від вишивок і мережок. По обох боках завважив я рудаві стяжки, що тонули в темній зелені, більше випуклій. По середині трену, який я бачив, був ніжно крипнятий білий агат; надімною звисало синява підшівка тої шовкової шати. Я усвідомляв собі, що та шата була велика понад усяку уяву і що я стояв — що так скажу — нібу на одному з її зморщків, розложеному на невидимій підлозі. Але передусім виразніше і докладніше від усяких думок почував я певність, що та шата не знята й не покинена, але що одягає вона живу Особу. І власне в хвилині, коли я це подумав, нагла дрозж пройшла зелену матерію, ніби порушилася Істота, одягнена в той величній плащ. Я почув на лиці легкий подих того порушення й припускаю, що це власне пробудило мене з „здивлення”.

„Потім глянув я знову — й побачив, що все було таке саме, як тоді, коли переходив я туди останній раз. Була стежка і саджавка і сосни й небо в горі — таємна Приявність відійшла. Я був знова тільки малим хлопцем, що йшов туди пішки, любо роздумуючи про свого кони-

ка, стрільбу та про свій покоїк. Я старався побачити ще те, про що пам'ятав, що бачив перед хвилиною. Даремно! Мурава під моїми ногами зівсім не була подібна до тої шати, а передусім не бачив я ніде ні сліду Особи, яка ту шату носила. Поза власною особою не завважив я нічого живого, окрім комах, що бреніли в повітрі і спокійної вегетації ліса.

„Хтож міг бути тою Особою, якої приявність нагло й безсумнівно я відчував? І нагло з нагальною дрозжу прошибла мене відповідь, але не змогла пересвідчити мене про свою правдивість.

„Зайве говорити, що прийшовши до дому, я навіть не згадував про свою пригоду. Я мав вражіння, що був припадково свідком сцени майже страшної ваги, сцени, про яку зможу не раз роздумувати в тишині мого спочинку, або підчас ранішніх проходів по лісі, але розповідати це комусь, уважав я неможливим.

„Пройшли довгі роки, заки я зрозумів, що Бог, який мені тим чином обявився, дозволяючи мені побачити одну зі складок безконечного плаща, що ним вкриває землю, був тим самим Господом довгих молитов, що заєдно дивився на мене з батьківською зичливістю, полученою зі строгістю”.

Старенький духовник замовк, а я не відповідаючи, знову задивився в город, вмовляючи в себе, що маки творять мережку шати, а щєбіт птичок приносив мені гомін шелесту важкого оксамиту, що ним рушає кожним кроком невидима Особа. Та надаремне я силкувався. Моя уява спала. Маки палали і птиці щєбетали — нічого більше.

(Переклав Ю. Ш.)

Б. ГОМЗИН

Європа — Україна

Неясні знамена...
Якісь погрози...
Немов природа вже не може
Здержати дітей своїх...
Зриваються ті хлопчаки
На рівні ноги

Й торощать муравлину працю комашні...
Дуднить земля
Під марш незнаних легіонів...
Зривається десь гнів —
Це спини розігнутися хотять
Ізпід арма тверезого ума.

А рука незрима вперто
Вогняні букви пише,
Як колись у Вавилоні...
Але підсліпі і беззубі
Нащадки Фавста
Забули вже читать
Велику книгу...
І зойкнуть лиш тоді
Безтямно,
Коли шкереберть
Полетить майстерна вежа
Новітніх архітектів без душі
Під тріск і скрип
В могутніх диких лапах
Зісохлих, порохнявих
Ребер.
Стара Європо!
Величний світе бетону й заліза!
В тобі не вгас
Іще бунтарський дух шукань...
Уперто хочеш світом кермувати —
Замість орлів
Гудять мотори — ріжуть хмари.
Але хтось душу вийняв
Із величної будови Ренесансу!
Без Бога й без душі,
Немов човен без весел,
Іде старенька,
Що колись,
Колись за молодечих літ буйних
Жагучим поцілунком
Спопеліла бутний Рим...
Тепер іде
Без Бога й без душі...
А серце їй —
Холодне, нерухоме,

Загутане у звої формул —
Невблаганно точить шашель...
І в колись дзвінкій
Привабній пісні,
Що чарувала ворогів,
Що-раз чутніш, усе чутніш
Зловісний гострий
Кашель.
Битий шлях...
Із Азії в Європу.
„Проклятий” шлях.
Политий рясно кровю
В вирі сорокату тисячеліть.
Тут плут воровся глибоко в землю,
А меч був сторожем рілі.
Ломаючи відвічну скибу,
За меч хопивсь
Мій предок — давній Ант.
І боронив Тебе від гвалту й навали,
Тебе, підстаркувата молодице!
А Ти... пустуючи про це забула...
А він стояв, мав мур, на роздоріжжі
Заходу і Сходу,
Аж поки не упав...
Але ще не кінець!
Ще не останнє слово!
Ще плуг і меч дзвенітимуть
В руках міцних Гетьманів.
Чи чуєте дзичання
Лютє шершнів?
Бо вже від літ
Ярами, байраками
Чвалує, розкидаючи принадну зброю,
Зброю днів нових,
Грізний, незнаний
Вершник.

ЕДМОН РОСТАН

С а м а р я н к а

Три картини з євангелія в перекладі
В. ГЕРАСИМОВИЧА.
(2-ге продовження).

ДРУГА КАРТИНА.
БІЛЯ БРАМИ СИХИМА.

(Ще заки завіса підніметься, чути шум веселих голосів, дикі вигуки, спів, сміх. Завіса піднімається. — Базар біля брами Сихима. Велика площа, до якої збігаються з усіх боків вузенькі вулички.

Доми з плоскими крівлями і з вузенькими зовнішніми східцями. Праворуч домівка Фотини. В глибині городська брама в виді склепеного переходу; глибока та темна, на кінці ясніше — видно за брамою поля. Над брамою комірка сторожа (шоера) й вартова вежа, з якої

вартовий може далеко бачити. — Ярмарочна метушня. Багато крамарів у сорочатих одягах: крамнички, скрині, купи мішків, кошелів, сплетених із пальмового гилля, глиняні глеки. В глибині біля брами стоять городські старшини й поважно розмовляють. Це таке місце, куди завжди збираються на балачку. Діти граються. Парубки сміються, забавляються підніманням важкого каміння. Дівчата й молодіці розглядають товари й балакають. — Петро й другі Ученики Христові теж тут. Прийшли купити харчів та крамарі відитовжують їх і глузують з них. Священик у глибині разом зі старшинами.).

I.

ПЕТРО, УЧЕНИКИ, ЮРБА.

Голоси крамарів:
Овочі соковиті! Чільний риж!
Мід! Свіжий хліб! Гей, молока купіть!
Петро:
Іх крики дужче розбурхують голод
Андрій: Йдім геть!
Петро: Чекай, поспробуємо ще.
Андрій:
Чого? Даремні всі зусилля наші.
Вони глузують та кепкують з нас
1-й крамар:
Коржики на оливі!
Андрій: А по чому вони?
Парубок (біжить до крамарів):
Зацініть добре, хай Жиди платять!
(Ученики відходять від 1-шого краму).

2-й крамар (до дівчат):
Дівчата, ось вам краска задля брів!
3-й крамар (до парубків):
Хлопці, меромська тирса задля стріл!
Петро (до Вартоломея):
Лице явесь добряче у того старця.
Що продає ось там сушені смокви.
Стрібуй, зайді до нього, може купиш!
2-й крамар:
На нігті краска, гей!
Андрій (до Петра): Я з голоду
Вже гину.
Петро (до Вартол.):

Ну, тай щож? Невжеж...

Вартоломей:

Він тільки побажав, щоби мене
Нагробним каменем на смерть тай
придушило.

Іван:

А мене, Петре, спрага страх палить.

4-й крамар: Купіть

З Єгипту свіжі огірочки, гей!

Петро (мириться з долею):

Хоч риби ще поспробуємо купити.

(Іде).

1-а дівчина (до другої):

Ноемі, гей, чим вдарував тебе

Твій щедрий друг сьогодні?....

Ноемі: Ба, згадайте!

1-а дівчина:

Мабуть шовкову сітку на волосся дав?

Ноемі: Ні.

2-а дівчина:

То деревляні може черевички?

Щоб грімко лопала по камінцях?

Ноемі: Жартуєш?...

1-а дівчина:

Може зеркальце зі сталі?

Ноемі: Ні. Згадайте!

2-а дівчина:

То може перстінець?

Ноемі: Кільце до носа.

Дівчата (здивовані):

Що за роскіш!

Петро (оподалик до рибалки):

Хочеш, за рибу цю два сиклі дам?

Крамар: Чотири.

Чоловік (з птахами на плечі):

Пташа борня! Гейже, хто цікавий!

(Коло нього гурт).

Петро (до учеників):

Ходімо геть!

Андрій:

Ну, щож нам вдалося купити?

Вартоломей: От, трішки рижу.

Петро: Зі сміттям.

Яків: І сир.

Петро: Сухий.

Андрій: І овочі.

Петро: Гнилі.

Іван (показує китяг
винограду):

І ось

Ще гронко винограду...

Петро: Не такий це він
Як виноград колись з землі святої.
Не треба, бачу, двох, щоб піднесли
його.

(До одного з Учеників):
А скільки ще гроша зісталось в гаманці?
Ученик (показує гаманець):
Ні шеляга.

(Відходить,
другі переглядаються між
собою).

Андрій (хитає головою):
Невжеж?

Петро: Ов, доста скоро.

Яків:
Це, браття, Юда так нас обкрадає.

Іван:
Ба, а Учителеві як про це сказати.
Він завжди відповідь одну вам дасть,
Та ще якось так сумно усміхнеться:
»Так треба, бач, щоб Юда гріш любив«.

Петро: Ходім!
(Йде до брами).

Юрба:
Ага, Жиди ідуть вже геть!
Злодій! Свині! Пси!

Петро (тихо до Івана): Іване!
Я гадаю....

Юрба: Злодюги! Волоцюги!

Петро:
Гадаю, бач, що добрих Самарян
Хиба у притчах знайдеш, а живих
дасть Біг.

(Ученики відходять).

II.

ТІ САМІ БЕЗ УЧЕНИКІВ, ВІД ЯКОГОСЬ
ЧАСУ З'ЯВИВСЯ АЗРІЄЛЬ І СТАВ ПЕ-
РЕД ДОМІВКОЮ ФОТИНИ.

Азрієль (до служниці
Фотини, що вийшла на
пори́г):

Фотина не вернула від кирниці?

Служниця: Ще ні.

1-а жінка (до другої):

Гляди: Ось-ось, там Азрієль.

Жде, не діждеться, бач, своєї він
Фотини!

2-а жінка:

Ах, не балакай же мені ти так про неї!

1-а жінка:

Гей, патокою дні її текуть.

3-я жінка:

Розпусниця! Ми раз-враз спини гнем,
Кужіль прядем, то хліб печем,
А любас ванником її все величає
Тай її горішків фісташкових зносить.

Азрієль:

Що з нею діється?

(Кричить до вартового на
вежі):

Шоер, чуєш?!

Ти з башти там далеко бачиш все...
Скажи, чи не іде сюди Фотина?

Сторож: Не видко.

1-а жінка (до другої):

Чуєш, золотенька бджілко?

Гидко дивитись!

2-а жінка: Оливко солодонька,
Потішся, кажуть, вже кінець вневовзі
Оцій мерзкій огиді. Таж вона
Зівсім забула всякий стид. Тепер
Прогнати з города її рішили.

3-я жінка: Хто порішив?

2-а жінка: Старшини наші.

3-я жінка: О?!

1-а жінка:

Ось, бачиш, раду, радять там

Про неї мабуть.

2-а жінка: О, давно пора!

Вона для Сихима зараза-чума
Й для нас усіх, невжеж, о, пальмочко
моя?

1-а жінка:

О, так, перлинко дорога моя!

3-я жінка:

Через її гидкі, безстидні очі
Пішло ще Господь кару на Сихим.

2-а жінка:

Зза її одягів ярких погинем всі.

1-а жінка:

Ох, це повія страшелезна.

2-а жінка:

Ти правду кажеш, так.

1-а жінка:

І за її гріхи,
Терпіть прийдеться нам!

2-а жінка:

Посмілаб тільки
На нас поглянуть, — скажу я їй правду.

Азрієль (до служниці):

Піду її стрічати.

Сторож (з вежі): Ось вона!

Азрієль: Ти бачиш там її?

Сторож: Вона біжить.

Дає руками нам якісь знаки.

Довкола йде полями. Ось вона
Летить стрілою мов велика птаха.

Азрієль:

Як так, — це не вона.

Сторож: Вона, яж бачу.

Йй мабуть там щось приключилось. Коси
На плечі впали, вся схвильована.

Азрієль:

Ні, ні, це не вона.

Сторож: Вона, гляди!

(Фотина з'являється під бра-
мою. Вбігає схвильована. Стає
задихується).

III.

ТІ САМІ Й ФОТИНА.

Азрієль:

Нарешті ти! А я дріжав... лякався...
Й не в силі висловить... Звідкіляж ти?
Значить, ти не була біля криниці,
Бо навіть глека, бачу, не несеш?

Фотина:

Проте таки води всім принесла.

Азрієль:

Чомуж так скоро бігла ти?

Фотина: Бо знала.

Як дуже спрага мучить тутка вас

Азрієль:

Так, значить, ти ходила?

Фотина: До криниці.

Азрієль: До Якова?

Фотина:

Ще вчора звали так її.

Азрієль (сміється):

Так називається вона й сьогодні

Фотина: О, ні!...

Азрієль:

Деж намітка твоя, кажи?

Фотина: Згубила.

Азрієль: Деж амфора?

Фотина: Де амфора?

Азрієль:

Деж ти була? Що діяла? Кажи!

Тебе шукав я...

Фотина: Я знайшла себе.

Азрієль:

Таж ти туди з амфорою ходила?

Фотина: А, так...

Азрієль: Деж ти покинула її?

Фотина:

Там, де покинула себе.

Азрієль:

Чом мучиш ти мене, чому вдаєш
Безглузду?

Фотина: Зістав це, знак

О, біденький хлопче мій!

Азрієль: Таж я люблю тебе.

Фотина: Зістав це, знаю...

Я аж тепер, як любиш ти мене.

Та в поцілуї часто неприкмітно

Душа душі доторкнеться крилом.

Про що даремне мрів, стало помітно,

Як притуливсь палким до мене ти

[чолом...]

Все це, про що при мені хтів забути

Згадай бо все, мій хлопче, знову мріти

[зачинай!]

Тобі несучи ці мрії, і твої вони мають бути

Стремлінь товчком, тож їх вже не кидай!

(Кричить):

Народе!!!

Азрієль:

Гей, що дієш ти, Фотино?

Фотина:

Ви всі, що втішною зійшлися тут

[юрбою!...]

1-й з юрби:

Фотино, нам тебе ніяково, бач, слухать.

Фотина:

І ви жінки, що дзвінко так смієтесь!

1-а жінка:

Пропалца, й ти ще тутка смієш

До нас балакати?!...

Азрієль (до Фотини):

Мовчи бо, кажу!

Фотина:

Гей, старшини і книжники і ви

Священники!...

1-й старець:

Мовчи, пожди, тобою

Займуться...

Фотина:

Й ви, купці!

1-й крамар:

Це хто?

Її Фотино, здається: кличуть.

Фотина:

Там при криниці стрів мене мандрівник

Із Назарету білий чоловік,

Так лагідно зі мною він балакав,

Що не забуду слів Його во вік.

Він простий, любий і ласкавий

Що хочеться до стіп йому кланяти

А як промовить, то здається,

Що пташку з уст буде пускати.

Юрба:

Ха, ха!

Фотина:

Здається, він пророк великий,
Гріхи він знає... Ах, це було чудо!
Мені здається, чи це не Христос?

1-й з юрби:

Із глуздів зсунулась...

2-й з юрби: Що там таке?

3-й з юрби: Ха, ха, ха, ха!

Купець:

Гей, голубів купить!

2-й купець:

Два горобці купить на жертву!

Продам дешево!

Фотина: Слухайте мене!

Я так благаю, я так молю вас!

Покупець (до купця):

Скільки стоїть оцей мішок коріння?

Купець:

Бери за двацять сиклів!

Покупець: Ти мене,

Як того Йова знищити берешся!

Фотина:

Там при кириці стрів мене мандрівник

Вдягнутий весь у білі шати,

Сказав, що називається Ісусом.

З Юдеї тут прийшов між наші хати.

Я не дала Йому води напиться,

В розмові з Ним я нехить проявляла.

Він встав нараз — і о воді небесній

Казав таке, чого й не прочувала.

1-а жінка (до купця):

Скажи, звідкіля в тебе це наместо?

2-а жінка: Тай гарнеж...

Купець:

Справжній фенікійський виріб.

Фотина:

Мені здається, що це сам Месія

Парубок:

Месія? Він прийде тоді, коли

Давно на попіл стліють наші кости

І нас давно не буде на землі.

2-й парубок (до других):

Ходім, погледимо туди, де птахи

[бються?

Фотина:

Ах, вислухай мене, народе мій

[нещасний!

Яж добру новину тобі приношу!...

1-й купець:

Та годі бо, досить...

2-й купець:

Мовчи, бач надоїла!

Фотина: Мовчати маю? Ні!

1-й купець:

Мовчи бо, ще раз кажу!

Фотина:

Мовчати маю? Ні! Бо правду я пізнала.

Її повинна всюди людям голосить!

Та хоч юрба за це мене би і прокляла

І дорікала, гнала, — не можу вже

[мовчать.

Там при кириці стрів мене мандрівник

Вдягнутий весь у білі шати.

В Його словах так видно, так і слідно,

Що хоче нам небесне світло дати.

Невидимий Його буньчук тай невидимо

Над ним розпнятий царський бальдахим,

Побачивши Його, вже не підете мимо,

Між тисячами Він один.

Як в літнім леготі далекий пісні дзик,

Як цвітів запах, сопілок стогін,

Так тихий, ніжний ось цей мандрівник

Отак всю душу оживляє Він.

Як горличка від молока біліща

Так сніжно-біла і Його душа,

Вона мені та над усе миліща.

Обіцяний, Він цей, якого я ждала.

1-й купець:

Вона народ бентежить безпотрібно

1-й з юрби (до купців):

А так, бо що там нам слова надії,

Коби лиш застою не було в торгівлі.

2-й з юрби:

Нам тут говорять про Христа.

Священик:

Хто?

Фотина:

Я!...

Священик:

Яка безлична! Про Христа верзеш?

А знаєш ти бодай, хто це такий

[Христос?

Про нього говорити може тільки хто?

Учений, книжник, біглий у Письмі

Святих отців, пророків і царів.

Цього же чей не може знати... жінка.

Фотина:

Ой, не так, жрече Божий, бо, бач,

[пророк як каже:

»А як прийде ваш Господь і Спаситель,

Сліпец прозирить, глушко же чутиме,

Каліка побіжить неначе олень,

Німи осанну-піснь співати буде.

Священик:

Поправді каже. Так сказав Ісайя.

1-й старець:

Вона писання знає.

Парубок: Так, так, вона

В святому захваті!...

2-й парубок: Це тому,
Що Дух над нею!...

3-й парубок: Ні, а цього ради,
Що таки прегарна...

4-й парубок (намагається по-
тягнути її з невеличким гур-
том, що хочуть іти.

Тож ходім до Нього!

Там ждуть!

Фотина:

Ні, ні, бо, бачте, я бажала

З пів города привести до Нього.

Дитина:

Я хочу, теж до Нього йти з тобою.

Фотина (кличе):

Гей, ви, яких убогії житла

Зачумлені! З яких кепкують всі,

Неначе з блазнів, або сміховальців!

Ви, парії, проклятії законом!

Самарськії погане! Ви,

Яких ім'я найменням глуму стало,

Нещасні тут ось на землі, яких

Позбавить хочуть щастя і на небі!

За мною до Нього! Він вам, вам

[об'явився.

До бідолах, калік і грішників знизився.

Хто в праці кусочок хлібця знайшов,

Та хто з вас не ридав гірськими

[сльозами,

Хто радісний, бадьорий, цей не з нами—

Зістаньтесь тут! — Він не до вас

[прийшов!

Священик:

О, ні! Христос непоборимий витязь,

Він в силі й славі тут прийде до нас.

Фотина:

Він бідний мандрівник, що пити

[просить.

Священик:

В плащі з зірок, крізь воздухи—стрілою,

Посеред лискавок злетить до нас, на

[землю.

Фотина:

По стежечці гірській спустився тут до

[нас

й зірок не мав Він довкруги чола.

Та наче зірка ясна вся його душа.

Священик:

Він прийде й грімко нам оповістити:

Що »в законі спасіння!«

Фотина:

Він прийшов,

Щоб тихо нам сказати: »Спасіння

[в вірі!«

Священик:

Як грізний ватаг Він прийде і землю
Всю здобуде!...

Фотина:

Ні, Він мирний ворог

Війни, Він знищення нищитель,

Він смерті смерть!

Священик:

Звідкілля Він? Хто знає?

Христос родитись має від Давида

Фотина:

Звідкілля Він, це ще пора нам знати,

Давидів сувертник ще прочитаєм згодом.

А покищо — із бідної сім'ї Він родом.

Усе життя звик тихо працювати

В сокирника убогенькій хатині,

А Ангели, що були при Ньому,

Бува', цілують в жовтім гибльовинні

Обчіпляні русяві кучері Йому.

Трудилися Його святії руки —

Ярмо ладнали або терези,

Він згадував заєдно ваші муки,

А над терезами у думку поринав

І правосуддя людям всім бажав.

1-й з юрби: Ходім за Ним!

Священик:

Ах, про-Бі, цеж фальшивий

Христос!

1-й з юрби:

За всіми я фальшивими готів

Йти, щоб тільки не прогавить

Бува', справдішнього Христа.

1-а жінка:

О, так, веде до Нього нас мерщій

Та полиши ці заскоружлі душі!

Фотина:

О, ні! Ввесь город там піде зі мною,

Хай всі почують, в кого тільки уші!

2-й з юрби (кепкує):

Христос, що грішникам гріхи проща'!...

Фотина:

Дас Він серцю дивний супокій

3-й з юрби:

Із жінкою при студні розмовля'.

Фотина:

А душам ясний промінь Свій.

Купець:

Він такий гарний, як що береться

[говорить?

Фотина:

Гарячою любов'ю Він горить!

Ті, що Його почують, не забудуть,

Бо так як Він, ніхто не говорив.

Мені сказав Він там, мені відкрив:
Що першими самі останні будуть.
А ще сказав мені: Щасливі ті,
Що жили тут в покірній бідноті,
Бо запанують. І щасливий той, що

[спрагу має,
Цього то я напою вічною водою.

Щасливий той, що плаче і страждає:
Йому подам я вічну радість мою.

А хто знемігся під ярмом — спічне...

Купець:
Довкола неї все юрба росте.

Фотина:
Піду кричати, наскільки стане сили
Про все, що Спасові уста там говорили.
(Вибігає в супроводі юрби).

1-й старець: Вона пішла...

Купець (гляди́ть їй у слід):
А тисячі пішли за нею!

2-й купець (кричить за ними):
Та чомже ви покинули свої хати?

3-й купець:
Що з нею дія́ть, гей? Їм розум явсь

[мішати!
Не можна ж так! — Придумати́ треба

[щось!

Голос Фотини (з далеку):
А ще Він говорив: »Слабкий — щаслив!

Я силою підкріплю йому плечі
І паном стане, хто рабом служив«.

Купець:
Не можнаж допускати́ такі́ речі!

Голос Фотини:
»Суддів своїх суди́ть!« — ще Він сказав.

1-й старець (лютий):
Ба, чу́сте?

2-й старець:
Щож з нею дія́ть нам?

Священик:
Нам треба тут прикликати Римлян
(До купця):

Біжи!
(Пошепки пояснює йому, що

має сказати. Чути слова):
Бунт... небезпека... Щось в такому

[роді.

Голос Фотини:
І гадку, ще Він висказав таку:

Що бідаки ввесь світ унаслідять...

Купець (боязко):
Що за слова?... Їй за нахабність ця...

Гей, та заставить би її мовчати!
Священик (до післанця):

Хай військо нам мерщій пришлють!
Не можнаж допускати́ до розрухів
[осьтут!

Голос Фотини (блище):
І говорив Він: »Тяжчий з двох шляхів
Ви вибрати повинні — це любови шлях«.

Священик (до купця):
Біжи і закликай Римлян мерщій!

(Купець вибігає):
Фотина (знов з'являється,
а за нею ще більша юрба):

І говорив: »Вся мудрість світа — тїнь,
Убогі духом царство наслідять«.
1-й парубок (який іде зараз
за нею, схвилюваний,
у захваті):

Ах, слухайте її, зверніть увагу всі!
Чи можна видумати́ слова такі?

Слова ясніші зір, слова такії
Вона почула де? Хиба, що від Месії.

Й щож говорив Він ще?
Фотина: Ах, що іще?

»Прощайте всім усе. І будьте смирі
І радісні усі! А другому чини́ть

Таке, як хочете, щоби він вам чинив.«
Ось ввесь закон, найвища́ ься премуд-

рість.
»Хай ваше серце та за всіх болить.«

І що іще? Не в силі пригадати
Ті Божі і високі і святі слова

А найчастіше це слівце Він повторяв:
»Любов, любов, любов.«. — »В Моїй

любві

Пробудьте ви! — Ось заповідь Моя.
Хай радість в вас Моя перебуває вічно

І радість ваша хай бува́ звершена!
Ось заповідь Моя: Один одного

Ви полюбіть, як вас Я полюбив;
Бо більшої нема любови, як що хто

За друга свого положить душу...
До тебе як в ночі твій вірний друг

прийде
І скаже: друже мій, позич мені три хліби,

Ти встань і дай йому, чого в тебе прохав.
Як з жертвою прийшов ти до престола

І пригадав собі, що брат твій у душі
Щось проти тебе має, — ти піди, —

Свій дар зістав — і з братом помирись...
І аж тоді жертвуй ти свою жертву Богу.

Та це усе іще та не уся любов.
Як любиш бо тих, що люблять теж тебе,

Яка же в цьому в тебе є заслуга?

І грішник любить цих, що люблять його...
 Як хочеш, щоб з тобою другі поступали
 Так само поступај заєдно й ти з людьми.
 Ти ворога люби, добро йому чини,
 Благослови такого, що тобі клене,
 Молись за тих, які ненавидять тебе.
 А як тебе ударить другий по лиці,
 Підстав йому ще й друге і прости!
 А хто тобі із тебе твій хитон зідре,
 Ти дай йому іще тай спідню одежину.
 Люби ти ворогів, то будеш Мені другом.
 Люби! люби, люби і все тобі проститься,
 Люби, хоч би й життя ти за любов віддав.
 Любіть один одного, а день такий прийде,

Що всі побачите Мою святу любов.
 Любіть, любіть, любіть один одного.»

Всі (падають на коліна):

Що це таке? Яка дивна наука?

(Гамір, оклики).

Небесний Царю! Христе! Ах, осанна,
 слава

Давида Синові! За нею всі! Ходім!
 (Всі в захваті, встають, хочуть
 бігти разом з Фотиною, та їх
 відштовхують римські вояки,
 що надійшли з центуріоном).

(Дальше буде).

М. ДУМАНСЬКИЙ

Вишивана сорочка

(Присвячую пам'яті моєї покійної мами).

I.

Ах! Вишивана сорочка!...
 Маленьким ще я так мріяв!
 Вишивана сорочка!!

Я мав п'ять літ. Горів у мене вогник зби-
 тошника. Мама пестили. Нераз пригорта-
 ли до своєї ніжної груди. Так!

А лице обсипували горячими материн-
 ськими поцілунками.

Поцілуй!!

Верніться тепер ніжні такі!!...

Щірі такі!! А я?!

Я всьо — всьо віддам за вас.

Поцілуй мами!!

Моєї любі мами!!

А тепер?!

Тепер хвилює довкруги подих понурих,
 ледяних уст сірої дійсності.

Ледяних уст!!

А я душею думками в чепурній, малій
 кімнаті — в обіймах солодкої мами!

Ах! Тії поцілуй!

Тії, обійми!!

„Я хочу вишиваної сорочки!” — не про-
 шу я, а прямо говорю до них!

„Я хочу вишиваної сорочки!”

Нижний поцілуй... і

Обіцанка!!

II.

Минає зима.

Мама хоріють, а я?...

Я тішуся, що мені вишивають сорочку!!

„Ах! Вишивана сорочко!”...

Горячка сповила їх, а я?

Я малий стою при ліжку і мучу маму
 питаннями, докучаю... оповідаю свої істо-
 рії, хвалюся, що Ганя докінчила за них
 вишивати мені сорочку.

„Вишивана сорочко!

В неділю вже вберу тебе!..

Яке велике щастя у малого хлопчини!!

III.

Весняне сьйне сонце зняло білу шубу
 з плечий землі. По сіножатах і дорогах
 остояли озера-ріки води. Чепурна хата
 стояла наче на остро́вці.

Вечоріло.

Завтра неділя.

Так! Я вберуся в вишивану сорочку!

„Ганю, положи її ось тут, біля мого
 ліжка!”

Я тайком пригорнув її до серця і заснув!

„Так! Я завтра вберуся в вишивану со-
 рочку!”

Вишивана сорочко!”

Сплю.....

Ніч накрила чорним рядном усю кімна-
 ту.

Таємністю майоріла!... А там?!.....

Серед темності зближається до мого
 ліжка ясна постать.

Зближається.... і на вустах кладе горячий, ніжний поцілуй!!

Такий, як моєї мами!

Я збудився!

Що се?

Се був наче привид у сні!

Так?! А може се хтось був?!

Моя мама?!.....

Пращальний поцілуй!!!

IV.

В другій кімнаті горіли свічки!!

А в головах стояв хрест!!.....

Усміхнені лежали мої мама.

Лежали.....

А полумя свічок сипали світлом на хрест і їх!

Мою маму!!!! — — — — —

Біля їх стояли засумовані тато.

Глибокі, рясні сльози бігли

з їхніх сірих очей!

Я притулився до їх! — —

Високий, стрункий мущина плакав!

Плавав.....

А рясні сльози скапували на ніжне лице моєї мами.

Вони навіть не ворохнулись.

А Вони?!

А тато? Тато шептали:

„Колись таке ніжне, палке серце зака-
[меніло!

Колись такі солодкі уста зледоватіли!!

Колись такі кохані, великі, сині очі й не
[глядять вже на нас!

Ах! Колись!!..... А тепер?

Тепер обгорнулися Вони чорною засло-
[ною смерті!

Безпопечної смерті!”

І тато плакали!

Дуже плакали!!

Я притулився до їх. — — —

Мене обняли дужі руки, пригорнули до
[мокрого лица.

Ах! Який страшний, повний розпуки,
невимовного жалю був їх поцілуй!

Який невимовний біль купався в від-
ривних їхніх словах.

Вони до нині мучать мою душу!

Вони на віки вбилися в моє серце:

„Нас двох осталося! А мама... Наші ма-
[ма.....

Вмерли!... Маленький... сину... нас...
[двох осталося!!”

І тяжкий плач!

І рясні сльози!!

І густі поцілуй!!

А мама сплять!

Кріпким сном сплять!

Не чують голосів!! Того болю!! —

А мама сплять!

V.

Я сиджу на столі біля моєї мами.

В хаті нема нікого, — тато вийшли на подвіря, дідунь до другої кімнати.

Я дивлюсь у замкнені очі мами...

Щось говорю!...

Скаржуся, що тато подерли мою виши-
вану сорочку. І я ані разу не вбрав її...

Плачу!!

Ах, — я дивлюсь, а їхні очі немов роз-
[горнулись...

Так!...

І я припав до груди і почав цілувати
їхні в хрест зложені руки!!

А вони?!

Вони мене обняли і я... послідний зло-
жив голову на любих, ніжних грудях.

Понісся тихенький гомін... Почув я:

„Сину!... Пращай!... Я буду з тобою!”

VI.

Мене збудили. — — —

Маму складали на постелю вічності.....
Голосіння зібраних наче ледом діткнули

[моє серце!!

Мої уста діткнулися вуст і рук мами!!

Їх замикали в чорну, як ніч труну!!

„Ах, моя мамо!” — вирвалося тихо го-
лосіння з моїх грудий.

А вони, ні ворохнулись...

Скрізь видно сіру воду! — —

Громада людей іде на кладовище!

На раменах несуть чорну скриню.

Так!

В ній замкнули мою маму!

„Ах! Недобра труно!

Ох! Моя мамо!” — — — — —

В нутрі замерзла ще земля радісно при-
няла свою жертву!

Сміялась своїми поганими розмоклими
[вустами.

Земля сміялась!

А всі?!

Всі плакали!!

Вона радісно обіймала!

А ми?!

Ми працювали!... Тато не відривав свого погляду від чорної труни...

Грудка за грудкою закривали мою маму. Я занімів в сльозах! А тато? Тато жалем говорили:

„Ах! Земле, земле!!

Ми всі твої... Твої!!

Чому Ти не вдоволяєшся вже жовтим, зів'ялим цвітом?!

Чому пожираєш щойно розцвілі?!

Яка ти, земле, жорстока!!

Яка ти.....”

А вона сміється і пригортає мою маму до своєї чорної груди!!

Неупросима земля!!

Так!

Бо вона на віки замкнула мою маму!!

„Земле! Земле!!”

VII.

На двері сипле дощ!

А я в хаті...

Сиджу на ослоні і дивлюся в вікно. Довкруги тихо. Лиш відзивається рівномірно, монотонно годинник!!

„Т... а.... к! Так!! Так!!!”

Я оглянувся.... Нема нікого.....

Пустіє їх ліжко!

Пустіє ціла хата!!

І виривався з моїх малих грудий тяжкий плач!

„М.... а.... м.... о! Мамо! Возьміть мене зі собою!

Мамо! Я.... с.... а.... м! Мамо!... Я боюся... Мамо!”

А годинник:

„Так, — так! — Так — так!” — —

На ліжку мами лежала нова, подерта, вишивана сорочка.^{*)}

„Ах, моя вишивана сорочко!”

І покотилось дві струї сліз:

Одна на порожнє ліжко...

Друга на нову, подерту, вишивану сорочку.....

„Моя мамо!”

„Моя вишивана сорочко!”

*) Є звичай, що після смерті матері йа знак жалоби не носить яркого вишиття. Часом деруть нову вишивану сорочку (М. Д.).

ВІКТОР СОНЯШНИЙ

Останній метал

Я — Останній Металь.

Один із тих, котрі повстали разом із землею, а твердістю і блиском перевищили багатьох.

Незрівняний.

Дорогоцінний.

Й закопано мене глибоко під землею, де вічна темрява, де вічна спрага сонця і простору безмежного.

О, як тут важко і страшно...

О, як тут невиносимо...

Великим, незмірним тягаром придавила мене земля зверху — з усім своїм лахміттям, котре безсоромно сміється до сонця з моєї безрадности...

Сміються кусні розбитої цегли, кусні перепаленого вугілля і черепки побитої посудини...

Бо вони, гидкі й безвартісні, дивляться на сонце й дихають безмежністю простору;

а я, дорогоцінний, котрий блиском своїм з темноти місяць і зорі — у темряві вічний...

Вони бачили силу і славу моїх менших братів, що скорше виривались з-під тягару землі на волю — залізних паротягів, сталевих пароплавів і літаків срібно-крилатих, і тому загорілися гнівом на мене — їх старшого брата.

Вони бояться мого блиску і величі — й тому так пильно стережуть мене глибоко під землею.

І думають вони, що я за довгий час спокою та мовчання — умер, й не встану вже ніколи.

Я чув крізь шар землі виття їх радощів і пісню похоронну, яку вони поквално відспівали наді мною...

І помилились.

Бо отсе мене вже досягнула горяч роз-

паленого нутра Землі, і ще одна хвилина — й вибухну розгніваною лявою в простір світа й розторощу гріб землі, в котрім закопано мою юнацьку силу!

І тоді станеться чудо:

Я мертвий — оживлю і затрівожу світ!

Я, темний у темнім гробі Землі — засяю всіми спектрами слави в проміннях золотого сонця!

Я, німий — промовлю й заспіваю всіми мовами і співами землі, яких іще не чуло людське ухо!

Я, незнаний — стану відомим від кінця і до кінця землі: мене побачать вершки гір і береги океанів, великі міста й малі оселі.

Я, нікчемний — стану цінним і незами-

нимим, і вклоняться мені захід і схід, південь і північ...

І загуде моя слава по всіх просторах світа — підхоплять її вітри буйні і передадуть степам безмежним, лісам зеленим, горам недосяжним і морям широким...

І злетяться соловії й жайворонки з усіх кінців землі до мене й заспівають новий гимн моєї слави...

І зрадіє небо й розступляться хмари й засміється сонце до землі нечуваним ще усміхом...

І тоді я стану тим, котрим був вічно:
Великим!

Світлим!
Невмірущим!

Н. ПАВЛОСЮК

Шевченко та Ольбридж *)

Вони були різні, цілком різні люде — різних країв, різних мов, різної віри, різної крові та різного вигляду. Один був чорний, з шорстким та кучерявим волоссям — негр-мулат, котрий приїхав із Америки. Він був Африканцем. Його батька привезено до Америки із рідної Африки на невольничім кораблі, як матеріял до роботи на цукрових плантаціях, як робочу худобу, разом із сотками інших чорних африканських тіл, спійманих на „ловах“, які уряджували цивілізовані білі народи на чорних африканських людей — цілком так само, як уряджується лови на оленів північної Сибірі.

Його батько був хлопчиною-невільником, однак сотки чорних африканських людей знали й пам'ятали, що сей хлопчина — син їхнього князька, найстаршого в їх роді; і коли прийшов час ставати хлопцеві на роботу на цукрових плантаціях під нагайку наглядачів, африканські люде, навернені вже на американську віру, вибрали юнака за свого пастора, щоби тим чином визволити його, сина найстаршого в їх роді, від нагайки та рабської праці.

До тогож самого, себ-то, до пастирства приготовлювано й сина, молодого Ольбриджа. Однак його вже від наймолодших літ невідома сила потягнула до театру; але тому, що в тих часах при входах до американських театрів стояла урядова пересторога, що „собакам і муринам вхід до театру заборонений“, — то він нанявся за слугу до якогось актора, щоби лише бувати в театрі, щоби бодай з по-за куліс бачити, що діється на сцені.

Світовою знаменитістю, признаним генієм приїхав він до Росії...

А другий — Шевченко, з українською, круглою, як гарбуз, головою, зі старими козацькими, понурими вусами. Він також із неволі вийшов, із кріпацької московської неволі, також крадькома пробивався до своєї мистецької творчости, потайки чиввся, потайки малював, де чим міг, і за те його били, що малював.

*) Ольбридж був знаменитим трагіком, котрий грав, як ніхто інший, трагічні шекспірівські ролі; одинокий король Лір Отелло. Про їх стрічу оповідала Е. Юнге, відома російська малювальниця та письменниця, в домі батька котрої, графа Т. Толстого віце-президента академії мистецтва стрічались Ольбридж і Шевченко.

Саме тоді приїхав він з протилежної сторони, зі Сходу, з по-за Каспія, з другої неволі, із жорстокої миколаївської солдатчини, приїхав він — небуденний мистець, великий творець українських дум, української поезії, котрого мистецьку величину пізнано в дальших кругах шой-но недавно; той, котрого, по словам самих російських письменників останньої плеяди, „малярство і поезія були розторощені й знівечені жорстокою рукою російських миколаївських часів”.

І стрінулося їх двох у третього — російського аристократа графа Теодора Толстого. Там стрінулися іменно тому, що й він був для них — зустрічний. Окруження графа Теодора Толстого було аристократичним оточенням того рода, де признавалося за однуку приличну та гідну кар'єру — військову, де хвилеві „ухили” в сторону мистецтва, поезії та літератури тільки як „ухили”, як хвилеві екскурсії, і де признавалося негідним і напів-понижаючим, щоби мистецтво, поезія та література могли стати для чоловіка з аристократичної родини цілим життям, по-за котрим нічого вже в чоловіка не лишається. Та якраз Теодор Толстой належав до тих „революціонерів”, котрі не вагаються зірвати з традицією, якщо тільки вона спинює дальший розвій життя — і вибрав собі мистецтво, як однуку ціль свого життя. Люде, котрі ближше знали графа Т. Толстого, оповідали, який скандал був в родині, коли він покинув полк та замкнувся в своїй робітні.

Оповідать, що він пізніше став самотнім знавцем та найсубтельнішим цінителем чистої античної краси, найбільшим гравером, якого загалом знала до того часу Росія. Громада людей, які сходились у нього, була винятковою між громадами, які збиралися тоді в Петрограді: це були переважно люде, котрі залишали різного рода „блискучі” кар'єри та з запалом переходили в сторону мистецтва і літератури. З офіційної точки погляду не цілком „благонадійна” громада — почавши від близького приятеля дому М. Костомарова і кінчаючи на кривнякові Львові Толстому, котрий також уже тоді відходив від „порядної” кар'єри та зближався до літератури.

А головне — це серце, чудове серце графа Теодора Толстого, котре все належало до людей, що вибрали цю останню кар'єру навіть під загрозою миколаївської нагайки; тих людей він уважав своїми найближчими, рідними людьми. Він перший порушив справу повернення Шевченка із степових батальйонів; він не завагався, не дивлячись на перестороги приятелів про небезпечність кроку, подати (кілька разів перед тим відкинене) нове прохання до царя підчас коронації все про тогож „небезпечного” Шевченка! Тільки завдяки Т. Толстому й не пропав Шевченко в закарпатській пустині, тільки завдяки йому він був привезений до Петрограду і, хоч розбитий та понижений, всеж таки перед смертю ще побачив шматок дійсного життя, зазнав ще хвилю дійсної життєвої радості, радості мистця і письменника — побачити признання від тих, для котрих він творив.

До графа Теодора Толстого прибув Тарас Григорович просто з Нижнього Новгороду; оповідають, що в родині графа була велика, зворушаюча радість, коли вони дочекались Шевченка.

До їх дому прибув у тому самому часі й другий великий чоловік — Ольбридж. Товмачкою між ними була старша чотирнадцятьлітня донька Теодора Толстого, без котрої не могли мати ніякого змісту стрічі Ольбриджа з Шевченком, котрі цілком себе не розуміли, і котра з такою ніжною згадкою про одного й другого розповідала пізніше.

Шевченко приходив звичайно скорше. Він рисував тоді портрет Ольбриджа, і вже наперед розкладав свою току, застругував олівці, приготавляв відповідне освітлення та спокійно чекав на чорного гостя.

Ольбридж все спізнявся і впадав до кімнати, немов буря, швидко скидав зі себе плащ і ще в передпокою питав слугу, чи „тут артист?” Так він називав Шевченка.

„Артист”, звичайно, був тут, з вугіллям та кредою в руках, і приймав Ольбриджа суворо та з докором. І, свідомий вини, Ольбридж покірно сідав на визначене йо-

му місце у вказаній Шевченком позі, і тоді на якийсь час наставала могильна тишина... Та не на довго.

Ольриджові, очевидно, невиносиме було спокійне сидження, зосереджений зір та цілковита мовчанка — він починав змінити пози, робити гримаси, а Тарас Григорович сердився та клявся: „Ось, бісова дитина! Не всидить тихо...” А потім Ольридж і цілком не міг зносити тихомірності ненормальності позування, і починав співати сумні пісні муринської неволі, врешті зривався зі свого місця і починав танцювати буйні муринські танці та представляти сцени. Тоді Шевченко залишав також своє малювання і, підперши голову руками, співав тужні думи про українську неволю, і лучалось, що танцювали вони оба: один — муринський танок, а другий — українського гопака.

І цілувалися і обіймалися вони, і сміялися і плакали...

А потім ішли довгі, тихі розмови, за посередництвом чотирнадцятилітньої дівчинки, про їх минулу долю та про їх спільну долю.

Один оповідав про свою муринську долю, про те, яку гірку муку пониження переніс він тільки за одно те, що він не білий, заки видістався на світ; а другий оповідав про свою українську долю, як він був кріпаком, як його били за те, що він не міг не малювати, як заслали в далекий баталіон, як мучили його, як пошарпали його серце, розбили та знівечили його цілого...

Так стрічалися Ольридж і Шевченко.

Др. Д. ОЛЯНЧИН

Участь і роля німецького війська в війнах Польщі з Козаками

(2. продовження)

Під Збаражем і Зборовом. Як відомо, польський король вибирався в похід проти козаків, щоб виручати від них коронне обложене військо під Збаражем. На перших початках облоги (біля 20/30. VI. 1649) коронного війська було: по одним даним 9.000, по другим — 10.000, третим — 12.000, по четвертим — 15.000, а знов інші означають його на 19.000, 20.000, 30.000 і навіть 60.000 люда¹¹³). Заслужений український історик-культурник М. Грушевський приєднується до того погляду, що обложені під Збаражем мали „сього 9—10 тис. еластивого війська”¹¹⁴). Це число можна прийняти, як нам здається, після перших боїв козаків із Поляками, коли перші збили других з другої лінії збараських укріплень. Як що вірити, Поляки, втратили: „57 гармат, цілий обоз та дуже багато побитих”¹¹⁵). На нашу думку коронне військо під Збаражем виносило перед тим першим боєм напевне понад 15.000 „рицарства”, без „челяді”. Бо коли судити на основі листа короля Яна Казимира до регіментаря того війська Андрея Ферлея (з дат. Люблин, 3-14. VII 1649), то цей мав перед днем 28 червня не 6.000, а „біля десяти тисяч війська”, „не згадуючи війська вельможного сандомирського воеводи” та „иньших хоругв”, які на власні кошти до нього приставали¹¹⁶). В цю кількість війська під командою А. Ферлея не входили ще війська Я. Вишневецького, А. Конєцпольского та інших, які могли посідати не „три з половиною тисячі”, як гадає М. Грушевський, але можливо трохи більше. Саме число дивізій коронного війська, яких під Збаражем було п’ять — Ферлея, Лянцкоронського, Остророга, Вишневецького й Конєцпольського¹¹⁷), — можуть сміливо наші припущення підтверджувати, що його там було по-над 15.000 люда як не більше.

Число Німців в цих дивізіях сягало напевне до 5.000 люда, коли судити лише на основі трох відомих полків, як — полков. Корфа (кіннота) й генерала артилерії Приемського (два полки піхоти).¹¹⁸⁾ Можливо, що й Денгоф командував на той час Німцями (драгунами).

В облягаючої сторони — в Українського Гетьмана Богдана Хмельницького — на погляд М. Грушевського, було, „коло 70 тис. козацького війська і дещо більше орди та більші й менші вільні дружини українських повстанців.¹¹⁹⁾ „Річ очевидна, що навіть титанічній енергії Хмельницького неможливо було удержати в тодішніх умовах війни і провіянтування, не то що чотирохсоттисячне, а й двістітисячне козацько-татарське військо протягом яких пяти-шести тижнів під Збаражем в тім порядку, в яким його бачимо. Се власне та сторона в збараській кампанії, яку треба піднести, як свідцтво незвичайних талантів Хмельницького як стратега і правителя, що він усю ту величезну масу воєнного народу, будь що будь на Бо-зна як організованого й дисциплінованого, бо й недавно тільки в такій великій кількості введеного в козацькі кадри, вмів утримати підчас довгої, прикрої, невіграшної облоги в такім порядку — не даючи розтіктися ані пуститися в мародерство.¹²⁰⁾

Очевидно, вся кількість козацького війська на ті часи не обмежувалася на семидесятитисячному числі, яке перебувало під Збаражем і таким воно могло можливо й не бути. Бо не треба при цьому забувати, що окрім Збаража були потрібні ті війська ще на волинському й литовському фронті, не кажучи вже нічого про внутрішню охорону України, яка теж тоді потребувала мати якусь частину того війська. Про тогочасні для України перебуваючі три фронти був поінформований і бранденбурський курфюрст на основі відповідних донесень А. Адербаха.¹²¹⁾

Доводиться не погодитися з М. Грушевським що до кількості татарської орди при козацькому війську, якої на його думку було „дещо більше”, як 70.000 люда. В некористь цього твердження М. Грушевського промовляють різні дані, які ми дозволяємо собі тут навести.

В часи вирушення козацького війська на фронт мав при собі Український Гетьман на основі одних даних п'ятнадцять, а на основі других — сорок тисяч Татар.¹²²⁾ Трохи пізніше, деся в перших числах червня, прибув під Збараж сам хан і привів з собою „тільки 10 тис. орди”, як говорив в польському обозі полонений Татарин¹²³⁾ і ті що „на муках були”¹²⁴⁾ Знов інші полонені з козацького фронту „розповідали” в тому обозі, що Татар при Українському Гетьманові нараховується: на око одних — „на тридцять тисяч”, а на око других — 60 тисяч¹²⁵⁾. Як бачимо, не одна із цих „вимучених” вісток не сходиться із довільним повищим твердженням М. Грушевського до числа Татар при Українському Гетьманові, як рівнож із тими перебільшеними, які бачали в ньому Поляки — сто, двісті тисяч. Зі свого боку ми приєднуємося до того приблизного числа Татар, що їх всіх було під Збаражем по-над „тридцять тисяч”, які прийшли сюди з ханом і раніше без нього. При козацькому війську творили вони виключно кінноту, правда степову, а не фронтову, проте досвідчену й бойову.

Як виглядали бої під Збаражем між козацькою і польською стороною, то вони вже відомі в освітленню М. Костомарова та М. Грушевського. Результат цих боїв закінчився тим, що польський обоз було зі всіх боків козацьким військом обложено. Облога польського війська під Збаражем наочно виказує фронтову пристосованість козацького війська в змислі військової техніки та її беззатности, як рівнож вона підкреслює ту стратегію й тактику, яку посідав Великий Гетьман. Бо щоб те польське військо здобути, він „примінював різних (воєнних) штук: насамперед наказав копати окопи проти (польських) окопів та з редутами (возами) посуватися під самі вали.¹²⁶⁾ І так був під них наблизився, що аж оден з другим розмовляли, безнастанку вигукуючи з гармат, день і ніч летіли кулі в обоз польський як град, чим і силу шкоди робили людах.¹²⁷⁾

„Останню штуку замислив Хмельницький Полякам вступити — німецьку піхоту в обозі польському взбунтувати. Щоб так йому ця штука вдалася, то, перемовивши на свій бік кілька тисяч тієї піхоти, він немовби вирвав у Поляків трохкутний зуб. Маючи великі труднощі до переговорів, він щоб цю справу перевести, зробив у той спосіб, що написав листа до кн. Вишневецького... Той що цей лист приніс, колишній утікач з німецької піхоти¹²⁸), почав про ту справу говорити своїм іно-вірцям, прикриваючи нечесноту свою пильною потребою. Ці, зустрінувши хорунжого з батальону Корфа, віддали йому листи (передані їм через утікача), бунтуючі німецьку піхоту й так писані: до тепер, підчас облоги, ви своїми німецькими грудьми закриваєте трусливих Поляків, які ховаються за вас за непевні гроші, які вони обіцяють, але не платять за ваші рицарські ідважні заслуги... Колиж вони що й дадуть, то ваші польські офіцери самі з'їдають. Розважте ваші небезпеки й не раз проливу кров, як рівнож ту мізерну ціну, якувам Поляки платять. Коли, погордивши польськими послугами, схочете до мене перейти, то матимемо більшу й певнішу плату та більші користи. Жолд одержите від мене відразу. Окрім цього будете отримувати подарунки, особливо за ваші відваги та перемоги.¹²⁹)

Не дивлячись на те, що дні збараського війська здавалися пороховані,¹³⁰) вони предвіщували небажаний для Українського Гетьмана кінець. По шістьох тижнях дразливої облоги польського обозу видно повстала в татарського хана нехоть до того добивати Поляків. Можливо, що на цю нехоть хана й незадоволення Татар розрахувала свої ресурси польська політика, як і українська супроти Німців, і тому на-вмисне проволікала прихід короля під Збараж.

Як відомо, король прибув із своїм військом під Зборів 4/14 серпня. Одні дані нараховують того війська 18.710 люда (12420 кінноти й 6290 піхоти, число якої складало 740 Поляків та 5550 чужоземців)¹³¹) другі — 20.350,¹³²) а треті 22.200 люда,¹³³) без „челяді“. Останнє число королівського війська, з додачею ще відділів С. Потоцького можна вважати більше-менше правдоподібним, коли в основу взяти число перше й до него додавати нові відділи, які майже до 4/14 серпня до короля прибували.¹³⁴) В це загальне число королівського війська входило Німців 9.020 люда, коли підрахувати навіть ті дані, які є відомі й очевидно ще не вистарчаючі, бо можливо, що німецького війська під Зборовом могло бути й більше. Суму того німецького війська складали: а) піхота — 1200 люда королівської гвардії під командою Веверського й Гізи, 1500 — ген.майора Гувальда, 1500 — А. Вайгера, 1500 — Б. Радзичиля, 1200 — Я. Вайгера, 400 — Замойського, 120 — „пруських вибранців“; б) кіннота: 100 — короля, 200 — А. Вайгера (драгуни), 100 курфюрста під командою Брандта, 100 — під командою Остена, 100 — А. Вайгера, 700 — полк. Майделя (райтери).¹³⁵) Все це королівське військо, будь-що-будь свіже й не зморе не могло вступати в бій із своїм противником.

Команду над своїм військом доручив король коронному канцлеру Ю. Осолінському, а німецьку піхоту й артилерію — ген.-майору Гувальду, що викликало незадоволення серед інших, бо мов „Осолінський був статист, а не жовнір, а Гувальд чужоземець“.¹³⁶) Як подає А. Адерсбах, на ці часи мав ген.-майор Гувальд під своєю командою „7 тис. люда“¹³⁷)

Плян і організацію зборівської битви з козацької сторони переводив Гетьман Богдан Хмельницький.¹³⁸) З польської сторони не так організація, як її план спочивав у руках відомого й практичного знавця військового діла ген.-майора Гувальда й то починаючи з переправи коронного війська через Озерну (5/15. VIII). Тут ген.-майор Гувальд, заосмотривши річку двома мостами та наказавши своїй піхоті почати окопуватися, дав можливість королеві праве крило установити наскоро до бою, бо прохід таким чином був прикритий і забезпечений.¹³⁹)

По переході за Стрипу бойовий порядок королівського війська виглядав так: правим флангом командував Ю. Осолінський, а лівим — Ю. Любомирський. В се-

редині фронту перебував король, а при ньому його гвардія й ген.-майор Гувальд із німецькою піхотою та артилерією.¹⁴⁰⁾

Супроти королівського війська „в ніч під 5 (15) серпня виведена була в поле орда, а за нею козацьке військо,¹⁴¹⁾ кількість яких разом могла сягати що найбільше до 50 тисяч.

Голосна зборівська битва поміж обома ворогуючими силами розпочалася в день 5/15 серпня. Як засвідчив очевидець зборівської битви Йоган Шліхтінг (в занотованню А. Адербасаха), пруські райтери й німецька піхота під командою ген.-майора Гувальда хоробро відбивалися від противника. В деяких моментах битви вони примушували його навіть подаватися назад. Але коли козаки „mit ihrer Gewalt“ таки добре напірали на тих німецьких райтерів й піхоту, то вони їх не видержували й уступали.¹⁴²⁾

Зборівська битва була для польського короля нещаслива, проте вигідна. Вона підтримувала ніби-то престиж капітуляційних переговорів, які король польський „предложив“ Українському Гетьманові (в ночі того-ж 15 серпня)¹⁴³⁾ через його будь-що будь знеохоченого до довгої фронтової війни союзника — татарського хана, щоб таким чином рятувати, як занотував ген.-майор Гувальд, польську армію „від цілковитої руїни“¹⁴⁴⁾.

На пропозицію польського короля, продиктоване татарським ханом, Український Гетьман дав свою „згоду“. В наслідок цього по цілому фронті настало „напівдня“ завішення зброї (Гувальд), відтак дразливі переговори й нарешті Зборівська угода (9/19. VIII. 1649), яка порізнила польську шляхту із королем та Ю. Осолінським, „wegen heimlich gepflogener Correspondenz und gehaltener Collusion mit den Rebellen“¹⁴⁵⁾.

На розходження шляхти із королем впливало також і те, що король хотів був „доручити на вербувати до перебуваючого німецького війська ще 20.000 люда“. Ці розходження поміж шляхтою й королем напевно змогли були йти задалеко, якби на бойовій лінії не перебувала „козацька армія“ й то „під тим претекстом, немов вичікувала на ратифікацію й конфірмацію кінця миру з боку річпосполитої.“¹⁴⁶⁾

Під Жагалем і Лойовим. На литовському фронті бої не були успішні для козацького війська, як під Збаражем та Зборовом (у значінню не тактичному, а перемовному). 17/27 червня 1649 року воно потерпіло поразку під Жагалем. Вороже військо під командою Гонзевського, Оттенгаузена та Денгофа розбило козацьке рійсько під командою полковника Іллі Голоти.¹⁴⁷⁾ Отримавши цю сумну вість, Гетьман Богдан Хмельницький наказав полковнику Стефанові Подобайлові оборонити зі всіх сил від ворога головну переправу через Дніпро й то в місцевості Лойова, „яку можна назвати воротами з Литви на Україну“, як висловився український заслужений історик В. Липинський.¹⁴⁸⁾ На обоз ворожий в Речиці післав Український Гетьман полковника Станислава Михайла Кричевського. Всі ці тактичні пляни робилося для того, щоб задержати ворога на Литві й не допускати його в бік Києва, як цього хотіла від головного команданта тих литовських військ Януша Радзивилла польська обложена сторона під Збаражем.¹⁴⁹⁾ Бо якби Я. Радзивилл справді був зміг пробратися через Дніпро й підійти до Києва, то хто знає, чиб він в цей спосіб не загрозив головному козацькому війську під Збаражем і плянам Українського Гетьмана. Зрозумілим стає отже, що затримати Я. Радзивилла на Литві було в той час для української військової тактики й zarazом політики „річю конечною.“¹⁵⁰⁾ Її вдалося здійснити, бо дорогу ворогові на Україну загоротив герой український полковник Кричевський як трупом своїм, так „йому подібних войовників“, в знаменитій битві під Лойовом (21/31. VII 1649). В цій сумній, але величній для української історії битві полковник Кричевський урятував, з одного боку, від погрому головне козацьке військо, в випадкові, наколиб воно було опинилося між двома ворожими вогнями — з боку коронного, королівського й литовського війська — та, з другого — уможливив Українському Гетьманові Зборівську угоду, яка послужила

вихідною точкою насамперед для незалежнення України від річипосполитої польської, а відтак — для пізнішої цілої нашої історії.¹⁵¹⁾

Ціле козацьке військо під командою полков. Кричевського складалося майже з легкої кінноти й було його в часи битви під Лойовим „біля 20 тисяч люду“, не рахуючи очевидно війська під командою полк. Подобайла, який стеріг ворога на Дніпрі. Повільної осадної піхоти в війську полков. Кричевського не було, як рівнож відчувався брак гармат, мушкетів та пороху, окрім рицарської відваги і слави.¹⁵²⁾

Ворожі сили, під командою Я. Радзивилла, були в далеко кращій боєвій ситуації, ніж війська козацькі полков. Кричевського, перекинуті на литовський фронт, як відомо, згід Константина.¹⁵⁴⁾ Якесь певне число ворожих тут сил трудно установити. По одним джерелам вони перед битвою ніби-то виносили, без надсилок, 3000, а знов по другим — разом 8000 люда. Це останнє число узглядає В. Липинський за мінімальне, коли брати під розвагу присутність хоругов в уділі битви (кілька гусарських — найменше 5, 13 козацьких і татарських, 18 піхотних і драгунських та полк райтерів, рахуючи в ньому 1200 люда).¹⁵⁵⁾ Склалися ті ворожі сили переважно з Німців.¹⁵⁶⁾ Частина їх належала Я. Радзивиллові, як припускаємо, військо надворне й місцевих залог, а частина якась — напевне герцогу курляндському, який Польщі тоді всеж таки був зобов'язаний допомогати. Німці в війську Я. Радзивилла творили як піхоту, так і кінноту. В поході Я. Радзивилла на козацькі війська під Лойов німецька піхота виступав в відділі Гонзевського та полков. Оттенгауза,¹⁵⁷⁾ а кіннота, як рівнож і піхота, під командою полков. Райнгольда Тизенгауза.¹⁵⁸⁾ Побіч цих двох німецьких полковників засвідчується присутність в уділі битви під Лойовим ще й інших німецьких старшин, як: полковн.-лейтенанта Гансгоффа, Вольфгана, Кельнгольда, Грота, полковника Лессгевандта (лицького команданта), Роп, Нольда (курляндчика), Вольта, Лютмана, Віхмана, Швартцгоффа й т. д.¹⁵⁹⁾ Із цих німецьких старшин забитими, коли вірити, оказались: з піхоти капітан Роп й „його багато Німців“, а з райтарії — ротмістр Грот.¹⁶⁰⁾

Після бою з козаками це, може не так чисельне, як вибране вороже військо, маючи подостатком зброї й пороху не було вже здібне до походу на Україну. „Приятель і права рука Хмельницького (полковник Кричевський), виконав даний приказ від Гетьмана України; бачив, що по нинішньому бої Радзивилл не є в стані йти далі на Київ.“¹⁶¹⁾

¹⁵¹⁾ М. Костомаров: Богданъ Хмельницкій, стр. 270—71, прим. 1 і 2; М. Грушевський: „Хмельниччина в розв'язі“ стр. 186, прим. 3.

¹⁵²⁾ Див. цитов. твір і сторінку

¹⁵³⁾ Н. Голіцин: „Рус. воен. история“, ч. II, стр. 567.

¹⁵⁴⁾ „Ар. Ю.—З. Р.“ ч. III т. IV. стр. 284—85, лист А. Ферлея до короля уміщений, здається, в „Пам. Київ. Ком.“, т. I, ч. III (вид. 2) стр. 356—57.

¹⁵⁵⁾ В. Коховський: „Annali Poloniae“, I, стр. 117—118; К. Войціцький: „Pamiętniki“ т. II, стр. 61—3.

¹⁵⁶⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 62. Тут до речі варт додати, що в початках червня 1649 року перебував полк. Корф із своїм німецьким полком в Межибожі. (М. Костомаров: „Богданъ Хмельницкій“, стр. 273, прим. 4). Але тут йому добре не повелось, бо в середині червня козаки його полк там так погромили, що він „з декількома“ ледви сам врятувався („Пр. Т. Д. Ар. в Берліні:“ А Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, 4.VII. 1649).

¹⁵⁷⁾ М. Грушевський: „Хмельниччина в розв'язі“, стр. 188; Н. Голіцин: „Рус. воен. история“ ч. II. стр. 566, прим. 2.

¹⁵⁸⁾ „Хмельниччина в розв'язі“, стр. 187—89.

¹⁵⁹⁾ „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні“, дат. Варшава, 9. V. рівнож подає Адерсбах про ті три фронти у своєму рецесі, дат. Варшава, 26. V. 1649.

¹⁶⁰⁾ Про 15 тис. подає А. Адерсбах у своєму донесенню до Курфюрста з 9. V. 1649; про 40 тис., див. „Księga pamiętnicza“ Я. Міхаловського, стр. 415.

¹⁶¹⁾ „Ар. Ю.—З. Р.“ ч. III, т. IV. стр. 286: „Nowiny z Ukrainy“ за 15. VII.

¹⁶²⁾ Ibid., стр. 292, від 23. VII.

¹⁶³⁾ Ibid., стр. 295, від 26. VII; стр. 301 і 314, від 14 VIII. 1649.

¹²⁶⁾ В часи генерального штурму польського обозу наказував Український Гетьман повстанцям іти з мішками землі вперед, щоб зарівнювати перекіп який коло свого валу зробили були обложені. За повстанцями мали наступати козаки. Див. „Ks. pam.“, стр. 421.

¹²⁷⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 68.

¹²⁸⁾ Тут до речі додаємо, що втікачів обозу польського не обмежувалися на одному Німцеві, було їх багато. Див. „Ks. pam.“ стр. 466.

¹²⁹⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 76. пор. „Ks. pam.“ стр. 455—58. В. Коховський „Appal-Polon“, I, стр. 132; Й. Цедлер: „Gros. vol. Un.-Lex.“, т. 61 (1749), стр. 227. (про лист гетьманський до німців, з вказівкою джерела), „Teatrum Europaeum“, т. VI, стр. 813.

¹³⁰⁾ М. Грушевський: „Хмельниччина в розцівці“, стр. 192.

¹³¹⁾ „U. A.“ т. I, стр. 358, прим. 2, згадка про реєстер від 10. VI. 1649.

¹³²⁾ „Ks. pam.“ стр. 426—28, комп. війська „в Червні а бо Липні 1649.

¹³³⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 73.

¹³⁴⁾ Ар. Ю.—З. Р.“ ч. III т. IV, стр. 289, 292, 294, 302, 315.

¹³⁵⁾ Пор.: до відділів ген-майора Гувальда, Л. Вайгера, Брандта й Остена повищі дані, а до решти: „Ks. pam.“ стр. 426—28 та „Ар. Ю. З. Р.“, ч. III, т. IV, стр. 292.

¹³⁶⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 78; „Ks. pam.“ стр. 422—23; „Ар. Ю. З. Р.“, ч. III, т. IV, стр. 290.

¹³⁷⁾ „Пр. Т. Д. Ар. в Берліні“ рецес, дат. Варшава, 18, VIII. 1649.

¹³⁸⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 83.

¹³⁹⁾ U. A. т. I, стр. 358—60: Гувальд до Курфюрста, дат. „Sporov“, 20. VIII. 1649. (донесення про битву під Зборовом).

¹⁴⁰⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 85—6; К. Гурський: „Hist. art. pol.“ стр. 138, 146—48. Про самий хід зборівської битви див. працю М. Грушевського „Хмельниччина в розцівці“.

¹⁴¹⁾ „Хмельниччина в розцівці“, стр. 197.

¹⁴²⁾ „U. A.“, т. I, стр. 361—365: А. Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, I, IX. 1649. Про самого Й. Шліхтинга, земського суддю із Фрауенштадту, див. згадки: „U. A. т. VI, стр. 694. (у зв'язку з арештом Якоба Гольста Поляками) та S. Szilágyi: „Erdely“, т. I, стр. 388—91. (в листах Яна Амоса Коменського до А. Клобушицького від 20. V. і 22. VII. 1655).

¹⁴³⁾ Звернення короля до хана, дат. в обозі під Зборовим, 15. VIII. 1649, вміщує в собі й „Т. Е.“, т. VI, стр. 821.

¹⁴⁴⁾ Див. цит. донесення Гувальда до курфюрста від 20. VIII, 1649. Подібну гадку занотував автор „Pamiętniki“ (К. Войціцького) т. II, стр. 91, яка стосується лише до порятунку (в мировий спосіб) обложеного війська польського під Збарожом.

¹⁴⁵⁾ U. A., т. I, стр. 365: Й. Говербек до курфюрста, дат. Гогенштайн, 6. IX. 1649.

¹⁴⁶⁾ Ibid. т. VI, стр. 679: А. Адерсбах до курфюрста, дат. Варшава, 21. IX. 1649, стр. 679—80.

¹⁴⁷⁾ К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 104; В. Липинський: „Z dziejów Ukrainy“, стр. 425, прим. 2.

¹⁴⁸⁾ „Z dziejów Ukrainy“, стр. 432, 433, прим. 3.

¹⁴⁹⁾ Ibid., стр. 426, прим. 2.

¹⁵⁰⁾ Ibid., стр. 435.

¹⁵¹⁾ Ibid., стр. 465.

¹⁵²⁾ Ibid., стр. 434, прим. 1.

¹⁵³⁾ Ibid., стр. 437, 458.

¹⁵⁴⁾ Ibid., стр. 428.

¹⁵⁵⁾ Ibid., стр. 459, прим. 1.

¹⁵⁶⁾ Ibid., стр. 430.

¹⁵⁷⁾ Ibid., стр. 439, 454.

¹⁵⁸⁾ Ibid., стр. 440, 452, 455; „Ар. Ю.—З. Р.“, ч. III, т. IV, стр. 298.

¹⁵⁹⁾ Пор. „Z dziejów Ukrainy“ (відповідні сторінки); „Т. Е.“ т. VI, стр. 813—18, „Ар. Ю.—З. Р.“ ч. III, т. IV, стр. 296—30, К. Войціцький: „Pamiętniki“, т. II, стр. 108.

¹⁶⁰⁾ „Ks. pam.“, стр. 413; В. Липинський: „Z dziejów Ukrainy“, стр. 456.

¹⁶¹⁾ В. Липинський: „Z dziejów Ukrainy“ стр. 456.

МИКОЛАЙ БЕРДЯЄВ

Християнство й соціалізм^{*)}

Наша доба стоїть під знаменем завзятої боротьби соціалізму з християнством з одного боку, і численних спроб наближення тих обох елементів з другого.

Для з'ясування їхніх складних взаємовідносин належить ще взяти під увагу третій чинник, а саме громадянський, міщансько-капіталістичний світ 19 і 20 віку. Так християнство, як і соціалізм в одній мірі заперечують реальний світ і ніби в тому забезпеченні зближаються до себе. Та це тільки такий вид, бо по правді маємо перед собою один і той самий світ, один і той самий дух. Дух громадянсько-міщанський і соціалістичний полягають на одній підставі, оживлює їх одна і та сама віра. Та сама віра в цей «світ» і те саме стремління до його дїбр витворюють відживчу силу, як в громадсько-міщанському, так і в соціалістичному дусі. Аджеж соціалізм це тільки до останніх послідовностей посунений і узагальнений та загальнопризнаний дух «буржуазії». Соціалізм прагне, щоби всі стали «буржуями» власниками міщанських дїбр цього світа. Штовхаючою силою соціалізму є яскраво буржуазійне змагання. А хто сам задумав стати «буржуєм» і зайняти в житті відповідне становище, той не заперечує духа «буржуазії» і буржуазної ідеї. Історія цього конфлікту, то осупружне видовище боротьби двох буржуїв, навіснених однаковою жадобою влади в світі і дїбр цього світа, що нарешті ділять між себе ту спільну державу. Буржуазність це зовсім не є категорія економічна, а її поклонники не є в суспільності окремою клясою, — це категорія духовна, що може панувати у всіх клясах, а її можна перемогти тільки умово, релігійно, радикальним переворотом у взаєминах зі світом, але ніколи через відмінний поділ матеріяльних дїбр. Духово може бути «буржуєм» так само

робітник, як і фабрикант. Жадоба багатства, зависть багатства роблять людину «буржуєм» не в меншій мірі, як справжнє посідання.

Відвічний корінь буржуазного духа знаходимо вже в св. Письмі. Той дух був на світі куди раніш від капіталістичного громадянства 19 віку і від боротьби пролетаріату з міщанством, як соціальних каст. Цей дух обявляє себе виключними думаннями про світ видимих річей, втратою духової свободи і нездібністю вірити в надприродні сили, це значить, що той дух є виключним замилюванням до «світа», в розумінні св. Письма і рабською зависимістю від матеріяльних дїбр. А соціалізм є власне також замилюванням до світа і до його влади, і то замилюванням, піднесеним до значіння найвищого життєвого ідеалу. Соціалізм власне хоче улаштувати цей світ так, начеби зовсім не було «невидимих річей», прагне поділити цей світ, що його Христос не дозволив любити. Тому власне не треба й думати, що міщансько-буржуазна ідея займає або переможе соціалізм, таксамо, як і ідея соціалізму ніколи не зможе перемогти міщанства. В своєму відношенні до закамєнілого в своїх поглядах сучасного світа має соціалізм слухність і його перемога є неминуха. Він є закінченням давнього, минулого життя, але не є рівночасно початком нового — тому супроти свідомости християнина є соціалізм тільки одною великою брехнею. Соціалізм не стоїть в противенстві до буржуазного громадянства, бо виростає з одного з ним коріння, впливає з одного з ним джерела; натомість противиться християнству. Безбожність — чи то буржуазна чи соціалістична є все одна безбожність.

Дух буржуазности існував властиво від почину світа — і вже Адам підпав

^{*)} Переклад статті зроблено з німецького перекладу в „Schoenere Zukunft“.

йому, як тільки спроневірився Богові, й присвятив своє життя справам матеріальної натури. Але наймаркантише виступає цей дух серед промислово-капіталістичної суспільності 19 віку, який можна назвати віком буржуазії. В тому віці не ціниться людини по тім чим вона є і яка її внутрішня вартість, тільки — які маєтки посідає і яку «посаду» в суспільності займає. Отже дух буржуазії не признає абсолютної вартості душі людини, так, як цього вимагає християнство. А соціалізм цінить беззглядну вартість душі ще менше, а вже зовсім не оцінює людину по її внутрішній вартості. Соціалізм замінює чоловіка остаточно в економічну категорію й оцінює його по виконуваній ним праці, без огляду на її якість. Отже капіталістична суспільність оцінює чоловіка по силі, обумовленій посіданими добрими, а соціалізм по значінні, здобутому через виконувану працю. Та в обох випадках рішає скількість, а не якість, а людську вартість визначається на підставі зовнішнього положення та буржуазних чи пролетарських привілеїв. В запереченні людської індивідуальності йде соціалізм багато далше, ніж буржуазія, бо підпорядковує одиницю колективі.

Христос сказав, що легше верблюдові пройти крізь вухо ігли, ніж багатеві увійти до царства небесного, а при цьому мав на увазі душу богача і можливість врятування її від вічного осудження. Багатство є духовим станом, а не господарським положенням. Богачем є кожний, хто не хоче і не може сповнювати Христової заповіді: «Шукайте передусім царства небесного, а все інше буде вам дано». Богач шукає передусім «всього іншого» і думає, що царство неба прийде потім само собою. А соціалізм задумав улаштувати світ так, щоби Христові слова можна було відносити й до убогих. По думці св. Письма убожество є також тільки душевним станом, а не економічним. Убогий залежний від матеріальних зглядів, від «світа», багато менше, ніж богач, а тому й куди легше може знайти дорогу до вічної щасливості. Соціалізм хоче уничтожити той великий привілей бідності,

хоче утруднити убогим доступ до царства Божого. Соціалістична російська революція влекшила доступ до цього царства многим багачам, натомість утруднила його убогим. Бо коли серце вбогого затроїть почування заздрости, пимсти, гніву й ненависти, то не легким стає йому вхід до раю, — а за те стає спадкоємцем дочасного добра. Соціалізм любить в багатстві, а ненавидить богачів. Християнство любить в убожестві й відкидає всяку ненависть. Ісус наказує голодного накормити, але не вчить, наповняти серця вбогих ненавистю до ситих. Ісус каже нам віддати ближньому останню сорочку, але не дозволяє йому відбирати від когось сорочку. Через дарунок сорочки збільшується в світі любов, через відібрання росте ненависть. Соціалізм кривдить голвно богачів, та хто зна, чи не помагає їм тим самим; натомість абсолютно кривдить убогих, бо затроє й губить їх душі. Прагне створити світ, в якому муж в роді св. Францішка з Асізі був би неможливістю.

Братерство й рівність, журба за голодного — з'явилася в світі щойно з наукою Христа. Навіть найбільші мужі старинності не розуміли братерства людей. Християнство перше благовістить і голосити безспірну вартість людської душі. Без науки Христа не порушувано ніколи соціального питання, бо не було би для цього духової основи.

Сучасний соціалізм розв'язує духове питання життя тільки поверховно, механічно й брутально. Спирається на вірі, що революція й насильний переворот та примусова організація зможуть переробити суспільність згідно з кличами братерства й рівності.

Соціалізм хоче примусити людину до чесноти, а немає жадного поняття про любов і пожертву. Отже в основі лучиться з матеріалізмом. Направи обставин очікується тут з зовні, а не з нутра, від економічних розпорядків, а не духових перемін. Отже соціалізм не є революцією ума, бо дух остає той сам, що й був. Прагне розв'язати життя для давного Адама, підчає коли справу життя можна би розв'язати тільки для нового

Адама, того, котрого відновив Христос. Соціалізм вірить, що братерство можливе без боротьби з гріхом і без перемоги над гріхом — і тут суперечить Христовій науці. Чейжеж братерство є явищем духовим, підчас коли поверховна суспільна організація може утворити щонайвище товариство. Ці дві ідеї і два царства — братерство во Христі і антихристиянське стоварищення мусять поборювати себе.

Дальше соціалізм не признає духової свободи і прагне розв'язати суспільне питання без неї. А ця свобода містить справді в собі первні зла й терпінь, та коли впаде на неї промінь ласки Божої, ростуть з неї найкращі цвіти спасення. Соціалізм відкидає ту свободу духа в ім'я людської щасливости, бо не витримує проби освободження. Християнство це релігія свободи й добровільної любови, а соціалізм це релігія примусу й примусового стоваришування. Соціалізм не в силі опертися покусі, якій оперся Христос у пустині, — а власне замінює каміння в хліб і признає царство цього світа. (Геніяльно доказав це Достоевський).

Як усі великі ідеї, що в історії людства викликали поважніші зміни, так і соціалізм має прадавні початки в релігії. Виростає зі староврейської ідеї месіанізму і хіліазму, в очікуванні приходу Месії, як короля земного, що заведе на світі справедливість і збудує царство Боже на землі. Це очікування спонукало жидів відкинути науку Христа, що зійшов у пониженні. Цей конфлікт є вузловою точкою історії світа. Жиди домагалися нетерпеливо безпосереднього повстання ізраїльської держави. Ця нетерпеливість і це домагання знайшли багато пізніше иншого свого виразника в особі геніяльного жиди Карла Маркса, що староврейську ідею месіанізму висловив у світському виді. Маркса опановує неподільно дух месіанізму, чи не дивота, що всі прикмети вибраного народу переносить на суспільну клясу, на пролетаріят, що є також покликаний до місії, спасти людство від злого, від терпінь і кривд? Пролетаріят це месія каст, це новий Ізра-

іль. По думці Маркса пролетаріят це одинока кляса вільна від первородного гріха використання праці других, а велід за тим і одинокий завязок відновленого людства. Тільки ця кляса на думку Маркса — позідає всю правду, инші блудять в п'їтмі буржуазії, а їх свідомість затроює гріх експлуатування праці других. Соціалізм переконаний, що знає волю народу, тому — у відріженні від демократичної свободи виборів — відкидає цю свободу виборів, як річ зовсім зайву.

Соціалістична суспільність має претенсію до свого рода теократії, то є суспільности, якою рядить вища сила. Соціалістична держава має власну пануючу релігію, а ісповідникам її надає упривілейовані становища. Влади не виконує властивий пролетаріят, тільки та його крихта, що зглибила правди соціалізму, отже освідомлені ширителі «ідеї» пролетаріату. Розуміється, що це тільки одиниці, невидна меншість між інтересованими. Тому то й соціалізм такий близький до диктатури. Визнавці правдивої ідеї пролетаріату, ідеї месіанізму, мають абсолютний обов'язок ширити її огнем і мечем і не тільки перемагати силою всі инші кляси, але й пролетарів, що не зрозуміли ще своєї ідеї, свого месіанського післанництва. Послідовний соціалізм в теорії — то соціалізм Маркса, а соціалізм в практиці то московський більшовизм. Все инше то половичний соціалізм, щось посереднє між соціалізмом і демократією — то, беручи справу зі становища релігії, неутральний соціальний реформізм.

Отже соціалізм з'явився на світі з релігійними претенсіями, він сам є релігією, яка хоче й намагається спасти людство на свій спосіб, а тому не дається погодити з жадною иншою релігією. Це псевдорелігія або сатанократія. Це остаточний, точно означений вияв відвічного, примусового квантитативного універсалізму, примусового зраціоналізування життя, примусового стягнення людей в примусову організацію, що має за мету земне добро. Певно, що соціалізм має свої причини й треба їх пізнати, щоби могли успішно його поборювати й —

по змозі — побороти. Отже соціалізм порушує цю саму проблему, яка займає й християнські уми, й домагається вирішення її згідно з життєвою правдою.

Основи капіталістично-буржуазійної суспільності є фальшиві й противні духові християнства, отже соціалізм виступає як рід заплати за гріхи тої суспільності. Осамітнення людей в життєвій борні, роздроблення суспільності на атоми, що поборюють себе взаємно, а змагають у противних напрямках до зовсім відмінних цілей — це все для кожного важке і прикре. Духовий і матеріальний голод грозить через те дуже, дуже великій кількості членів тої суспільності. Це роздроблення й індивідуалізм серед суспільності 19 і 20 віку є наслідком відступництва від Христової віри і порушення гієрархічного порядку, згідно з яким матеріальні принципи треба підпорядкувати духовим. Маркс не видумав економізму нашої нерелігійної доби, він тільки представив дійсність. Осередок духового життя — так в одиниці, як і суспільстві — піднав загладі і дійшло до повстання всіх проти всіх. Тому соціалізм є тільки відверненою сторінкою того індивідуалізму й атомізму, того духового розкладу суспільності. В очах соціалізму людина це атом, що бореться за власну справу і тільки для неї лучиться з другими. Натомість не знає жадної органічної єдності і духової спільноти, жадної більшої цілості, якій мусілосьби підпорядкувати справи й бажання одиниць або каст. Пролетаріят, колектив, комуна не творять органічної духової єдності, тільки механічне зборище атомів, і є тільки відверненням індивідуалістичного роздроблення, покутою за завелику розбіжність. Індивідуалізм як і колективізм поборюють тим самим в рівній мірі онтологічні підстави суспільності.

Своє повстання й претенсії завдячує соціалізм тій обставині, що не прийшло до зреалізування ідеї християнського зєднання людства, що суспільність, називаючи себе лукаво християнською, не мала в собі братньої любови. Утворення християнської суспільності й спільноти є завданням не тільки індивідуальної

моральної волі одиниць, але й відновлених душ народів чи суспільностей, і взагалі надособистих органічних одиниць. Суспільність мусить складатися не з атомів, але з корпорацій, цехів, з органічних союзів. А це знову не може бути завданням поодинокі християнської душі, тільки християнської церкви, зєднання має прийти з нутра, у виді втілення суспільностей до організму церкви. Це не зробиться способом зовнішнім, механічним або й примусом, це можливе тільки через ділання свободного духа людини за Божою ласкою. Християнське братерство є суспільністю ласки, а не права. Царство Боже приходить невидимо, бо не будується його на спосіб царств цього світа.

Правдива християнська суспільність мусить розв'язати справу, поставлену соціалізмом. Питання, чи люде мають бути собі братами чи вовками, — це питання чисто християнське, і радше християнське, ніж соціальне. Наскільки людина живе серед грішного світа, настільки підлягає не тільки ласці, але й праву і мусить перестерігати правних приписів. На цьому спирається сенс державности. Отже в економічному житті мусить людина піддатися вимогам збільшеної продуктивности, не віддаючись нездоровим соціальним мріям. Нерівність є умовою розросту життя. Стремління до безоглядної рівності є в суспільному житті утопією. Дорога до нового християнського життя — особистого тай суспільного — не йде через розчарування видідичених нібито пасинків, тільки через почуття вини жалуючих, грішних Божих дітей. Покута веде до нового життя й звільняє рівночасно від впливів злої минувшини. Бунт розчарованих одиниць віддає їх зовсім у рабство неї нависної минувшини. Тому то й прагне соціалізм збудувати свою владу на розчаруванні, а не на почутті вини, тому то й немає він сили створити нове життя, а є й остане тільки реакцією проти злої минувшини.

Перед людиною стоять отвором дві дороги: дорога християнської свободи й любови, дорога добровільного й благодатного сповнювання заповідей Христа, —

або дорога примусової брутальної організації людства через злість і ненависть, дорога антихристиянська. В середовищі гуманітарної держави не довго вже нам попасати, дух часу каже нам рішитися остаточно. Бо ось — соціалізм ставить на вістрію меча есхатологічне питання і в тому власне вся його заслуга. Тому тепер мусить початися нова доба християнізму, а на есхатологічне питання, питання долі й призначіння людського роду, дасть відповідь церква.

Достоевський каже, що справа соціалізму, є в одній мірі питанням »Бога

й безсмертності«. Отже не як »буржуї«, але як християне мусимо бути противниками соціалізму, бо поборювання соціалізму міщанством не має змісту. Навпаки, соціалізм є найкращим знаком, що християнство не сповнило свого завдання на світі. Але не воно тому винно. Пророцтва християн не відзначалися оптимізмом; передбачувано, ким ми будемо. Отже остала нам в кожному роді свобода вибору і рішення, а цим самим показана нам стежка обов'язку супроти людства і Бога.

(Перекл. Ю-к).

Записки

МОНАРХІЯ В ЕВРОПІ. Під таким заголовком вийшло спеціальне число монахійських „Süddeutsche Monatshefte“ (вересень 1929), яке є присвячене питанням оправданості монархічного руху в сучасній Європі як рівнож становищу монархічної ідеології в окремих державах. З цікавіших статей цього збірника варто згадати »Державна форма і свобода« А. Гюбнера і відомого католицького політичного письменника пралата д-ра Кіфля про »Католицьку державу і питання легітимізму«. В першій статті автор поборює розповсюджений погляд на те, що республіканський устрій дає більшу запоруку свободи своїм підданам як монархія. Основною проблемою кожного державного устрою являється на думку автора знайдення рівноваги поміж потребами індивідуума з одного боку і колективу до якого той індивідуум належить з другого. Цю проблему ще Руссо сформулював як »потребу знайти таку форму громадського співжиття, в якій спільна сила охороняє і обороняє особу і власність кожного з учасників і в котрій кожний, що сполучається з загальною, слухає лише себе самого і охороняє свою попередню свободу«. При чому людство є переконане, що переходячи все до більш »досконалої« форми державності все ближче наближається до того ідеалу. Але ж в дійсності

так можна думати лише стоячи на ґрунті офіційних документів і декларацій. Коли ж звернутись до дійсності то ясно, що індивідуальна свобода була значно більше забезпечена в абсолютній монархії Люї XIV-го, аніж в сучасній С. С. Р.

Всі революції служать лише ілюстраціями до того, як доктрина про »панування народу« використовується політичними демагогами для захоплення в свої руки влади. В новій історії одним з перших прикладів є англійська революція. Пуританська секта, яка захопила владу пригнобила народ так, як це ніколи не мало місця за монархії. »Всі революції виставляють себе з тактичних мотивів рухами народними, але в дійсності вони так же ворожі народові, як їх провідники — всі великі революціонери від Кромвеля до Наполеона і від Маркса до Леніна ставились до того ж народу з найбільшим призирством — Вольтер не мав иншого слова для народу як „canaille“ і навіть обережний Енгельс в листі до Маркса каже про французьких робітників »щож нам лишиться з тої наволочи Gesindel як що вона розучиться битись«.

В другій зі згаданих статей автор пралат Кіфль підкреслює, що католицька церква як така завжди стояла на охороні легітимного монархічного прин-

ципу. Автор боронить тут пам'ять славного папи Льва XIII з якого демократичні письменники роблять ворога монархії і мало не протектора революції. Вони спекулюють тут головним чином на виразі, що зустрічається в папських енцикліках про «християнську демократію». В тойже час виразу цього уживав згаданий папа виключно в розумінню духовному, не роблячи з того жадних алюзій на політичні відносини.

І. Л-кий

СИНДИКАТИ Й ДЕРЖАВИ. В зв'язку з кризою демократії і питоного для неї парламентаризму побудованого на принципі партійного представництва — все більшу вагу починають набувати об'єднання побудовані на спільності праці й продукції — синдикати. Коли до недавнього часу останні ставили собі обмежені завдання — полагодження справ вузько професійного характеру, то тепер все сильніше виступає тенденція синдикатів відігравати певну роль в державному провіді.

В грудневій книжці *Revue Belge* — Джузеппе Боттаї сучасний італійський міністр корпорацій, присвячує статтю — оглядові завойовань синдикалістичного руху в головніших європейських державах. Ми бачимо, що у післявоєнну добу значіння синдикатів всюди дуже

зросло і коли взяти під увагу загальний занепад парламенту, можна в недовзі сподіватись, що місце парламентів партійних займуть органи, що дійсно представлятимуть інтереси працюючих і продукуючих класів. Автор статті витає цей факт зросту значіння класово - професійних об'єднань — узнаючи його за одного «з найцінніших факторів оновлення цілого модерного світу». Але в тойже час він підкреслює ненормальний і небезпечний на його погляд момент в розвитку синдикалістичного руху — а власне той антидержавний характер, який він має в деяких державах. «Як що держава, каже він, не опанує ці молоді сили, не обмежить їх активності, не поставить їм певні межі, тоді ці сили дивимі сліпими інтересами вузько класовими — повстануть во ім'я класового еґоїзму проти держави, проти колективу — бо коли можливо, що індивідуум може посвятити своє власне я вищому ідеалові (яким в даному разі є держава), то клас цього не зробить ніколи». На погляд автора зрівноважити цей класовий еґоїзм зможе лише сильна державна влада, що скерує ту силу, яка лежить в класових об'єднань на добро цілої держави як цілості.

І. Л-кий

БОГДАН КАВАРІВСЬКИЙ

На Капрі

Як коханих очей сафірові огні,
Так там море синів, міниться в печері,
Сталяктити блискучі вхідні творять двері
Де впливають безшумно гондоли швидкі.

Як найкращих рамен своїх руки гнучкі,
Так там «арка природна», мов виріз
[в папері
І ніякий інженер-мистець в нашій ері
Слави дивом таким не добуде собі.

А як місяць зійде серед скель-берегів
Морем йдуть овечки зачаровані білі;
Жмути пін, кипарисів гайок позній снів. —

Виноградники й сад весь немов онімів...
І мабуть, — чоловік тут і жити б не смів,
Де лікуються серця найбільше зболілі...

Бібліографія

Іван Филипчак: СИЛА ВОЛІ. Повість. Бібліотека «Слово». Р. Б. 1930. Вид-тво «Добра Книжка». 115 випуск. 8^о стр. 118.

В самому заложенні річ незла, але... Себто: перша повість з купецького життя, річ наскрізь позитивна, ублагодороднюєча, ідеальна, писана.... популярно тут власне це але... й т. д. По прочитанню цієї повісті з купецького життя з другої половини XIX в., на тлі дійсної події мається враження, що проковтнулося щось так солодкого аж нудкого...

Все ідеальне, тип героя це щось ви-мріяного, вифантазованого, можливо тільки в уяві добродія, якому захотілося написати повість. Навіть ілюзії дійсності немає...

А шкода, хочби навіть з цього приводу, що сюжет підібраний дуже добре, є навіть легкий обсерваційний хист та добрий смак в композиції. І — це перша повість з такої невідомої у нас, занедбаної ділянки, як купецтво, писана популярно, приступно. Але щож, коли навіть зразково популярна повість повинна мати ілюзію дійсності, по скільки має за основу «правдиву подію».

В слід за цим мова. Годіж сьогодні вживати такої форми «ученики читали з книжок і розказували о прочитанім» (стр. 31) — навіть в такій популярній повісті як «Сила волі», яка може бути знаменитим літературним погноєм, але в ніякий спосіб твором.

Л. Нигрицький.

Б. Кравців: ПРОМІНІ (поезії). Львів 1930. 30. 32^о. В-тво пластової пригоди «Іскра».

«Таким закінченням моєї поетичної дороги вважаю оцю збірку. Сьогодні моя мандрівка інакша... Всі (поезії) — колишнє шукання шляхів поетичного вислову»...

Так пише у вступі до своєї малесенької збірки віршів, відомий вже молодий поет Б. Кравців. Хто цікавиться поезією цей стрічався вже з автором

«Дороги». І мабуть мало є таких ко-тримби поезії Кравціва не сподобалися.

У віршах Кравціва скривається ніжна душа, пильна обробітка форми надає їм легкості й гнучкості. Ці два основні угальні камені дали змогу нашій критиці добачувати в авторі першої збірки «Дорога» майбутню поетичну силу. Немає з Кравціва світогляду, але й його це не може, хіба легкі натяки на його майбутню кристалізацію. І мабуть в душі молодого автора прийшло до зудару, на що всказувалоби таке при-знання (у вступі): «мій останній вірш — єдиний за два роки — мушу виправдати тим, що коли сидиться на одиночці в тюрмі і нема до чого взятися — то обовязково пригадаєте собі поетику»...

Не кожний пригадає собі поетику, а поскільки навіть і пригадає, то це ще не поезія. Правда, кожна людина є поетом, по волі чи по неволі, але не завжди передавання настрою і викликування його в других є поезією. І я дуже сумніваюся чи нова мандрівка, новий шлях життя заспокоїть автора чи не знеохотить його, не зломить...

Бо поезія це так як кохання — повертає завжди... Своєрідна недуга... І тут і там людина кровавиться, здіймається могучим помахом крил на вершки на це, щоби за хвилину змагатися в низах з багном. Це життя лірика, а Б. Кравців є чистим ліриком. Довг суспільності можна віддати лише даним від Бога талантом і міняти його на дрібні це гріх проти цієї суспільності.

Л. Нигрицький

Schewtschenko der grosse ukrainische Nationaldichter v. Prof. D. Doroschenko, Berlin 1929, Verlag E. Vuyrovuj.

Дуже мало існує книжок з яких чужинець мігби довідатись щось про Україну і її культуру. Тому, особливо треба привитати цю книжку, що уявляє собою цінний вклад в німецьку Україніку. Шановний автор зумів, не дивля-

чись на короткий обсяг книжки, дати тут не лише огляд життя й творчості поета, але освітив ціле попереднє культурне і політичне життя України, яке

знайшло свій відбиток в творчості Шевченка. Варто підкреслити також дуже чепурний зовнішній вигляд книжки.

І. Л.

Відповіді Редакції

Вн. Пані Х. К. в Ст. «Поступ» уже від 1927 року не є для молодіжи, а тим менше для дітей, як це Ви думаєте. Нотка про «малпятих теоретиків» це переклад з німецького, католицького місячника «Натур унд Культур», видаваного для поборювання прогикатолицьких струй у природознавстві. Цей часопис поручила 1929 (в січні) «Н. Зоря», отже для Вас чейже авторитетне джерело. Названня драстичних фактів, потрібне деколи для їх поборення — не є ані порнографією, ані плюгавством. Далеко гірші речі знайдете в кожному підручнику богослов'я морального. Натомість годимося з Вами, що воно не для дітей. Але: виховавці мають обов'язок річи «для дітей» читати; і якби Ви це робили добре, то певно від трьох літ зналиби, що «Поступ» не є «дітем в руки». — Чому ціла ця нотатка діткнула Вас у Ваших «найглибших патріотичних почуваннях», ніяк не розуміємо. А що ми (перекладом з німецького) «скомпромітували самих себе перед цілим світом» та «виставили на сміх перед ворогами цілу Україну» — як пишете — то нас це не лякає. Прикро нам тільки, що Ви самі себе осміюєте...

Що, замість цитувати Опільського, ми повинні були тільки анатему на нього кинути, — то малиб Ви рацію іменно тоді, якби ми мали такий авторитет, що нашому слову «на віру» давалиби католики віру. Але Ваш лист є саме доказом, що так не є. Ви самі не маєте нас за ніякий авторитет; а Ваші «говорят» про нас: «як котрий має талант, зараз свиньства пише» (Ваші слова, прав-

да?). Колиж ми не є авторитетом, то мусимо свої твердження доказувати, а не давати їх на віру.

Закидаєте нам «більшевицькі брудні» та особисту нечистоту й бажаєте, щоб «хтось зовсім той часопис скасував». Щодо тих закидів, то вони для нас — вибачте — теж без авторитету... Але дивно нам, хоч і тішить нас, що є у Вас такі святці, як Ви, яким кожда річ зла, бо не добра на 100% в їхньому розумінні. Пригадуємо собі однак, що саме психіка гордих була того рода: «коли щось вповні не моє, то протинне правді». А деж покора Ваша? Чи може приписуєте собі непомильність?

А прийнявши навіть, що ми помилися й согрішили, то чиж за той один гріх малиб уже йти до пекла? Чейже ми не ангели, а люди.

В Галичині виходить місячно 40 аркушів більшовицьких літературних часописів. На це мають католики «Поступ» на 2 аркуші друку. Але і той їм злий і тішаться, коли хтось його «касує». Чи не касують тим такі католики свого здорового розуму?...

Читачеві «Діла». П. Роман Сказинський ніколи не був організатором «Логос'у». Був у початках того гуртка його членом і розійшовшись уже в початках гурта з його ідеологією, не брав у праці гурта дальшого уділу. Допишувач «Діла» мав мабуть на меті виказати безпринципність п. Ск.; тимчасом причепив латку «Логос'ові». Заріки декого, це „mehr Päpstlichkeit“ як звичайно. «Ліпше» є все ворогом доброго; інша річ, чи воно істнує реально.

Криве дзеркало

»ПОСТУП« І ПОРНОГРАФІЯ — СТАРІ »ПОЕТИ« Й СУЧАСНІ РИГОРИСТИ

В свій час вийшла собі збірка поезій одної руської монахині п. з. »Збірникъ щирих слівъ« (Жовква 1905). Авторка подає там також коротенькі автобіографічні вірші, з котрих наведу де-що для приміру:

»...До Самбора мя завезли, —
До той другой клясы;
Вчу ся добре, (крѣмъ рахунковъ)
Тай и ходжу я си. —

Другу клясу всю скѣнчила:
И третю скѣнчила!...
Але дальше, уже аусь!...
Приватномъ ся вчила«. (153 ст.) —

Не диво, що по таких студіях авторка в описі неба (стор. 51) каже:

»Тамъ, дивись, св. Кикилія
На органахъ грає,
А Єи св. Панкратій
Ноты обертає...«

Хоч воно дивно читати сьогодні такі »воззрінія страшилищъ«, але зваживши на время оно і виспі, приватні студії авторки — можна їй це простити.

В Перемишлі 1901 р. видав Ієрей Василій Курилло невелику, але »цінну« книжечку п. з. »Духовный упражненія или реколекції«. »Составилъ« він їх »на подствѣ найлучшихъ подручниковъ и душпастирской практики«. В »розмышленію« на 50 ст. каже о. Курилло таке: »Розважи надъ чувствомъ обонянія. Тутъ обыкновенно.... грѣхи приходятъ:..... Если кто носитъ при собѣ или держитъ въ своей хатѣ перфумы и различныхъ духовъ благовонный запахи. А на 51-52 ст. застановляється автор »над чув-

ствомъ осязанія«: »Такожь треба остерѣгатися, чтобы не гласкати пса, птаха и другого скота«. Твердий автор, отже і тверді »грѣхи« наводить. Але треба йому це вибачити, бо робив він це »на подставѣ практики«, а та всяка буває. Бо що до його студій, то вони пахнуть тим »приватномъ ся вчила«.

Так було давно. Але ось 10. І. с. р. дістала редакція »Поступу« лист такого змісту: »Прошу не присилати вже більше мені »Поступу«. Мушу заперестати — хоч з прикрістю — пренумерати дальшої ізза разячої порнографії, в яку так багатий був сей журнал в посліднім році. З глибокою пошаною, о. Др. Х. У. «Ну.. буває і в 1930. році. А можеб Ви так, Отче Доктор, написали нам ширше, де є в »Поступі« за останній (1929) рік богата порнографія? Признаємось до »грѣхів обонянія и осязанія«, але до порнографії таки ні. А може ця »порнографія«, це те, що »Поступ« не брав участі у славній полеміці східняків з західняками й таким робом дістався між ножиці?

Але.... ще й гірше може бути. Бо ось знаний читачам Юліян Опільський, рецензуючи в більшовицьких »Нових Шляхах« (ч. 8. 1929.) »Роксоляну«, історичну повість редактора »Нової Зорі« Д-ра О. Назарука (яка то повість друкувалася в фейлетонах »Н. З.«) каже: »...всі ті реалістичні сцени роблять вражіння брудних порнографічних вставок« (стор. 308 ор. с.) — і дальше: »...це книжка безвартісна для старших, а просто шкідлива для молоді, і годі її дати до рук кому іншому, як літературному критикові« (тамже). — Як вам це подобається? Опільський в ролі оборонця перед... порнографією — сиріч п'яниця про шкідливість п'янства. А з другого боку Отець Доктор, що боїться впливу на себе порнографічного »Поступу«? — Немає ради! »Але далі уже авс!«.

Лист до Редакції

Львів, дня 26-го січня 1930 р.

До Світлої Редакції вістника літератури й життя „Поступ” у Львові.

Дотично замітки про „Українську Загальну Енциклопедію”, в попередньому числі цінного часопису „Поступ” (ч. 11--12, листопад-грудень 1929 р. стор. 356) просимо ласкаво прийняти отсе наше вияснення:

1. Передплату на згадану енциклопедію оголосили не „наші інтелігентські головачі”, а тільки наші українські спільницькі (кооперативні) товариства: „Рідна Школа” у Львові, „Покутський Союз” в Коломиї і „Повітовий Союз Кооператив” в Станиславові.

2. Згадана енциклопедія буде не тільки „енциклопедією в українській мові”, а першою українською загальною енциклопедією.

3. Серед співробітників згаданої енциклопедії нема „сливе самих лібералів”, а є люди дуже різнородних суспільних, політичних і філософічно-культурних поглядів. Видавці і редакція запросили на співробітників наших українських найліпших знавців поодиноких ділянок знання, без огляду на їх особисті погляди й переконання, бо тільки таким способом можна видати твір, який стоявби на вишині нинішньої науки й культури.

4. Поміж співробітниками нашої енциклопедії є вправді 2-х співробітників „Нових Шляхів”, але також кількох співробітників часописів інших напрямів — між ними й самогож „Поступу” — а крім того трійцять кількох співробітників

і членів наших наукових установ: Всеукраїнська Академія в Києві, Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові, Український Науковий Інститут в Берліні, Український Університет в Празі, Українська Господарська Академія в Подєбрадах, Українська Духовна Академія у Львові і др.

5. Між співробітниками нашої енциклопедії є також один священик.

6. Незгідне з дійсністю є також твердження, що „дух її (енциклопедії) буде ляїцистичний, не прямо звернений проти засад католицизму”. Задля того, щоби вдоволити потребам цілого нашого укр. народу, а не лиш одного його стороництва, або одного роду переконань, а також тому, щоби уможливити співпрацю людей найрізніших поглядів, зєднаних одним гарячим бажанням, остаточно дати нашому українському народові свою рідну енциклопедію, наша перша енциклопедія мусить бути й буде справді понад партійна і безсторонна та подавати буде тільки нагу правду, себто строго річеве пояснення подій, проявів річей і понять, без ніякої особистої оцінки й особистих поглядів, на які зрештою, з огляду на малий обєм твору не булоб навіть місця. А, як відомо, правда є тільки одна.

Правдивість отсього нашого пояснення докаже вже перший зшиток нашої енциклопедії, що появитьсз вже небавом.

Прощу прийняти запевнення належної пошани

За Видавництво й Редакцію Української Загальної Енциклопедії „Книга Знання”

Іван Раковський.

Звідомлення

ПАЛОМНИЦТВО ДО ЛЮРД (Lourdes) Марійське Товариство Української Молоді задумує в липні цього року влаштувати під проводом Пресвященного Івана львівського єписк.-поміч. перше українське паломництво до чудотворного місця в південній Франції, славного на весь світ своїми чудами мі-

сточка Люрд. Ціллю паломництва є в першу чергу віддання чести Непорочно Зачатій Богоматері, що вибрала собі це скромне місточко на уділювання многих чудесних ласк, яких і ми хочемо досягнути. Крім цього паломництво має на цілі дати нагоду многим Українцям звидіти культурний захід ві-

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

10-ТИЙ РІК ВИДАННЯ!

ОБОВ'ЯЗКОМ

кожного Українця (-ки) державника та всякого Українця (-ки) християнина,

Є ПЕРЕДПЛАТИТИ

Вістник літератури й життя

П О С Т У П

котрий виходить щомісячно від 1921 року в об'ємі 2—3 аркушів друку на число, перед кінцем кожного місяця.

Широкий, ощадний формат дозволяє редакції вмістити в 3 аркушах »Поступу« стільки матеріалу, що в 4 арк. меншого формату інших подібних вістників.

Стоїть на становищі державницької української ідеології, редагований у християнським дусі. Видаваний тепер для Українців-інтелігентів; ще з 1928 р. перестав бути студентським журналом.

Містить багатий відділ красного письменства, оригінального й перекладного — статті з ділянки письменства, політики, релігії, соціології, техніки й ин. наук — бібліографію, місячну хроніку, літературні замітки й анекдоти й т. и.

Участь у »Поступі« в 1928-30 роках брали: Андрусяк Микола, Аненко Іван, Араміс, Бараболяк Микола, Бать Олекса, Бохенський Ярослав, Вартовий Антін, Галуцинський о. Др. Тит, Гординський Др. Ярослав, Гомзин Борис, Гладилевич Іван Константин, Гнатишак Др. Микола, Дністровський Онуфрій, Заїкин Вячеслав, Залозецький Др. Володимир, Зубик Роман, Клосовський В., Кміт Юрій, Ковалів Др. Петро, Козак Маріян, Копач Роман, Крилач Сава, Кривецький Іван, Крип'якевич Др. Іван, Курдидик Анатоль, Курдидик Ярослав, Липинський Вячеслав, Лімниченко Василь, Лоський Др. Ігор, Лотоцький Антін, Лужницький Др. Григорій, Мельник Василь, Меріям, Миропільський В., Монкевич Борис, Монтрезор гр. Адам, Мох Микола, Назарко Іриней, Назарук Др. Осип, Нигрицький Л., Олянчин Др. Домет, Пасіка Микола, Петрійчук Орест, Саварин Денис, Семчук Степан, Томашівський Др. Євген, Фірак Михайло, Чесина Святополк, Чехович Др. Константин, Шостаківський Петро та и.

Пренумерата »Поступу« коштує річно 12 зол. (для заграниці 1.50 долара), піврічно 6 зол., квартално 3 зол. Поодинокє число коштує 1.— зол. Гроші в краю просимо слати складанкою (блякетом) Почтової Каси Ощадности на конто »408.908 — Konstantyn Hładyłowycz — Lwów (а не иншими чеками чи переказами). З заграниці треба слати передплату, найкраще почтовими переказами, згл. дрефтом у порученім листі на Mr. Alexander Moch, Lwów, Sodowastr. 4.

Замовлення, реклямації, дописи і т. п. слати на адресу:

»ПОСТУП« — ЛЬВІВ — LWÓW SKR. P. 155.

Попередні адреси (вул. Сапєги, Кльоновича, Сикстуська і т. и.) неважні!

Хто не зверне сього числа протягом двох тижнів, того вважатимемо за передплатника з усіми правами й обов'язками передплатника.